

**ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD**
Volume 20, Issue 1(13) **2015**
SERIES
LIBRARY STUDIES
BIBLIOGRAPHY STUDIES
BIBLIOLOGY

**ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Том 20, випуск 1(13) **2015**
СЕРІЯ
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО
БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО
КНИГОЗНАВСТВО

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Library studies, Bibliography studies, Bibliology

Scientific journal
Published twice a year
Series founded in October, 2007

Volume 20, Issue 1(13) 2015

Odesa
ONU
2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство,
книгознавство*

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Том 20, випуск 1(13) 2015

Одеса

ОНУ

2015

Засновник та видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (головний редактор), В. О. Іваниця, д-р біол. наук (заступник головного редактора), С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук, Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук, В. В. Глебов, канд. іст. наук, Л. М. Голубенко, канд. філол. наук, Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук, В. В. Заморов, канд. біол. наук, О. В. Запорожченко, канд. біол. наук, О. А. Іванова, д-р наук із соц. комунікацій, В. Є. Круглов, канд. фіз.-мат. наук, В. Г. Кушнір, д-р іст. наук, В. В. Менчук, канд. хім. наук, М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки, Л. М. Солдаткіна, канд. хім. наук, В. І. Труба, канд. юрид. наук, В. М. Хмарський, д-р іст. наук, О. В. Чайковський, канд. філос. наук, Є. А. Черкез, д-р геол.-мінерал. наук, Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук.

Редакційна колегія серії:

В. М. Хмарський, д-р іст. наук (науковий редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); О. А. Бачинська, д-р іст. наук; В. Валецький, д-р габіл.; Великодна І. Л., канд. філол. наук; І. С. Гребцова, д-р іст. наук; О. Б. Дьомін, д-р іст. наук; А. А. Непомнящий, д-р іст. наук; В. П. Пружина, заступник директора Наукової бібліотеки; М. Д. Руссєв, д-р габіл. історії; Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук; Н. М. Шляхова, д-р філол. наук.

Відповідальний за випуск – В. П. Пружина

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (Editor-in-Chief), V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief), S. M. Andrievskiy, DrSc (Physico-mathematical Sciences), Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences), V. V. Hliebov, CandSc (History), L. M. Holubenko, CandSc (Philology), L. M. Dunaieva, DrSc (Politicalology), V. V. Zamorov, CandSc (Biology), O. V. Zaporozhchenko, CandSc (Biology), O. A. Ivanova, DrSc (Social Communications), V. Ye. Kruhlov, CandSc (Physico-mathematical Sciences), V. G. Kushnir, DrSc (History), V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry), M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, L. M. Soldatkina, CandSc (Chemistry), V. I. Truba, CandSc (Jurisprudence), V. M. Khmarskyi, DrSc (History), O. V. Chaikovskiy, CandSc (Philosophy), Ye. A. Cherkez, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences), Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the series:

V. M. Khmarskyi, DrSc (History) (Scientific editor); M. O. Podrezova, Director of the Scientific library (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchikova, CandSc (History) (Executive Secretary); O. A. Bachynska, DrSc (History); W. Walecki, Dr habil.; I. L. Velikodnaya, CandSc (Philology); I. S. Grebtsova, DrSc (History); O. B. Diomin, DrSc (History); A. A. Nepomniashchyi, DrSc (History); V. P. Pruzhyna (Deputy Director of the Scientific library); M. D. Russiev, *Dr habil.* (History); Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology); N. M. Shliakhova, DrSc (Philology).

Responsible for the issue – V. P. Pruzhyna

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 14854-3825 Р від 08.10.2007 р.

Затверджено до друку вченою радою Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова. Протокол № 9 від 26.05.2015 р.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2015

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мусяненко Н. В. РЕКАТАЛОГІЗАЦІЯ СЕРІАЛЬНИХ І ПРОДОЛЖАЮЩИХСЯ ВИДАНИЙ: ТЕХНОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ В НБ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА.....	9
Самодурова В. В. «ВСЕМ, ТРУДЯЩИМСЯ НА БЛАГО НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА...».	17

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ложешник А. С. З ФРОНТОВИХ ДОРІГ ДО КНИЖКОВИХ ПОЛИЦЬ	37
---	----

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Великодная А. В. ВЛАДЕЛЬЧЕСКИЕ ЗАПИСИ НА КНИГАХ ИЗ СОБРАНИЯ АНДЖЕЯ КУХАРСКОГО	49
Полевщикова О. В. КНИЖНЫЕ ЗНАКИ, ВЛАДЕЛЬЧЕСКИЕ И ДАРСТВЕННЫЕ НАДПИСИ НА КНИГАХ ИЗ СОБРАНИЯ МАТЕМАТИКА И. Ю. ТИМЧЕНКО	64
Соколов В. Ю. «ФЕАТРОН ИЛИ ПОЗОР ИСТОРИЧЕСКИЙ» В. СТРАТЕМАНА – КНИЖКОВА ПАМ'ЯТКА КИРИЛИЧНОГО ДРУКУ: ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	84

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Бикова Т. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО ТЕМАТИЧНОГО ПОШУКУ В ЕЛЕКТРОННОМУ КАТАЛОЗІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ НБ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА).....	117
Колесникова Т. О. РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В ЗБІЛЬШЕННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ	125
Костирко Т. М., Белодед О. В. МОНІТОРИНГ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА.....	141
Скаченко О. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ	152

РЕЦЕНЗІЇ

Тимошик М. С. ДОБРІ ДІЛА – ОНОВЛЯТЬСЯ... ..	163
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ.....	165

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

Musyenko M. V. REKATALOGIZATION OF THE SERIAL AND PROCEEDING EDITIONS: TECHNOLOGY AND THE ORGANIZATION OF CARRYING OUT IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY	9
V. V. Samodurova "EVERYONE, WORKING FOR THE BENEFIT OF NOVOROSSIIYSKY UNIVERSITY..."	17

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Lozheshnyk A. S. FROM THE FRONT ROADS TO THE BOOKSHELVES	37
---	----

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Velikodnaya A. V. THE PROVENANCE OF BOOKS FROM THE PRIVATE BOOK COLLECTION OF ANDRZEJ KUCHARSKI	49
Polevshchikova E. V. BOOKPLATES, OWNERS' RECORDINGS AND DEDICATORY INSCRIPTIONS ON THE BOOKS FROM THE BOOK COLLECTION OF THE MATHEMATICIAN I. YU. TIMTCHENKO	64
Sokolov V. Iu. "FEATRON OR HISTORICAL SHAME" W. STRATEMANNA – MEMO BOOK CYRILLIC PRINTING: HISTORICAL AND BIBLIOGRAPHIC ANALYSIS	84

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

Bykova T. M. ENSURING HIGH-QUALITY THEMATIC SEARCH IN THE ELECTRONIC CATALOGUE (FROM EXPERIENCE OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY)	117
Kolesnykova T. O. THE ROLE OF THE UKRAINIAN UNIVERSITY LIBRARIES IN INCREASING REPRESENTATION OF UKRAINIAN SCIENCE INTO GLOBAL ENVIRONMENT OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS	135
Kostyrko T. M., Bielodied O. V. MONITORING OF INFORMATION SUPPORT OF USERS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ADMIRAL MAKAROV NATIONAL UNIVERSITY OF SHIPBUILDING	141
Skachenko O. O. TRANSFORMATION OF INNOVATIVE AND METHODOLOGICAL ACTIVITY LIBRARY OF THE UNIVERSITY	152

REVIEWS

Tymoshyk M. S. GOOD DEEDS – WILL UPDATE	163
INFORMATION FOR AUTHORS	165

**З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 027.021:378.4(477.74-21):025.3:050

Н. В. Мусиенко,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

РЕКАТАЛОГИЗАЦИЯ СЕРИАЛЬНЫХ И ПРОДОЛЖАЮЩИХСЯ ИЗДАНИЙ: ТЕХНОЛОГИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОВЕДЕНИЯ В НБ ОНУ ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА

В статье описывается процесс рекаталогизации сериальных и продолжающихся изданий в Научной библиотеке ОНУ имени И. И. Мечникова. Этот процесс дает возможность идентифицировать ошибки и неточности, если работы были ошибочно отражены в каталоге книжных изданий и помогает в раскрытии фондов библиотеки. Рассматриваются основные проблемы, подходы и принципы в рекаталогизации периодики и продолжающихся изданий, описана технологическая инструкция и методика процесса.

Ключевые слова: библиотечные фонды, Научная библиотека, периодические издания, продолжающиеся издания, рекаталогизация.

Одной из основных задач вузовской библиотеки, а тем более такой крупной и старинной, как НБ ОНУ им. И. И. Мечникова, является обеспечение доступа пользователя к необходимым ему документам и данным, независимо от того, в каком виде они представлены и в каком виде хранятся. Реализация данной задачи обеспечивается путем каталогизации входного документного потока и частичной рекаталогизации сериальных и продолжающихся изданий.

Ведение карточных каталогов определяется их структурой и составом представленных фондов. По видам документов (составу фондов) читательские карточные каталоги НБ ОНУ представлены каталогами книг, диссертаций, авторефератов и периодических изданий.

Каталоги книг ведутся более или менее традиционно во всех библиотеках. В отношении сериальных и продолжающихся изданий существуют различные подходы к каталогизации. Ряд библиотек рассматривают продолжающиеся издания как книжные. Согласно же последним ГОСТам, продолжающееся издание – это «издание, выходящее через неопределенные заранее промежутки времени, по мере накопления материала, нумерованными и / или датированными выпусками, неповторяющимися по содержанию, типично оформленными, с общим названием (ДСТУ 3017-95. Издание. Основные виды. Термины и определения)» [1].

Целью данной статьи является рассмотрение проблем рекаталогизации в связи с различными подходами в каталогизации периодики и продолжающихся

изданий на протяжении существования Научной библиотеки Одесского (Ново-российского) университета.

Фонд периодических изданий НБ ОНУ им. И. И. Мечникова составляет 60 % от общего фонда библиотеки (самая ценная же его часть – периодика 18-19 в. – 1329188 ед.). Поскольку задачей библиографической записи является продвижение конкретного документа к пользователю, все поступающие в библиотеку периодические издания подвергаются содержательной обработке, в результате которой формируется поисковый образ документа в виде индексов ББК, предметных рубрик и ключевых слов. В настоящее время база периодических и продолжающихся изданий ЭК содержит 91045 библиографических описаний на русском, украинском и на других языках мира.

Фонд периодики представлен как периодическими, так и продолжающимися изданиями. Трудности каталогизации последних лет заключаются в том, что многие издающие организации присваивают продолжающимся изданиям ISBN (международный стандартный книжный номер), нарушая требования ГОСТа (ДСТУ 3814:2013. Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг (ISO 2108:2005, NEQ)) [4].

Каталог периодических и продолжающихся изданий НБ ОНУ им. И. И. Мечникова создавался на протяжении многих лет. В НБ ОНУ принята уникальная система шифровки литературы основного фонда. Эта система берет свое начало еще с середины 19 в.

20 декабря 1866 г. для упорядочивания фондов библиотеки Совет университета утвердил комиссию, куда вошли профессора – специалисты по разным отраслям знаний. В 1867 г. комиссия разработала правила размещения литературы на основании законов логики и классификации наук того времени. В подразделах наук книги располагались по формату. Система оказалась недостаточно совершенной и в начале 1870-х годов новый состав комиссии разработал более доскональную систему расстановки фонда. В ней было 310 систематических подразделов, внутри которых соблюдался хронологически-порядковый ряд. Эта система сохраняется до сих пор. Количество отделов несколько изменилось, изменилась их формулировка, но основа осталась такой же. Из общего количества отделов 40 – это периодические и продолжающиеся издания.

До 1976 года каталог периодических и продолжающихся изданий велся на карточках старого формата (10x16). В 1976 году было принято решение о переводе периодики на стандартную каталожную карточку (7x12). (ГОСТ 7.44-34) [5]. Таким образом, образовалось два каталога периодических и продолжающихся изданий (до 1976 г. и после), что затруднило работу как читателей, так и сотрудников.

По решению методического совета библиотеки в феврале 1976 года была создана группа сотрудников, задачей которых была последовательная рекаталогизация периодики и перевод документов на стандартную каталожную кар-

точку (7x12) (ГОСТ 7.44-34). Група работала на протязенні нескількох лет и состояла на разных етапах из 5-6 человек.

В середине 80-х – 90-х годов произошел некоторый спад в работе по рекаталогизации периодики, что было вызвано рядом объективных причин:

- отсутствие необходимого количества сотрудников;
- в 1985-1994 годах отделом обработки проводились работы по уменьшению идеологической нагрузки в каталогах.
- с конца 90-х началась работа по автоматизации библиотеки. Сотрудники отдела обработки были заняты освоением нескольких АБИС (1999 год – ИРБИС, 2002 г. – Liber Media, 2012-Absotheque). Библиотекари осваивали АБИС, вырабатывали соответствующие технологические инструкции. На отдельные процессы каталогизации вырабатывались нормы. Производилась адаптация программ под библиотечные процессы НБ ОНУ. Отдел обработки обучал работе в АБИС сотрудников других отделов библиотеки. Проводились конференции по обмену опытом, оказывались многочисленные консультации для других библиотек г. Одессы, работающих в данных программах.

С 2000 года процесс рекаталогизации активизировался.

На основании многолетних наработок была составлена технологическая инструкция по рекаталогизации периодических и продолжающихся изданий, где поэтапно был расписан весь процесс рекаталогизации.

За последние 14 лет было рекаталогизировано 4602 шифра, что составило 300666 ед.

В связи с тем, что на больших карточках зачастую неверно указаны изменения в названиях периодических изданий, инвентарные номера, сведения о спецификации и т.п., рекаталогизаторы наводят справки «de visu» в книгохранилище. Составляются новые библиографические записи, осуществляется индексирование по типовой технологии содержательной обработки, что позволяет создать полноценную структурированную запись, практически ничем не отличающуюся от записи, полученной при каталогизации текущего документного потока.

Шифровка периодических изданий не всегда осуществлялась корректно, так как зависела от квалификации сотрудников. Некоторые периодические издания были в свое время зашифрованы неверно, другие – разъединены по разным шифрам, а порой по разным отделам. Задача рекаталогизации заключается не в механическом переписывании карточек, а в упорядочивании фонда периодических и продолжающихся изданий, выявлении неточностей, воссоединении ошибочно разрозненных изданий. Для этого производятся перешифровки. В результате такой кропотливой работы выявляются излишняя экзemplарность либо пробелы в комплектности, дефектность отдельных изданий, неучтенные единицы (не прошедшие своевременную инвентаризацию). Рекаталогизаторы принимают все необходимые меры для исправления неточностей, упорядочи-

вания и доукомплектования фонда периодических и продолжающихся изданий. Производится доработка библиографической информации.

Ввиду того, что часть продолжающихся изданий находятся частично в книжном фонде, частично – в фонде периодики, каталогизаторы определяют, в каком фонде должно находиться то или иное издание, и этот фонд доукомплектовывается. Так, из книжного фонда в фонд периодики на протяжении 2012-2014 гг. были переведены 1032 ед. книг.

Если периодическое или продолжающееся издание представлено не с первого тома, номера или выпуска, сразу возникает вопрос: поступало ли оно в библиотеку не с самого начала, или имело другое название. И тут начинается самое интересное – поиск, цель которого установить историю изменений периодического издания: изменение названия, сведений об ответственности, выходных данных и т. д.

Большую помощь в правильном формировании периодики оказывают указатели: «Библиография русской периодической печати 1703-1900 гг.» – составитель и издатель Н. М. Лисовский [8], «Библиография периодических изданий России 1901-1916 годы» [9], «Периодическая печать СССР 1917-1949» [11], «Летопись периодических изданий СССР 1955-1960» [12] и другие, а с момента автоматизации библиотечных процессов – Интернет.

Например, «Зоологический журнал» из отдела 132 («биология»). Регистрация номеров на большой карточке показывает, что журнал поступил в библиотеку с 11 выпуска. Возникает вопрос – где предыдущие 10? В справочнике Лисовского указано: с № 1 по № 10 журнал издавался под названием «Русский зоологический журнал».

«Журнал садоводства» (Российского общества любителей садоводства) несколько раз менял свое название. В 1838-1876 гг. – это «Журнал садоводства», 1885-1894, 1901-1910, 1926-1959 гг. – «Сад и огород», 1911 г. – «Журнал сад и огород», 1960-1987 гг. – «Садоводство», а с 1988 г. – «Садоводство и виноградарство».

Немецкий научный журнал «Annalen der Physik» («Анналы физики»), посвященный проблемам физики с 1799 по 1818 гг., издавался под названием «Annalen der Physik». Дважды в своей истории менял название: Annalen der Physik und der physikalischen Chemie (1819-1823), Annalen der Physik und Chemie (1824-1899), однако в 1899 году вернулся к первоначальному названию. В каталоге периодических и продолжающихся изданий до 1976 г. был представлен как три разных периодических издания.

Периодическое издание «Transactions and proceedings of the Royal Society of Victoria», издаваемое с 1887 г., в 1888 г. **разделилось на два издания:** «Transactions of the Royal Society of Victoria» и «Proceedings of the Royal Society of Victoria».

Рекаталогизатор, сверившись со справочниками, производит необходимые перешифровки, составляет ряд ссылочных описаний для карточных и электронного каталогов периодических изданий и служебной справочной кар-

тотеки названий периодических изданий. Тем самым производится упорядочивание изданий.

Так, в процессе рекаталогизации было выявлено, что разные периодические издания «Revue de Mathematiques Pures et Appliquees» (1956-1964) и «Revue Roumaine de Mathematiques Pures et Appliquees» (1965-) были зашифрованы в один шифр.

Рекаталогизация способствует научному раскрытию периодических фондов библиотеки.

Ряд ценных книжных изданий был исключен из общего доступа и переведен в спецфонд, тем самым частично потерян для читателей библиотеки. Поэтому особую ценность приобретают работы, сохранившиеся в периодических изданиях.

Так, при работе с «Записками Императорской Академии наук: отдел физико-математический» (1909, т. 26, №1), рекаталогизаторами была обнаружена работа А. В. Колчака «Лед Карского и Сибирского морей» [13]. А. В. Колчак был не только лидером Белого движения во время Гражданской войны, Верховным главнокомандующим Русской армии и Верховным правителем России в 1918-1920 гг., но и крупным ученым, внесшим значительный вклад в исследование Арктики. Данная монография выходила отдельным изданием в том же году, но в период массового изъятия «идеологически невыдержанных» изданий из общих каталогов в спецфонд, была утеряна и сохранилась, таким образом, только в периодическом издании.

В процессе рекаталогизации были выявлены работы выдающегося украинского историка Агатангела Крымского [14], которые неверно были отражены в каталоге книжных изданий. Они были перешифрованы в периодику «Збірник історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук».

Рекаталогизация – кропотливый процесс, требующий высокой квалификации сотрудников, их умения вести серьезный библиографический поиск. Ее дано осуществлять людям, обладающим широким кругозором, знаниями в области истории, филологии, имеющим серьезный опыт библиотечно-библиографической работы.

Список использованной литературы

1. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017-95. – [Чинний від 1996-01-01]. – Київ : Держстандарт України, 1995. – 47 с.
2. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. – [Чинний від 2014-01-07]. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – 41 с. – (Національний стандарт України).
3. Видання. Міжнародний стандартний номер серіального видання : ДСТУ 4515:2006. – [Чинний від 2007-01-01]. – Київ : Держспоживстандарт України, 2007. – 6 с. – (Інформація та документація).
4. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг (ISO 2108: 2005, NEQ) : ДСТУ 3814:2013. Видання офіційне / Нац. стандарт України. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – 5 арк. – (Інформація та документація).
5. Карточки информационные картотечные стандарт : ГОСТ 7.44-34. – М. : Изд-во стандартов, 1976. – 5 с.

6. Хювенен Ю. Дотримання редакціями друкованих ЗМІ нормативних документів щодо оформлення вихідних відомостей у періодичних (крім газет) і продовжуваних виданнях у 2010 році / Юлія Хювенен // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 5. – С. 19-21.
7. Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетах и некоторых других библиотеках России / П. С. Шестериков. – Одесса : Коммерческая тип., 1915. – 261 с.
8. Лисовский Н. М. Библиография русской периодической печати 1703-1900 гг. : (материалы для истории русской журналистики) / сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Пг. : тип. АО Типографского дела, 1915. – [8], XVI, 1067 с.
9. Библиография периодических изданий России, 1901-1916. – Л., 1958.
10. Беляева Л. Н. Библиография периодических изданий России, 1901-1916: в 3-х т. / Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров ; Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина; под общ. ред. : В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л., 1958-1961.
11. Периодическая печать СССР 1917-1949 : библиогр. указатель : журналы, труды, бюллетени / М-во культуры СССР, Главиздат ; Всесоюзная книжная палата. – Москва : Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1955.
12. Летопись периодических изданий СССР. 1955-1960 гг. : библиогр. указ. / Всесоюз. кн. палата. – М. : Книга, 1963. – Ч. 1 : Журналы, труды, бюллетени. – 1026 с. ; 1967. – Ч. 2 : Газеты. 1961-1965 гг. – 780 с.
13. Колчак А. В. Лед Карского и Сибирского морей / А. В. Колчак // Записки Императорской Академии наук. По физико-математическому отделению. – СПб., 1909. – Т. 24, № 1. – С. 169. – (Серия VIII).
14. Кримський А. Ю. Вступ до історії Туреччини / А. Ю. Кримський. – Київ, 1926. – Вип. 3. – (Збірник історично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук № 10).

Поступила 04.04.2015 г.

Н. В. Мусієнко,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**РЕКАТАЛОГІЗАЦІЯ СЕРІЙНИХ ТА ПРОДОВЖУВАНИХ
ВИДАНЬ: ТЕХНОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ В НБ
ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

Анотація

У статті описується процес рекаталогізації серіальних та продовжуваних видань в Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова. Цей процес дає можливість ідентифікувати помилки і неточності, якщо роботи були помилково відображені в каталозі книжкових видань, і допомагає в розкритті фондів бібліотеки. Розглянуто основні проблеми, підходи і принципи в рекаталогізації періодики та продовжуваних видань, описана технологічна інструкція та методика процесу.

Ключові слова: бібліотечні фонди, Наукова бібліотека, періодичні видання, продовжувані видання, видання, рекаталогізація.

M. V. Musyenko,

Chief Librarian

Scientific Library of the

Odesa I. I. Mechnikov National University

24, Preobrazhenskaya St., Odesa, 65082, Ukraine,

Tel.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

REKATALOGIZATION OF THE SERIAL AND PROCEEDING EDITIONS: TECHNOLOGY AND THE ORGANIZATION OF CARRYING OUT IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

Summary

The purpose of our article is the description of the process of a rekatalogization of the serial and proceeding editions in the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University.

Organizing the library begins during the period of Novorossiysky University – in the second half of the 19th century, the rekatalogization of funds passes in the second half of the 20th century at the Odessa University and becomes more active since the beginning of the 2000th years. The subjects of our research are funds of library. The purpose of the study is to describe the main problems and the principles in the course of a rekatalogization. The main finding of the work the identification of mistakes at arrangement of cards in the catalog if works were incorrectly were reflected in the catalog of book editions, and helps with disclosure of funds of library. The research findings have practical value for library workers for professional development in processes of a rekatalogization and bibliographic search.

Keywords: library funds, Scientific Library, periodicals, proceeding editions, editions, rekatalogization.

References

- [1] *Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia* : DSTU 3017-95 [Edition. The main types. The terms and definitions : DSTU 3017-95]. Kyiv, 1995. 47 p.
- [2] *Informatsiia ta dokumentatsiia. Bibliotekno-informatsiina diialnist. Terminy ta vyznachennia poniat* : DSTU 7448:2013 [Information and documentation. The Library and information activities. The terms and definitions : DSTU 7448:2013]. Kyiv, 2014. 41 p.
- [3] *Vydannia. Mizhnarodnyi standartnyi nomer serialnoho vydannia* : DSTU 4515:2006 [Edition. International Standard Serial Number : DSTU 4515:2006]. Kyiv, 2007, 6 p.
- [4] *Vydannia. Mizhnarodna standartna numeratsiia knyh. Vydannia ofitsiine : informatsiia ta dokumentatsiia* : DSTU 3814:2013 [Edition. International Standard Book Number : DSTU 3814:2013]. Kyiv, 2014, 5 p.
- [5] *Kartochki informacionnyie kartotechnyye standart* : GOST 7.44-34 [The cards information card-index standard : GOST 7.44-34]. Moscow, 1976. 5 p.
- [6] Khyuvenen Yu. Dotrymannia redaktsiiamy drukovanykh ZMI normatyvnykh dokumentiv shchodo oformlennia vykhidnykh vidomostei u periodychnykh (krim hazet) i prodovzhuvanykh vydanniakh u 2010 rotsi [Observance by editions of print media of normative documents on registration of output data in periodicals (except newspapers) and the proceeding editions in 2010]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2011, no. 5, pp. 19-21.
- [7] Shesterikov P. S. *Postanovka bibliotekhnogo dela v universitetakh i nekotorykh drugikh bibliotekakh Rossii* [Statement of a librarianship in universities and some other Libraries of Russia]. Odessa, 1915, 261 p.

- [8] Lisovskiy N. M. *Bibliografiya russkoy periodicheskoy pechati 1703-1900 gg.* [*The bibliography of the Russian periodicals 1703-1900*]. Pg., 1915, [8], XVI, 1067 p.
- [9] *Bibliografiya periodicheskikh izdaniy Rossii* [*The bibliography of periodical of Russia*]. Leningrad, 1958.
- [10] Belyayeva L. N., Zinoveva M. K., *Bibliografiya periodicheskikh izdaniy Rossii, 1901-1916: v 3-kh t.* [*The bibliography of periodical of Russia, 1901-1916*]. Leningrad, 1958-1961.
- [11] *Periodicheskaya pechat SSSR 1917-1949 : bibliograficheskiy ukazatel : zhurnaly, trudy, byulleteni* [*The periodical press of the USSR 1917-1949: bibliography*]. Moscow, 1955.
- [12] *Letopis periodicheskikh izdaniy SSSR. 1955-1960 gg.: bibliograficheskiy ukazatel* [*The chronicle of periodicals of the USSR. 1955-1960: bibliography*]. Moscow, 1963, Part 1, 1026 p.; 1967, Part 2, 780 p.
- [13] Kolchak A. V. Led Karskogo i Sibirskogo morey [The ice of the Karsky and Siberian seas]. *Zapiski Imperatorskoy Akademii nauk. Po fiziko-matematicheskomu otdeleniyu*, Saint Petersburg, 1909, vol. 24, no. 1, p. 169.
- [14] Krymskiy A. Iu. *Vstup do istorii Turechchyny* [*The introduction to the history of Turkey*]. Kyiv, 1926, Issue 3.

УДК 378.4(477.74):929Маркевич

В. В. Самодурова,

главный библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

«ВСЕМ, ТРУДЯЩИМСЯ НА БЛАГО НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА...»

К 125-летию выхода в свет
первой монографии по истории
ОНУ имени И. И. Мечникова

В статье освещаются некоторые страницы жизненного и творческого пути профессора кафедры русской истории Новороссийского университета А. И. Маркевича (1848-1903) в связи с написанием им исторической записки к 25-летию юбилею самого молодого, на тот момент, университета страны

Ключевые слова: история Одессы, Одесский (Новороссийский) университет, А. И. Маркевич, научные общества, историография.

В научных кругах Одессы к середине XIX в. сложились определенные традиции в изучении юга страны, в которых во многом задавала тон деятельность одного из первых в стране научных обществ – Одесского общества истории и древностей (1839). Традиции эти были закреплены открывшимся Новороссийским университетом, перед которым еще при его основании прямо выдвигалась задача крупномасштабных краеведческих изысканий (ил. 1). Особая роль в таких исследованиях принадлежала первым обобщениям по истории отдельных учреждений края и самого Новороссийского университета. В числе этих обобщений особняком стоят работы, подводившие итог его деятельности в разные годы истории университета и написанные по поводу очередных его юбилеев (ил. 2). За полуторастолетнюю деятельность Одесского университета накопился достаточно солидный арсенал подобных

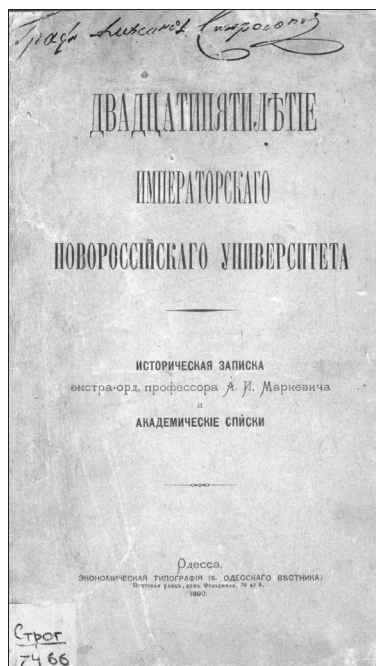
*Ил. 1. Новороссийский университет
(вторая половина XIX в.)*

Ил. 2. Новороссийский университет (конец XIX в.)

работ¹. В концептуальном плане каждая из них была насквозь пронизана духом своего времени.

Некоторые из них были подвержены жесткому критическому анализу с точки зрения истории и историографии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова².

Ил. 3. Маркевич А. И. 25-летие Новороссийского университета. Ист. записка и академические списки (Одесса, 1890)

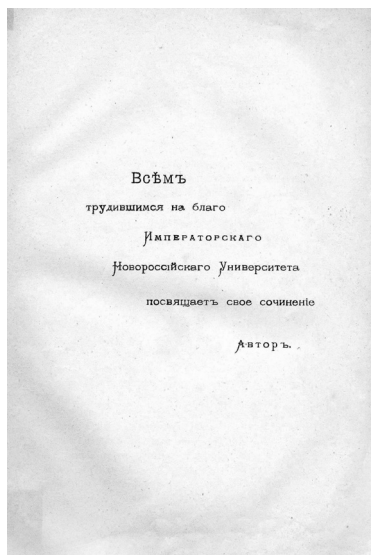
В юбилейный для университета год хочется более подробно рассказать о родоначальнице такого типа изданий. Монография «25-летие Императорского Новороссийского университета. Историческая записка и академические списки» была написана в 1890 г. профессором А. И. Маркевичем к первому юбилею университета (ил. 3). Под скромным названием «историческая записка» был издан обширный труд, повествующий об истории самого молодого тогда университета страны за 25 лет его существования. Сочинение это составлено, главным образом, по официальным документальным источникам, но оживлено сведениями частного характера. Основными документами были подлинные рукописные протоколы заседаний совета университета и университетские дела, находившиеся на тот момент в архиве канцелярии попечителя Одесского учебного округа. Обилие фактического материала, подкрепленного архивными данными, сделало монографию живой, нестареющей, до настоящего вре-

мени служащей настольной книгой для всех, кто занимается историей *Alma mater*. Книга стала своеобразной «времен связующей нитью», дающей ответы на многие важные вопросы: как образовывался университет, кто стоял у его истоков, какие задачи перед ним ставились [6], а трогательное обращение: «Всем, трудящимся на благо Императорского Новороссийского университета посвящает свое сочинение автор...» вполне можно отнести ко всем сотрудникам современного университета (ил. 4).

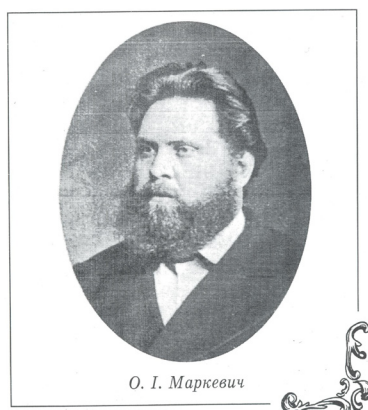
Автор книги, Алексей Иванович Маркевич – историк, родился в 1847 г. (ил. 5). После обучения в Нежинском лицее и затем в Новороссийском университете (свободный слушатель историко-филологического факультета) он много преподавал в различных, преимущественно одесских, учебных заведениях. Преподавательскую деятельность А. И. Маркевич успешно совмещал с научной работой. После защиты магистерской диссертации в Киевском университете (1879 г.) (оппонентами выступили В. Б. Антонович и В. С. Иконников) А. И. Маркевич с января 1880 г.³ был зачислен в Новороссийский университет, где начал читать лекции по русской историографии, став первым приват-доцентом молодого университета. После защиты докторской диссертаций (1888 г.) он получил степень доктора русской истории, а в следующем году был утвержден экстраординарным профессором кафедры русской истории. Преподавательская деятельность

А. И. Маркевича заслуживает особого внимания, т. к. он, кроме основных курсов по русской истории, с 1884 г. впервые в практике университета стал вести курсы по истории Украины, что вызывало беспокойство министерского начальства (ил. 6). В должности профессора Новороссийского университета А. И. Маркевич преподавал до 1895 г.

Годы работы в университете стали периодом кипучей и вдохновенной научной, общественной и благотворительной деятельности. За эти годы им опубликовано около ста работ. Ученый разнообразных и универсальных дарований стал автором многочисленных разработок по русской истории XVI и XVII вв., по археологии, истории русской литературы. До сих пор ценится специалистами изданная им самая подробная и точная биография Г. К. Котошихина, автора

Ил. 4. Посвящение

Ил. 5. А. И. Маркевич (1848-1903)

Ил. 6. А. И. Маркевич (1890-е гг.)

сочинения о Московском государстве XVII в., в которой собраны важные данные для изучения государственной и общественной жизни допетровской Руси [5].

Разнонаправленность научных интересов А. И. Маркевича, его одновременное членство в целом ряде научных обществ⁴, а также участие в научных архивных комиссиях⁵ не могли не отразиться на тематике его публикаций. Кроме того, А. И. Маркевич принимал деятельное участие в ряде научных съездов самого разного ранга и постоянно печатался в журналах, изданиях научных обществ, выступал с публичными лекциями и пр. и пр. [10]. Так, избранный в

1887 г. членом Одесского общества истории и древностей, А. И. Маркевич стал одним из активнейших его деятелей. Почти в каждом заседании он делал доклады и сообщения, касавшиеся самых разнообразных сторон истории Одессы, Бессарабии и Крыма.

Помимо научной и преподавательской деятельности, профессор А. И. Маркевич со второй половины 1880-х гг. начинает активную работу в различных профессиональных, просветительских и благотворительных выборных обществах и учреждениях. Так, в 1886 г. он был приглашен на должность секретаря Одесского биржевого комитета – органа управления биржей, который действовал в Одессе с 1848 г. Помимо чисто административных функций, комитет осуществлял представительство интересов торгово-промышленного класса в органах государственной власти. Так, в частности, «присяжные эксперты» оценивали убытки от аварий, потерь груза в портовых операциях, в лесной торговле, торговле хлебом и т. д. Комитет делегировал профессора на I съезд солепромышленников, проходивший при Горном департаменте Министерства земледелия и государственных имуществ. Там он, в свою очередь, был избран секретарем съезда и выступил с блестящим докладом по вопросу о расширении вывоза соли в государства Балканского полуострова. С 1886 по 1903 гг. А. И. Маркевич работал секретарем еще одного выборного органа – Одесского комитета торговли и мануфактур, учрежденного еще в 1875 г. по желанию купечества для обсуждения вопросов торговли и промышленности. Комитет состоял из содержателей фабрик, принадлежавших к дворянству и купечеству, обладал правом исследовать споры по предметам привилегий и ежегодно представлял в Министерство финансов обзор положения и хода торговли и промышленности в городе. Автором этих обзоров-отчетов был профессор А. И. Маркевич.

В окружение А. И. Маркевича входили активные деятели «Одесской громады» – просветительского общества, образованного в 1876 г. усилиями небольшого круга лиц: популярнейшего преподавателя истории Л. А. Смо-

ленского; педагогов М. Климовича и М. Боровского; студента университета А. Крыжановского, а также нотариуса, известного библиографа, критика, фольклориста, лексикографа, переводчика М. Ф. Комарова. «Одесская громада» была одной из старейших в Украине [20]. В 1894 г. к «Одесской громаде» принадлежало около 25 человек, среди них – А. А. Андриевский, А. С. Синявский, А. И. Погибко, Д. Д. Сигаревич и др. Главным критерием членства была «любовь к украинскому слову» и искреннее желание его хранить и развивать через чтение лекций в Народной аудитории, выступления с рефератами и концертами в Литературно-артистическом обществе, через издание журнала «По морю и по суше» (Одесса, 1896-1897), выпуск «Словаря російсько-українського» (Львов, 1893-1898. Т. 1-4)⁶. Практическая деятельность «Одесской громады» в 1890-е гг., несмотря на теоретический радикализм некоторых ее членов, не выходила за пределы культурно-патриотической сферы. В громаду принимали также и женщин. Одной из них была сподвижница А. И. Маркевича на просветительском поприще, его жена, Л. С. Москалева⁷. Профессор А. И. Маркевич, разделяя взгляды участников организации и участвуя в некоторых просветительских акциях, тем не менее, по каким-то причинам не желал себя «связывать» с ними постоянным членством [8, с. 59].

Просветительская деятельность А. И. Маркевича удачнее всего проявлялась в его публичных лекциях, участии в народных чтениях. Так, Одесское славянское благотворительное общество, существовавшее в Одессе на протяжении многих десятилетий, занималось сбором средств для освободительного движения славянских народов, живших в Балканских странах, устраивая литературно-артистические вечера, спектакли и популярные лекции. Члены общества организовали и поддерживали материально так называемый Питомник для славянских девиц, где жили и получали образование девушки-сироты, приехавшие в Одессу из Болгарии, Сербии и др. стран. С 1882 г. Общество организовывало бесплатные чтения. Кроме А. И. Маркевича, на них с успехом выступали преподаватели Новороссийского университета: А. И. Кирпичников, Г. Е. Афанасьев, В. А. Яковлев, В. Н. Ястребов и др. Более всего лекций было прочитано в Аудитории для народных чтений на Старопортофранковской улице. Популярность чтений была так велика, что аудитория не могла поместить всех желающих, поэтому в 1894 г. была открыто еще одно помещение – на Слободке-Романовке. Народные чтения проходили также в окрестных селах и в других городах. На них собирались слушатели самых разных слоев населения. По словам коллеги по Новороссийскому университету и близкого друга А. И. Маркевича, профессора И. А. Линниченко⁸: «...Алексей Иванович был, как бы, создан для научной популяризации; он обладал талантом живо, интересно и удивительно понятным простым языком излагать обширный запас своих знаний. При огромной памяти, начитанности и свободе речи, он мог почти без подготовки, едва имея конспект под руками, прочесть лекцию на любую тему из области своих специальных знаний – истории и литературы ... и он превратился ... в целый передвижной университет, точно любимый

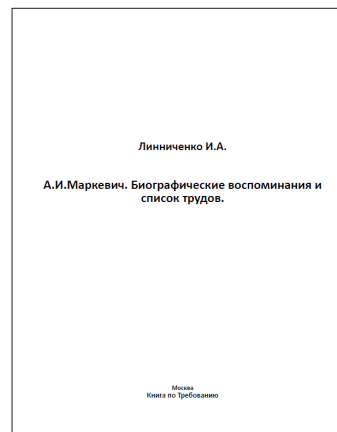
оперный тенор, выезжая на гастроли в Тирасполь, Кишинев, Бендеры, Херсон, Севастополь, везде пожиная обильные лавры и вызывая общие симпатии...» [4]. Слушать А. И. Маркевича иногда собиралось до 5 тыс. человек [21, с. 242].

Ил. 7. И. А. Линниченко
(1857-1926)

А. И. Маркевич с успехом работал попечителем по учебной части в Женском благотворительном обществе, секретарем распорядительного комитета Общества дешевых ночлежных приютов и т. д. и всюду он не был рядовым членом. Как правило, его избирали либо председателем, либо секретарем общества. Можно было бы еще несколько абзацев в тексте посвятить перечислению тех многочисленных выборных должностей, на которых пребывал профессор. Вспоминая о популярности А. М. Маркевича среди самых разных городских кругов И. А. Линниченко (ил. 7) писал:

«... он своей деятельностью напоминал сторуких языческих божков. Только имея сто рук и сто часов в день, может обыкновенный смертный исполнить ту массу работы, которую добровольно взваливал на свои могучие плечи Алексей Иванович... Его утро было настоящим утром министра. На письменном столе лежала гряда корреспонденции — приглашения на бесчисленные заседания, всевозможные корректуры, письма — и большая часть их с просьбами. Входная дверь поминутно хлопала и впускала одного посетителя за другим. Один просил ходатайства о месте, другой о приеме сына или дочери в учебное заведение, ... студент приходил за книгой, начинающий писатель за советом, репортер за сведениями, служащие разных благотворительных учреждений с докладами, столетняя старуха за квитанцией на уголь. И А. И. Маркевич находил время побеседовать с каждым, ободрить, утешить, дать совет, набросать письмо к влиятельному человеку, благожелательно раскритиковать молодой труд, подписать бумаги и квитанции, а репортеру продиктовать целую статью... В короткий предел человеческой жизни ему точно хотелось сделать работу нескольких жизней...» [4] (ил. 8).

Ил. 8. Линниченко И. А.
А. И. Маркевич : биограф.
воспоминания и список трудов
(Одесса, 1904)

Среди многочисленных благотворительных организаций, в которых принимал участие профессор А. И. Маркевич, следует остановиться на деятельности Общества вспомоществования бывшим

Ил. 9. С. П. Ярошенко (1846-1917)

воспитанникам Ришельевского лицея и Новороссийского университета, сыгравшего немаловажную роль в появлении исторической записки⁹. Общество существовало по май 1916 г. Председателем в нем был профессор математики и ректор Новороссийского университета – С. П. Ярошенко¹⁰, у которого было много проектов в рамках деятельности общества, в том числе – создание целого ряда изданий по истории университета и лицея. Некоторые из этих проектов нашли свое осуществление [2, 19]. Мысль о написании «25-летия Императорского Новороссийского университета» принадлежала не столько А. И. Маркевичу, сколько, в большей степени, его товарищам – бывшим студентам Новороссийского университета, с которыми он тесно общался, будучи членом правления Общества вспомоществования (ил. 9).

С жаром взялся А. И. Маркевич за работу как воспитанник, как профессор дорогого для него университета. Написание книги ему было выделено всего 7 месяцев, при этом не предвиделось освобождения от обязательных занятий как преподавательских, так и по части общественных нагрузок. Только удивительная работоспособность, живой, общительный характер, скрупулезность настоящего исследователя и знания ученого-энциклопедиста помогли А. И. Маркевичу за столь короткий срок создать подобный труд. Спешность печатания послужила причиной некоторых ошибок и пропусков. В предисловии, написанном 26 апреля 1890 г., автор, сознавая все недочеты и просчеты, получившиеся в результате такой сложной и громоздкой работы, просил прощения у читателей и у героев его книги за те погрешности, которые он предвидел. Там же было выражено чувство глубокой признательности всем, кто принимал «теплое участие» в его книге. Прежде всего, – ректору Новороссийского университета С. П. Ярошенко, благодаря которому, в значительной степени, была осуществлена возможность составить этот труд. Поддержку и сочувствие встречал автор у всех других лиц, к которым обращался за сведениями. Больше всего поддержки было со стороны редактора «Записок Новороссийского университета» профессора А. А. Кочубинского¹¹ (ил. 10). При мощном содействии с его стороны немалая по размерам (734 с.) книга была напечатана всего за 2 месяца и стоила, кстати, по тем временам весьма недорого (1 руб. 50 коп.), как и подобало такого рода изданиям [1].

Творческая манера А. И. Маркевича, его склонность к описательно-повествовательному жанру, а также желание дать читателю максимум нужной и полез-

Ил. 10. А. А. Кочубинский
(1845-1907)

ной информации, сделали книгу насыщенной множеством фактов и библиографических ссылок. Она имеет сложную структуру и дополнена многочисленными приложениями в виде академических списков, таблиц и т. д. Можно с удовлетворением констатировать, что работа не несет никакой идеологической нагрузки, крайне доброжелательна, читается легко и интересно (ил. 11).

Обширный и довольно обстоятельный труд А. И. Маркевича особенно любопытен в первой своей части (1-148 стр.), где рассказана история трехлетних мытарств вопроса о преобразовании одесского лицея в университет. Здесь сообщено много выписок из бесконечной переписки по этому предмету с 10 июня 1862 г., когда это преобразование было окончательно решено в

своей основе, до 1 мая 1865 г., когда, наконец, произошло давно ожидаемое событие (ил. 12).

Срединную и, конечно, самую ценную часть книги, занимает систематическое обозрение истории кафедр и разных учебно-вспомогательных учреждений с 1865 по 1890 гг., а также рассказ об управлении университетом, о научных обществах, научных съездах, премиях и о студенческой среде. Очень важно, что

СОДЕРЖАНІЕ.	
	Стр.
Маркевичъ А. В., з.-ф. пр. и. н. ун.—Двадцатипяти- лѣтіе Императорскаго Новороссійскаго Университета. (Историческая Записка).	1—734.
Академическіе списки.	1—XС.

Ил. 11. Содержание книги

ОГЛАВЛЕНІЕ.	
Глава I: Преобразование Римановскаго Лицея въ Импера- торскій Новороссійскій Университетъ.	1.
Глава II: Исторія Императорскаго Новороссійскаго Уни- верситета съ 1865 по 1890 годъ.	148.
I. Бюрокъ съ 1 мая по 7 сентября 1865 года.	148.
II. Преобразованіе лицея въ Императорскій Новороссійскій Университетъ съ 1865 по 1890 годъ.	157.
1. Богословіе.	163.
М. П. Павловскій.	163.
А. П. Кудряковъ.	168.
Университетская церковь.	172.
Историко-филологическій факультетъ.	173.
2. Русская исторія.	176.
М. П. Смирновъ.	176.
Г. П. Перетяковъ.	181.
А. П. Мухоморовъ.	182.
И. А. Левинченко.	186.
3. Всеобщая исторія.	187.
Ф. В. Бортъ.	188.
А. Г. Вульфъ.	191.
О. П. Успенскій.	200.
А. С. Тучковскій.	202.
В. Н. Перогинъ.	204.
Г. Е. Акимовъ.	204.
Ф. С. Ремизовъ.	206.
4. Правовая исторія.	207.
В. М. Райковскій.	208.
Н. О. Крыжовниковъ.	211.

Ил. 12. Оглавление книги

во второй части, после сведений об истории факультетов и кафедр, А. И. Маркевич поместил алфавитный список всех преподавателей с указанием времени их службы и со ссылкой на страницы книги, где они упоминаются. В течение 25 лет своего существования Новороссийский университет имел 145 преподавателей, т. е. профессоров, экстраординарных профессоров (штатных и сверхштатных), доцентов, приват-доцентов, сторонних преподавателей и лекторов. Все они внесены в алфавитный список, что, конечно же, облегчает поиск сведений об интересующем лице (ил. 13). Необходимым дополнением этой части книги являются академические списки (почетные члены университета; лица, имеющие ученые степени университета; списки лиц, окончивших университет; состав служащих и т. д.)

Своеобразная презентация книги прозвучала в очень торжественный момент и в очень торжественной обстановке 1 мая 1890 г. в 1 час дня пополудни. В Новороссийском университете при большом стечении народа епископом елисаветградским преосвященным Мемномом, при служении профессора богословия протоиерея В. М. Войтковского, а также в присутствии всего соборного духовенства, в Александро-Невской университетской церкви было отслужено молебствие (без литургии) по случаю юбилея университета. После молебствия, в большой университетской зале был «совершен торжественный акт», на котором профессору А. И. Маркевичу совет университета поручил прочитать историческую записку о деятельности университета за истекшие 25 лет. Он начал свое выступление следующими словами: *«Ровно 25 лет тому назад в этой же зале совершилось знаменательное событие открытия Новороссийского университета. Не сомневаюсь, что в настоящее время здесь находится немало лиц, с радостным биением сердца присутствовавших при этом открытии и ныне с таким же светлым чувством о нем вспоминающих. Считаю себя счастливым и я, что на меня, воспитанника здешнего университета и затем его преподавателя, выпал нелегкий, но почетный жребий – быть первым его историографом»* [7].

Краткое содержание исторической записки 25-летия Новороссийского университета сразу же было перепечатано в «Одесском вестнике» и получило одобрительные отзывы широкой публики. Полный текст монографии сразу же был напечатан в «Записках Новороссийского университета», составив весь

561

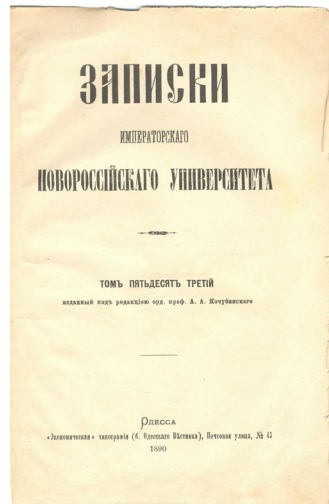
В заключение этой части нашей записки сообщим еще несколько сведений, касающихся названных в ней преподавателей Новороссийского Университета.

Во первых поместим здесь алфавитный список всех преподавателей Новороссийского Университета, с указанием времени их преподавательской деятельности и страниц, где говорится о таковой в настоящем сочинении:

1. Абашкин, Дмитрий Николаевич, агрономическая химия, с 1865—1879 г. 405.
2. Авраменко, Дмитрий Иванович, римское право, 1882—1887 г. 501.
3. Алексеевич, Василий Петрович, чистая математика, 1865—1869 г. 337.
4. Алаидов, Александр Иванович, римское право, с 1897 г. 556.
5. Андреевич, Михаил Аркадьевич, математика, 1867 г. 342.
6. Андрусов, Николай Павлович, геология, с 1890 г. 420.
7. Арнесаль, Александр Александрович, агрономия, 1872 г. 403.
8. Афанасьев, Георгий Емельянович, всеобщая история, 1884—1890 г. 204.
9. Башкир, Оскар Оскарович, классическая зоология, с 1899 г. 301.
10. Байков, Дмитрий Александрович, зоология, с 1895—1896 г. 443.
11. Беренс, Леопольд Фридрих, астрономия, 1885—1892 г. 364.
12. Берингет, Наталья Осиповна, анатомия, 1895—1891 г. 463.
13. Бессель, Александр Васильевич, прикладная и чистая математика, 1869—1870 г. 344, 355.
14. Биларский, Петр Спиридонович, история русской литературы, 1865—1890 г. 213.
15. Бокль, Евгений Станиславович, астрономия наблюдатель, 1873—1885 г. 308.
16. Богдановский, Александр Михайлович, уголовное право, с 1893 г. 537.
17. Боничевич, Николай Васильевич, история славянского законодательства, 1869—1872 489.

86

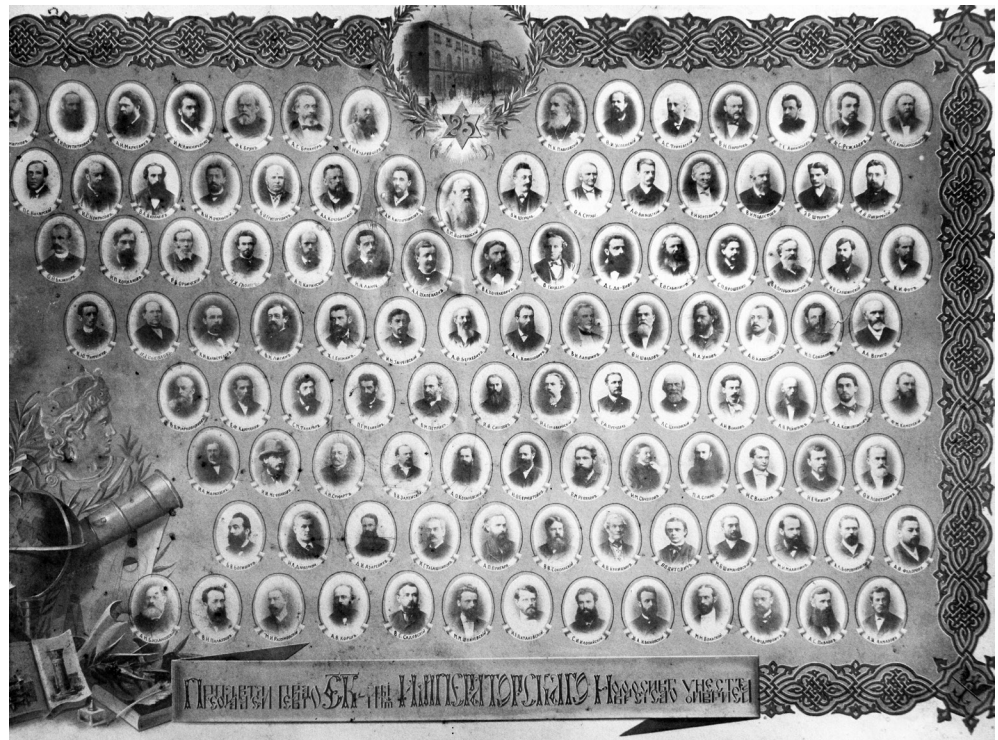
Ил. 13. Алфавитный список преподавателей

Ил. 14. Записки
Новороссийского
университета. Т. 53 (1890)

53-й том этого журнала и отдельным тиражом, как самостоятельное издание, в одесской типографии «Экономическая» (ил. 14).

По преданию, к монографии А. И. Маркевича, посвященной 25-летию юбилею университета было напечатано специальное приложение в виде виньетки размерами 50х50 см с фотографиями всех профессоров, преподававших в университете за этот период¹² (ил. 15, 16). Косвенное подтверждение этого факта мы находим в известной работе П. С. Шестерикова «Постановка библиотечного дела...» (1915 г.) [22], в которой есть подробное описание помещений университетской библиотеки того времени. Дело в том, что в 1900 г. здание университета по Преображенской улице, 24 было полностью перестроено под историко-филологический и юридический факультеты, музей изящных искусств и библиотеку (до перестройки здесь размещались учебно-вспомогательные учреждения

Ил. 15. Виньетка с фотографиями преподавателей

физико-математического факультета со своими кабинетами, аудиториями, лабораториями и музеями) (ил. 17). Переход библиотеки из главного здания в новое помещение позволило оборудовать в ней «профессорскую журнальную лекторию», т. е. читальный зал с последними номерами журналов текущего года. По словам П. С. Шестерикова, на одной стене лектории висела большая виньетка с портретами профессоров Новороссийского университета, состоявших на службе в первом 25-летию университета, а на противоположной стене – портрет Н. И. Пирогова с собственноручной надписью «Люблю и уважаю молодость, потому что помню свою». При внимательном рассмотрении виньетки с портретами профессоров на стене можно сделать однозначный вывод, это – увеличенная ко-

Ил. 16. А. И. Маркевич (1890)

Ил. 17. Городской сад

пия виньетки, напечатанной в качестве приложения к работе А. И. Маркевича «25-летие Императорского Новороссийского университета» (ил. 18). К сожалению, этот большой стенд до нашего времени не сохранился.

Ил. 18. Журнальная лектория в университетской библиотеке

Книга А. И. Маркевича давно стала библиографической редкостью. В юбилейный для университета год мы отмечаем 125-летие ее выхода в свет. Следуя доброй университетской традиции: чтобы лучше узнавать настоящее, необходимо поддерживать историческую память, – коллектив Научной библиотеки дал книге вторую жизнь. Книга легко доступна читателю на сайте Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова. Бумажное же переиздание этого замечательного раритета ждет своего часа.

Примечания

¹ Попруженко М. Г. Императорский Новороссийский университет : по поводу 50-летия его существования // Ист. вестник. 1915. № 5. С. 590-605 ; Одесский университет за 75 лет (1865-1940) / отв. ред. К. П. Добролюбовский. Одесса, 1940. 197 с. ; Історія Одеського університету за 100 років / відп. ред. О. І. Юрженко. К., 1968. 423 с. ; Одеський університет імені І. І. Мечникова за 100 років : коротка іст. довідка / склад. З. В. Першина. Одеса, 1965. 12 с. ; Одеському університету – 100 років / О. І. Юрженко та [ін.]. Одеса, 1965. 100 с. ; Одесский университет, 1865-1990 / отв. ред. И. П. Зелинский. Одесса, 1991. 159 с. ; Hausmann G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865-1917. Stuttgart, 1998. 699 S. ; Історія Одеського університету (1865-2000) / гол. ред. В. А. Сминтина. Одеса, 2000. 226 с. ; Дьомін О. Б. Одеському національному університету ім. І. І. Мечникова – 145. Одеса, 2010. 47 с. ; Одеський державний університет імені І. І. Мечникова за роки незалежності України, 1991-2005 рр. / гол. ред. В. А. Сминтина. Одеса, 2005. 551 с.

² Галяс В. Т. Дрібні суб'єктивні міркування читача книги «Одесский университет, 1865-1990» // Одес. ун-т. 1992. 1 июня ; Галяс В. Т. Чого не узнають студенти // Друг читача. 1992. 11 листоп. ; Бо-

ровой С. Я. Воспоминания. М. ; Иерусалим, 1993. 383 с. ; Губарь О. 135 плюс 60 / О. Губарь // Одес. вестн. 2000. 13 июля ; Барладяну-Бирладник В. Ще одна советська історія ОДУ // Очна. 2000. 29 дек. ; Першина З. В. Історіографічний підсумок та проблеми вивчення історії ОДУ імені І. І. Мечникова // Зап. іст. ф-ту. 2000. Вип. 10. С. 24-31 ; Музичко О. Три маловідомі рецензії на ювілейні видання з історії Одеського державного університету імені І. І. Мечникова // Вісн. ОНУ. Серія: Бібліографознавство, бібліотекознавство, книгознавство. 2013. Т.18, № 2. С. 60-78.

³ Здесь и в дальнейшем даты указаны по старому стилю

⁴ Одесское общество истории и древностей, Историко-филологическое общество при Новороссийском университете, Русское археологическое общество, Историческое общество при Санкт-Петербургском университете, Общество Нестора-летописца при Киевском университете св. Владимира, Церковно-археологическое общество при Киевской духовной академии и др.

⁵ Таврическая, Рязанская, Нижегородская, Екатеринославская и др.

⁶ В 1897 г. деятельность громадoвцев-одесситов развернулась в пределах общеукраинской беспартийной демократической организации нелегального Союза автономных общин, студенческих групп и индивидуальных членов, которые ставили своей целью национальное возрождение Украины. Через некоторое время они основали первую на Украине "Просвіту" (утверждение устава произошло 25 нояб. 1905 г.), которая была одной из самых массовых (540 членов) и действенных. Задачами общества было содействие культурному развитию украинского народа путем издания книг, брошюр и периодики, открытия библиотек и читален, книжных магазинов, чтения лекций, рефератов, работы курсов украиноведения, устройство спектаклей и литературно-музыкальных вечеров, а также открытие школ, просветительских и благотворительных учреждений.

⁷ В 1870 г. А. И. Маркевич женился на Любови Семеновне Москалевой (12 дек. 1849 – 1906) – украинке, православной, выпускнице (1862-1865) Одесского института благородных девиц. Ее отец, С. П. Москалев (12 апр. 1816 –?), сын отставного поручика, 21 ноября 1846 г. был уволен от службы штабс-капитаном и владел в Одесском уезде недвижимым имуществом. В середине 1860-х он был предводителем дворянства в г. Балте. Мать, Е. А. Москалева (урожденная Гижицкая) – представительница старинного дворянского рода, давшего Одессе известных землевладельцев, благотворителей и меценатов (Курисы, Абамалик, Свечиные и др.). Любопытно, что с родом Гижицких А. И. Маркевич находился в двойном родстве. Сам он был внучатым племянником тещиной матери, Л. И. Гижицкой (урожденной Маркович), а его жена, Л. С. Москалева, приходилась по матери двоюродной сестрой Л. И. Курис и А. И. Абамелик (урожденным Гижицким). Особенно дружны с семьей Маркевичей были супруги Курис. И. И. Курис – предводитель дворянства Одесского уезда (1871-1877), затем Херсонской губернии (1877-1895), тайный советник и известный коллекционер и Л. И. Курис – одесская благотворительница, одна из учредительниц Общества попечения о больных детях г. Одессы и, практически, бессменная его председательница на протяжении 30 лет. Л. И. Курис, на похоронах А. И. Маркевича, подчеркивая родственные с ним отношения, возложила венок с надписью «Брату».

⁸ Линниченко Иван Андреевич (1857-1926) – историк, археолог, историк литературы. Доктор наук (1894). Член-корреспондент Императорской Санкт-Петербургской академии наук по историко-филологическому отделению (разряд историко-политических наук) (1913). Член-корреспондент Российской академии наук (1917) и Академии наук СССР (1925). Член-корреспондент Краковской академии наук (1901). Научные интересы ученого касались археографии, археологии, биографистики, дипломатики, источниковедения, истории Украины, истории права, историографии и этнографии. Профессор Новороссийского университета (1884-1919). В своих исследованиях развивал широкий спектр специальных исторических дисциплин: археографию, архивистику, источниковедение, историческую библиографию, историографию, музееведение. Главным центром деятельности профессора было Одесское библиографическое общество при Новороссийском университете, которое он возглавлял (1911-1919). Выдвинул ряд важных для развития общественной жизни Одессы инициатив: основание народного университета, краеведческого музея и городского архива. Внес значительный вклад в литературоведение и крымоведение.

⁹ Общество вспомоществования бывшим воспитанникам Императорского Новороссийского университета и Ришельевского лицея было открыто 13 окт. 1885 г. силами членoв-учредителей, бывших студентов Новороссийского университета: В. Н. Лигина, П. А. Крыжановского, Г. Е. Афанасьева, Н. В. Велькоборского и С. В. Чаушанского. Все они стали членами правления общества. После отъезда

в 1886 г. В. Н. Лигина и вступление его на должность попечителя Варшавского учебного округа в правление был избран А. И. Маркевич. Главной задачей Общества вспомоществования было оказание материальной помощи бывшим воспитанникам университета и лицея. Обществу не суждено было стать многолюдным. При открытии оно насчитывало всего 100 человек. На пике своей деятельности (в 1900 г.) общество состояло из 232 членов. Затем это количество постепенно снизилось до 140. Средства общества составляли членские взносы, случайные пожертвования и поступления, а также проценты на основной фонд. Помощь осуществлялась в форме срочных ссуд, и лишь в виде исключения, в форме бессрочных пособий. Ссудами за 25 лет существования общества воспользовались 967 лиц. Любопытно, что городской голова Г. Г. Маразли в память 25-летия Новороссийского университета предоставил в распоряжение правления общества 2500 руб. Кроме выдачи денежных ссуд и пособий, общество оказывало помощь товарищам в трудоустройстве, рекомендациями на открывшиеся места и вакансии. Правление регулярно обращалось не только к одесситам, но и к проживавшим в провинции, в разных городах страны с просьбой сообщать об имеющихся свободных местах службы. В течение своего существования Общество вспомоществования сохраняло свою «нравственную связь» с Новороссийским университетом и всегда откликалось по поводу того или другого события, важного для его жизни. Вот некоторые моменты из такого участия. В виду исполнившегося 1 мая 1890 г. первого 25-летия университета было постановлено собрать необходимую сумму для обучения и воспитания ученика в одном из местных профессиональных училищ. Вся сумма составила 500 руб., на которые обучался некто Обрезко в школе Одесского отделения Императорского Российского общества садоводства. При открытии 10 июня 1891 г. в Одессе памятника колонны императору Александру II, в царствование которого был основан наш университет, Общество вспомоществования возложило на памятник серебряный венок. 18 окт. 1892 г. в г. Елисаветграде происходило торжественное открытие памятника на могиле бывшего ординарного профессора Новороссийского университета, знаменитого слависта филолога В. И. Григоровича. Правление уполномочило члена общества Г. Е. Афанасьева быть представителем на торжестве и возложить венок на могилу славного ученого. В нояб. 1892 г. скончался в Таганроге бывший талантливый и популярный профессор лицея и университета Р. В. Орбинский. Правление послало сочувственную депешу дочери покойного. В майском собрании 1896 г. член общества П. К. Борзаковский сделал заявление о необходимости собирать материалы для истории возникновения и первых лет существования лицея и университета. 1-й выпуск воспоминаний под названием «Ришельевский лицей и Новороссийский университет. Сборник, издаваемый бывшими воспитанниками...» [16] вышел в свет 5 мая 1898 г.

¹⁰ Ярошенко Семён Петрович (1846-1917) – российский математик, городской голова Одессы со 2 по 11 мая 1905 г. В 1863 г. окончил херсонскую гимназию и поступил в Ришельевский лицей. Окончил Новороссийский университет в 1868 г., став первым выпускником, удостоенным золотой медали. В 1870 г. получил степень магистра и стал доцентом Новороссийского университета по кафедре чистой математики. В 1871 г. получил докторскую степень и был избран экстраординарным, а в 1873 г. – ординарным профессором. С 1881 по 1890 гг. – ректор университета. С 1895 г. С. П. Ярошенко занимал пост председателя правления общественной организации «Общества взаимного кредита». Был гласным Думы в течение двух сроков по четыре года, в 1905 г. был избран на третий срок. 2 мая 1905 г. его избрали городским головой Одессы. В 1905 г. за «вредную деятельность» Ярошенко был выслан в Архангельскую губернию, в 1907 г., вернувшись в Одессу, снова занял пост председателя «Общества взаимного кредита».

¹¹ Кочубинский Александр Александрович (1845-1907) – профессор Новороссийского университета по кафедре славяноведения. Сын бессарабского священника. Учился в гимназии при Ришельевском лицее и в Московском университете (1863-1867), где окончил курс по историко-филологическому факультету. В 1867-1869 гг. был учителем гимназий во Владимире и Одессе. В 1869 гг. был командирован за границу для изучения организации средних школ в Германии и Австрии. В 1871 г. стал преподавать славянскую филологию в Новороссийском университете. С 1873 г. – магистр, доцент университета. Неоднократно посещал славянские страны с научными целями: в 1874-1876 гг. присылал из-за границы обширные отчёты, напечатанные в «Записках Новороссийского университета». С 1877 г. – доктор, ординарный профессор Новороссийского университета. В 1896-1900 гг. был председателем Историко-филологического общества при Новороссийском университете.

¹² Автору статті известны 2 копії такої виньетки, сохранившіся до нашого часу. Одна зберігається в бібліографічному відділі Научної бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, а друга, по словам заведуючого Зоологічним музеєм університету В. А. Лобкова, знаходиться на біофаку.

Список использованной литературы

1. А. С - ч. [Рецензия] / А. С - ч // Киев. старина. – 1891. – № 9. – С. 506-507. – Рец. на кн.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Новороссийского университета. Ист. записка и акад. списки / А. И. Маркевич. – Одесса, 1890. – 784 с.
2. Гребцова И. С. Новороссийский университет в развитии благотворительности в Одессе (вторая половина XIX – начало XX ст.); **Благотворительность и меценатство в Новороссийском университете: библиограф. указатель** / И. С. Гребцова; сост. В. В. Самодурова. – Одесса: Астропринт, 2009. – 504 с.
3. Кушнір В. Г. Українці Одеси: до аналізу етнографічної спадщини О. І. Маркевича / В. Г. Кушнір // Зап. іст. ф-ту. – 2005. – Вип. 16. – С. 29-34.
4. Линниченко И. А. А. И. Маркевич: биограф. воспоминания и список трудов / И. А. Линниченко. – Одесса: Экон. тип., 1904. – 48 с.
5. Маркевич А. И. Григорий Карпович Котошихин и его сочинение о Московском государстве в половине XVII в. / А. И. Маркевич. – Одесса, 1895. – 181 с.
6. Маркевич А. И. Императорский Новороссийский университет. Историческая записка и академические списки / Маркевич А. И. – Одесса, 1890. – 784 с.; То же // Зап. Новорос. ун-та. – 1890. – Т. 53.
7. Маркевич А. И. Императорский Новороссийский университет: ист. зап., чит. на торжеств. акте ун-та / А. И. Маркевич // Одес. вестник. – 1890. – 2 мая (№ 114); 3 мая (№ 115).
8. А. И. Маркевич (1847-1903): библиограф. указатель / сост.: В. В. Самодурова, И. В. Максименко; науч. ред. Т. Н. Попова. – Одесса: Астропринт, 1997. – 150 с.
9. Мирошниченко В. А. И. А. Линниченко о А. И. Маркевиче / В. А. Мирошниченко // Зап. іст. ф-ту. – 1998. – Вип. 7. – С. 146-151.
10. Мирошниченко В. А. Деятельность А. И. Маркевича в Одесском обществе истории и древностей (по материалам «Записок» ООИД) / В. А. Мирошниченко // Зап. іст. ф-ту. – 1997. – Вип. 5. – С. 160-165.
11. Михальченко В. А. Да будет правда. История дворянского рода Курисов – возрождение из забвения / В. А. Михальченко, О. Г. Сивирин. – Одесса, 2005. – 325 с.
12. Музичко О. Є. Діяльність професора Новоросійського університету І. Линниченка у наукових і громадських товариствах у другій половині XIX – початку XX ст. / О. Є. Музичко // Чорноморська минувщина. – 2007. – Вип. 2. – С. 120-129.
13. Музичко О. Є. Педагогічна діяльність професора І. Линниченка в Одесі наприкінці XIX – на початку XX ст.: етапи, особливості, значення / О. Є. Музичко // Південний Захід. Одесика. – 2007. – Вип. 4. – С. 167-190.
14. Попова Т. Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: из истории Новороссийского университета / Т. Н. Попова. – Одесса: Астропринт, 2007. – 535 с.
15. Попова Т. Н. К биографии А. И. Маркевича / Попова Т. Н. // Проблемы славяноведения. – Брянск, 2003. – Вып. 5. – С. 93-105.
16. Ришельевский лицей и Императорский Новороссийский университет: сб., изд. бывшими воспитанниками лицея и ун-та. – Одесса, 1898. – 56 с.
17. Синявська О. О. До питання про археографічну діяльність О. І. Маркевича / О. О. Синявська // Зап. іст. ф-ту. – 1999. – Вип. 9. – С. 218-222.
18. Синявська О. О. Историк О. И. Маркевич: життя та діяльність / О. О. Синявська. – Одеса, 2003. – 112 с.
19. Чаушанский С. Краткий исторический очерк 25-летия существования Общества вспомоществования бывшим воспитанникам Императорского Новороссийского университета и Ришельевского лицея (1885-1910) / С. Чаушанский // Отчет правления Общества вспомоществования бывшим воспитанникам Императорского Новороссийского университета и Ришельевского лицея за время с 1 мая 1909 г. по 1 мая 1910 г. – Одесса, 1910. – С. 10-19.
20. Чикаленко Є. Х. Спогади (1861-1907) / Є. Х. Чикаленко; передм. В. Шевчука. – Київ: Темпора, 2003. – 416 с.
21. Шелухин С. А. И. Маркевич. Некролог / С. Шелухин // Киев. старина. – 1903. – № 7/8. – С. 240-244.
22. Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России / П. С. Шестериков. – Одесса, 1915. – 259 с.

Поступила 03.04.2015 г.

В. В. Самодурова,

головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**«ВСІМ, ХТО ТРУДИТЬСЯ НА БЛАГО НОВОРОСІЙСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ...»**

Анотація

У статті висвітлюються деякі сторінки життєвого і творчого шляху професора кафедри російської історії Новоросійського університету А. І. Маркевича (1848-1903), у зв'язку з написанням ним історичної записки до 25-річного ювілею наймолодшого, на той момент, університету країни.

Ключові слова: історія Одеси, Одеський (Новоросійський) університет, А. І. Маркевич, наукові товариства, історіографія.

V. V. Samodurova,

Chief Bibliographer
Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**“EVERYONE, WORKING FOR THE BENEFIT
OF NOVOROSIISKY UNIVERSITY...”**

Summary

The purpose of our article is to highlight some of the pages of the life and career of professor of department of the Russian history of Novorossiysky University A. I. Markevich (1848-1903). The main objective of our article - to describe process of writing and the maintenance of a historical note to the 25th anniversary of the youngest, at that time, university of the country - Novorossiysky University. The book is written with extensive use of official documentary sources – protocols of meetings of university and university affairs. Also data of private character were sources for writing. In the first part of the book the history of transformation of the Odessa Rishelyevsky lyceum to university is described, the second part is devoted to a systematic review of history of departments and various divisions of university, scientific communities and the student's environment. It is possible to emphasize the author's contribution to studying of history of university. In the article also examines the biography of A. I. Markevich, in particular, his research and teaching activities. A. I. Markevich was the member and the active participant of various educational, charitable societies and establishments.

The main finding of the work is illumination of historical value of work of A. I. Markevich "The twenty-fifth anniversary of Novorossiysky University" which is actual and today in connection with 150th anniversary of the Odessa University. The research findings have the practical value for historians, teachers and all by that who is interested in history of the Odessa University.

Keywords: history of Odessa, Odessa (Novorossiysky) University, A. I. Markevich, scientific associations, historiography.

References

- [1] S - ch. [Recenziya] [Review]. *Kievskaya starina*, 1891, no. 9, pp. 506-507.
- [2] Grebtsova I. S., Samodurova V. V. *Novorossiyskiy universitet v razvitii blagotvoritelnosti v Odesse; Blagotvoritelnost i metsenatsstvo v Novorossiyskom universitete : bibliograficheskiy ukazatel [The Novorossiysky University in the development of charity in Odessa; The charity and philanthropy at the Novorossiysky University: bibliography]*. Odessa, 2009, 504 p.
- [3] Kushnir V. H. *Ukrainsi Odesy: do analizu etnografichnoi spadshchyny O. I. Markevycha [Ukrainians of Odessa: to the analysis of ethnographic heritage of A. I. Markevich]*. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 2005, issue 16, pp. 29-34.
- [4] Linnichenko I. A. *A. I. Markevich : biograficheskiye vospominaniya i spisok trudov [A. I. Markevich: biographic memoirs and list of works]*. Odessa, 1904, 48 p.
- [5] Markevich A. I. *Grigoriy Karpovich Kotoshikhin i ego sochineniye o Moskovskom gosudarstve v polovine 17 v. [Grigoriy Karpovich Kotoshikhin and his essay about Moscow State in the half 17th century]*. Odessa, 1895, 181 p.
- [6] Markevich A. I. *Imperatorskiy Novorossiyskiy universitet. Istoricheskaya zapiska i akademicheskiye spiski [The Imperial Novorossiysky University. Historical sketch and academic lists]*. Odessa, 1890, 784 p. ; To zhe. *Zapiski Novorossiyskogo universitetata*, 1890, vol. 53.
- [7] Markevich A. I. *Imperatorskiy Novorossiyskiy universitet [The Imperial Novorossiysky University]*. *Odesskiy vestnik*, 1890. 2 May, no. 114; 3 May, no 115.
- [8] Samodurova V. V., Maksimenko I. V., ed. *A. I. Markevich (1847-1903): biobibliograficheskiy ukazatel [A. I. Markevich: bibliography]*. Odessa, 1997, 150 p.
- [9] Miroshnichenko V. A. I. A. Linnichenko o A. I. Markeviche [I. A. Linnichenko about A. I. Markevich]. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 1998, issue 7, pp. 146-151.
- [10] Miroshnichenko V. A. *Deyatelnost A. I. Markevicha v Odesskom obshchestve istorii i drevnostey [A. I. Markevich's activity in the Odessa society of history and antiquities]*. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 1997, issue 5, pp. 160-165.
- [11] Mikhalchenko V. A., Sivirin O. G. *Da budet pravda. Istoriya dvoryanskogo roda Kurisov - vrozozhdeniye iz zabveniya [Yes there will be a truth. History of a noble sort Kurisov – revival from oblivion]*. Odessa, 2005, 325 p.
- [12] Muzychko O. *Diialnist profesora Novorosiiskoho universytetu I. Linnychenka u naukovykh i hromadskykh tovarystvakh u druii polovyni 19 - pochatku 20 st. [Activity of professor of Novorossiysky university I. Linnichenko in scientific and public organizations in the second half 19th beginning 20th centuries]*. *Chornomorska mynuvshchyna*, 2007, issue 2, pp. 120-129.
- [13] Muzychko O. *Ie. Pedagogichna diialnist profesora I. Linnychenka v Odesi naprykintsi 19 - na pochatku 20 st.: etapy, osoblyvosti, znachennia [Pedagogical activity of professor I. Linnichenko in Odessa at the end of 19th - the beginning of 20th centuries: stages, features, value]*. *Pivdennyi Zakhid. Odesyka*, 2007, issue 4, pp. 167-190.
- [14] Popova T. N. *Istoriografiya v litsakh, problemakh, distsiplinakh : iz istorii Novorossiyskogo universiteta [Historiography in persons, problems, disciplines: from history of the Novorossiysky University]*. Odessa, 2007, 535 p.
- [15] Popova T. N. *K biografii A. I. Markevicha [To Markevich A. I. biography]*. *Problemy slavyanovedeniya*, 2003, issue 5, pp. 93-105.
- [16] *Rishelyevskiy litsey i Imperatorskiy Novorossiyskiy universitet [The Rishelyevsky Lyceum and the Imperial Novorossiysky University]*. Odessa, 1898, 56 p.
- [17] Syniavska O. O. *Do pytannia pro arkheohrafichnu diialnist O. I. Markevycha [To a question about archeography activity of A. I. Markevich]*. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 1999, issue 9, pp. 218-222.

- [18] Syniavska O. O. *Istoryk O. I. Markevych: zhyttia ta diialnist* [The historian A. I. Markevich: life and activity]. Odesa, 2003, 112 p.
- [19] Chaushanskiy S. Kratkiy istoricheskiy ocherk 25-letiya sushchestvovaniya Obshchestva vspomoshchestvovaniya byvshim vospitannikam Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta i Rishelyevskogo litseya [Short historical sketch of the 25-th anniversary of existence of Society of a relief aid to the former pupils of Imperial Novorossiysky University and Rishelyevsky lyceum (1885-1910)]. *Otchet pravleniya Obshchestva vspomoshchestvovaniya byvshim vospitannikam Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta i Rishelyevskogo litseya za vremya s 1 maya 1909 g. po 1 maya 1910 g.* [Report of board of Society of a relief aid to the former pupils Imp. Novorossiysky University and Rishelyevsky lyceum in time from May 1, 1909 to May 1, 1910.]. Odessa, 1910, pp.10-19.
- [20] Chykalenko Ie. Kh. *Spohady* [Memoirs]. Kyiv, 2003, 416 p.
- [21] Shelukhin S. A. I. Markevich. Nekrolog [A. I. Markevich. Obituary]. *Kievskaya starina*, 1903, no. 7/8, pp. 240-244.
- [22] Shesterikov P. S. *Postanovka bibliotchnogo dela v universitetskikh i nekotorykh drugikh bibliotekakh Rossii* [Statement of a library science in university and some other libraries of Russia]. Odessa, 1915, 259 p.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 023:027.021:378.4(477.74-21)

А. С. Ложешник,

бібліограф I кат. Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

З ФРОНТОВИХ ДОРІГ ДО КНИЖКОВИХ ПОЛИЦЬ

У статті досліджується історія Наукової бібліотеки Одеського університету в період Другої світової війни. Насамперед, звертається увага на перебування бібліотеки в окупованому місті. Паралельно розглядаються бойовий шлях та біографічні відомості співробітників-фронтовиків Наукової бібліотеки, описано їх внесок у подальшу відбудову та розвиток бібліотеки.

Ключові слова: Друга світова війна, Наукова бібліотека, Одеський університет, учасники бойових дій, фонди.

Друга світова війна – одна з найбільших трагедій ХХ століття. Вона залишила свій слід в історичній долі українського народу, який зазнав величезних людських, моральних та матеріальних втрат. Через кожне місто, селище та село промайнуло її чорне крило. Не минула війна й Одеси.

В 2015 р. ми святкуємо 70-ту річницю Великої Перемоги. З метою увіковічення пам'яті про ту, вже далеку війну, Науковою бібліотекою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова було втілено в життя проект, присвячений вшануванню пам'яті загиблих солдат, що йшли на фронт зі стін університету, учасників бойових дій, партизанів та працівників тилу, що в подальшому пов'язали свою долю з Одеським університетом і зокрема Науковою бібліотекою.

Тема війни залишається і надалі однією з найактуальніших. До неї знову й знову звертаються вчені на протязі 70 років. І щоразу відкриваються нові факти, додаються подробиці до біографій ветеранів.

Чимало сторінок у справу захисту Вітчизни вписав Одеський університет імені І. І. Мечникова, який з перших днів війни разом із усім народом вступив у боротьбу проти фашизму. Сотні студентів і викладачів пішли добровольцями на фронт, багато з них героїчно боролись у партизанських та підпільних загонах, приймали участь в обороні Одеси. Ті, хто залишився в тилу, своїм трудовим подвигом наближали час до Перемоги. Ні на мить не припиняв своєї роботи і евакуйований Одеський університет.

У фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова збереглося чимало матеріалів, які торкаються історії Другої світової війни. Серед них можна відзначити насамперед архів Наукової бібліо-

теки, де зберігаються фото, документи співробітників університету – ветеранів, спогади учасників бойових дій та працівників тилу, що повернулися з фронту, а також інформаційні видання, що зберігаються у фондах бібліотеки, присвячені тим буремним рокам. Серед усіх джерел знаковим продовжує залишатися університетська газета, яка друкується протягом багатьох років, змінюючи лише свою назву: «За більшовицькі кадри» (1947-1953), «За наукові кадри» (1953-1991), «Одеський університет» (з 1991 р.). Саме на сторінках цієї газети можна прочитати багато цікавих розповідей, спогадів ветеранів-фронтовиків, їхніх близьких та колег, а також сумнозвісні некрологи. Та, не дивлячись на величезну кількість надрукованого матеріалу, на сьогодні є ще значна частина недосліджених і напівзабутих сторінок цієї трагедії людства.

У даній статті зупинимось на детальному дослідженні біографій та бойового шляху співробітників-фронтовиків Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

22 червня 1941 р. в університеті відбувся мітинг, на якому студенти, професори, викладачі та співробітники запевнили уряд у своїй непохитній волі віддати всі сили на розгром ворога. І вони дотримали своєї обіцянки. З перших днів більшість з них добровільно відправилась на фронт. Серед них були Ільянков Михайло Миколайович, Павлюк Микола Володимирович та Фельдман Віктор Семенович, що разом з іншими студентами університету прийшли на збірні пункти. Окрім цього, слід відзначити також Бондаренка Петра Михайловича, Зенькову Євгенію Максимівну, Сергейчика Степана Йосиповича та Шауру Івана Васильовича, які переїхали до Одеси та переступили поріг бібліотеки вже після буремних воєнних років.

Але поряд з цим потрібно пам'ятати не тільки тих, хто пішов на фронт із зброєю в руках, відстоював кожен сантиметр своєї Батьківщини, потім прийшов до стін бібліотеки і присвятив все своє життя, щоб її відбудувати, поповнити, зберегти для нащадків, а й тих, хто в важкі роки став на рубежі оборони рідного міста та рідної бібліотеки.

25 липня 1941 р. почалася евакуація університету і частини бібліотеки. З цього часу життя Наукової бібліотеки було розділено на два паралельні, але такі різні періоди. Перший період торкався насамперед тієї частини наукової літератури, яка була евакуйована разом з університетом, та винесла весь тягар переїзду під ворожим артилерійським обстрілом спочатку до Бердянська, потім до Майкопа. Здавалось, що тут переїзд мав закінчитись, але лінія фронту невпинно наближалась. В серпні 1942 р. все почалося спочатку, знову пакується література в ящики і знову починається важкий шлях порятунку під безперервним обстрілом через Туапсе, морем до Сухумі, поїздом до Баку, через Каспійське море в Красноводськ. Одеський університет разом з частиною Наукової бібліотеки направляється до нового місця евакуації Байрам-Алі.

Не кращою була доля і основної частини Наукової бібліотеки, яка залишилася у місті. Після того, як почалася оборона міста в будівлі університету роз-

міщувався штаб протиповітряної оборони і штаб винищувального батальйону, який очолював проректор університету та які були сформовані з співробітників університету [14, с. 43-44]. Але тут поряд з відважними солдатами на лінію оборони стали і книги. З них будували заслонні рубежі при бомбардуванні міста. Та лінія фронту невпинно наближалася. І коли війська залишили Одесу, будівля Наукової бібліотеки залишилася у жахливому стані: вибиті вікна, поламані стелажі, розкидані та пошматовані книги. Для Наукової бібліотеки почалися два з половиною роки жахливої окупації. За цей час співробітники бібліотеки поставили для себе основне завдання – знайти спосіб зберегти від грабунку вцілілу літературу в окупованому місті. І вони знайшли такий спосіб. Закривалися фанерою вибиті вікна, ремонтувалися стелажі, але книги так і продовжували залишатися розкиданими по приміщеннях, щоб окупанти не могли знайти потрібні їм видання [12, с. 66-70]. Потім були заховані картки з генерального каталогу, щоб зберегти від вивозу іменні колекції Воронцова, Строганова, Григоровича, замурована в віддаленій кімнаті книгосховища література радянської доби, таким чином врятована від спалення.

10 квітня 1945 р. Одеський університет разом з частиною бібліотеки повернувся до Одеси. І дві паралельні частини бібліотеки були об'єднані знову в одну, щоб продовжити своє відновлення.

Після війни у Науковій бібліотеці працювало багато науковців. Але першим, хто переступив поріг бібліотеки, тільки-но повернувшись з фронту, був *Фельдман Віктор Семенович* (іл. 1). Який прийшов у бібліотеку 5 жовтня 1945 р. і пропрацював тут до 1997 р. у різних відділах (книжкових фондах, відділі наукової обробки літератури, бібліографічному відділі) [11, с. 125-128]. Віктор Семенович був справжнім книголюбом, тонким знавцем книги, незмінним учасником роботи історико-краєзнавчої секції та секції «Книга» Одеського будинку вчених, де з листопада 1966 р. ним було зроблено 233 доповіді та повідомлення. Фельдман В. С. займався дослідженням, популяризацією історії Одеси і на сьогодні його можна вважати одним із патріархів одеського краєзнавства. В Науковій бібліотеці Віктор Семенович багато років досліджував книжкові колекції графа Строганова, часто говорячи про нього, не як про «царського сатрапа», а як про першого почесного громадянина Одеси. Присвятивши Науковій бібліотеці все своє життя, він навіть на порозі у вічність не забув про неї. У травні 2008 р. за заповітом Віктора Семеновича до бібліотеки були передані книги та рукописні матеріали його особистої бібліотеки.

Іл. 1. В. С. Фельдман

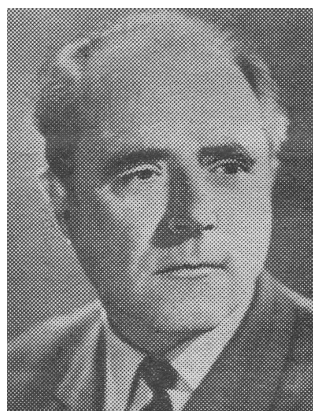
Серед них багато рідкісних та цінних видань, яких раніше не було у фондах бібліотеки [11, с. 126].

Навчаючись у Віктора Семеновича, приходячи до нього на консультації, за допомогою у тих чи інших складних питаннях, що торкалися краєзнавства, книгознавства, всі бачили доброзичливу та привітну людину, бібліотекаря, краєзнавця. Але мало хто міг впізнати в ньому молодого випускника історичного факультету Одеського педагогічного інституту, який у червні 1941 р. добровольцем пішов на фронт. Віктор Семенович приймав участь у боях під Дніпропетровськом, де був важко поранений і контужений. У зв'язку з цим у лютому 1942 р. він був демобілізований і з червня 1942 р. уже працював в евакогоспіталі на посаді голови клубу (м. Агдам Азербайджанської РСР) [3, с. 51-57]. До Одеси він зміг повернутися лише у серпні 1945 р.

Деякий час Наукову бібліотеку очолювали два фронтовики – *Павлюк Микола Володимирович* та *Бондаренко Петро Михайлович*.

Першим директором-фронтовиком Наукової бібліотеки у 1951 р. став *Павлюк Микола Володимирович* (іл. 2). До цього він у 1947 р. закінчив філологічний факультет Одеського університету та наприкінці 1948 р. вступив до аспірантури університету за спеціальністю «Славістика», яку закінчив у Львові – на кафедрі слов'янської філології. Одним із пріоритетних напрямків наукової роботи Миколи Володимировича, коли він був на посаді директора бібліотеки, стало вивчення та систематизація праць учених університету та літератури про них за всі часи його існування. Було зібрано відомості про 714 осіб учених [7, с. 56-67]. Наступним направленням його роботи стало створення систематичної картотеки статей за період 1917-1979 рр. Разом з науковою роботою, директор Павлюк організував та керував у бібліотеці гуртком чеської мови [8, с. 23-27].

Та поряд з цим не міг забути поважний сивочолий директор події, яка колись перекроїла його життя. Це далекий червень 1941 р., коли він студентом філологічного факультету вирушив на fronti Другої світової війни зі стін Одеського державного університету.

Іл. 2. М. В. Павлюк

Микола Володимирович воював у складі Західного (10 армія), 3-го та 2-го Українських фронтів. Закінчивши Горьківське училище зенітної артилерії, пройшов дорогами війни на чолі взводу 527-го зенітного артилерійського полку малого калібру 86-ї дивізії протитанкової оборони [10, с. 5]. Мужній та сміливий, вміло коригуючи вогонь свого взводу, надійно забезпечував прикриття танків, артилерії та піхоти. А під час коротких хвилин затишшя по-батьківськи розмовляв зі своїми підлеглими, навчаючи їх військовій кмітливості. У його взводі завжди панувала атмосфера поваги та взаєморозуміння. Разом зі своїм взводом Микола Во-

лодимирович приймав участь у боях під Москвою, на Орловщині, Смоленщині та під Дорогобузем, визволяв Криворіжжя, Миколаїв [13, с. 83-86]. Але мабуть найбільш хвилюючими та довгоочікуваними були бої за рідне місто – Одесу.

Його героїзм був відзначений урядом. Хоча замість ордена Червоної Зірки, до якого був представлений командиром 527-го зенітного артилерійського полку малого калібру у червні 1945 р., отримав медаль «За бойові заслуги» [9, с. 4]. Війну Микола Володимирович закінчив у званні старшого лейтенанта.

Другим директором-фронтовиком став *Бондаренко Петро Михайлович* (іл. 3), випускник історичного факультету Одеського державного університету імені І. І. Мечникова, який з 1961 р. пов'язав своє життя з Науковою бібліотекою. Він працював на посаді директора з 1988 р., а потім – головним бібліографом та досліджував іменні фонди, історію бібліотеки. Але його життя було обпалене серпнем 1941 р., коли Петро Михайлович молодим хлопцем пішов на фронт. Воював у

Іл. 3. П. М. Бондаренко

Заполярі на Волховському фронті та у складі 13-ї гвардійської окремої розвідувальної роти 10-ї гвардійської стрілецької дивізії Карельського фронту. Під час однієї з розвідувальних операцій в грудні 1941 р. був поранений, але невдовзі знову знаходився серед розвідників, надихаючи їх на нові звитяги та ведучи за собою. У 1942 р. Петро Михайлович призначений заступником політрука розвідувальної роти [3, с. 43-44]. Його героїзм гідно оцінений урядом: у 1942 р. Петро Михайлович Бондаренко нагороджений медалями «За відвагу» та «За бойові заслуги», у 1985 р. – орденом Вітчизняної війни I ст. та багатьма ювілейними медалями [15, с. 4].

Хочеться відмітити ще трьох бібліотекарів, які присвятили себе праці у Науковій бібліотеці вже після буремних років. Це *Ільянков Михайло Миколайович*, *Сергейчик Степан Йосипович*, *Шаура Іван Васильович*.

Вчений секретар Наукової бібліотеки у 1946-1965 рр. *Ільянков Михайло Миколайович* (іл. 4), був випускником філологічного факультету, куди поступив ще до війни. Але захист довгоочікуваного диплому довелося відкласти до 1945 р. Михайло Миколайович перервав навчання, відправившись на фронт Другої світової війни зі студентської лави Одеського державного університету. Дорогами вій-

Іл. 4. М. М. Ільянков

ни він пройшов як розвідник, тому воєнний шлях до цих пір мало досліджений [5, с. 4]. У 1985 р. героїзм та самовідданість Михайла Миколайовича було відзначено урядом і нагороджено орденом Вітчизняної війни II ст.

Іл. 5. С. Й. Сергейчик

Начальник відділу кадрів Одеського університету *Сергейчик Степан Йосипович* (іл. 5), прийшов до Наукової бібліотеки вже у 1980-х рр., де працював: завідувачим сектором (1985) та бібліотекарем (1989). Але часто у колі колег та друзів він згадував жаркий липень 1941 р., коли будучи лише військовослужбовцем, що проходив службу у лавах радянської армії, він вирушив на фронт. Воював на Західному фронті у складі стрілецького батальйону 611-го стрілецького полку 88-ї стрілецької дивізії. За бойові заслуги невдовзі став заступником командира полку із стрійової частини. Разом зі своїми бойовими товаришами приймав участь у боях під Єльнею, Москвою. Під час бойових операцій був двічі поранений (31 грудня 1941 р. та 21 лютого

1942 р.), але кожного разу продовжував крокувати далі.

У 1943 р. старший лейтенант Степан Йосипович, ад'ютант 2-го стрілецького батальйону 611-го стрілецького полку очолював оборонні роботи, ніс караульну службу на відведеній ділянці передової лінії, неодноразово вдало відбиваючи спроби ворога прорвати оборону 2-го стрілецького батальйону та захопити полоненого «язика» і в квітні того ж року був представлений командиром 611-го стрілецького полку до нагородження орденом Червоної Зірки.

Безмежну самовідданість та героїзм Степан Йосипович проявив і під час наступальних боїв 8-19 серпня та 31 серпня – 4 вересня 1943 р., коли безпосередньо командував батальйоном і в боях за с. Витки та радгосп Засиння виявив особисту мужність та вміння керувати боєм. Підрозділ на чолі з капітаном Сергейчиком блискуче впорався з поставленою задачею: 2 серпня вони прорвали оборону ворога на рубежі біля радгоспу Засиння, оволоділи їм, відбивши 3 ворожі контратаки та знищивши 2 самохідні гармати і 150 солдат та офіцерів. При цьому захопили трофеї: 21 ручний кулемет, 3 міномети, більше 20 автоматів, декілька тисяч патронів та декілька сотень мін. 8 серпня підрозділ капітана Сергейчика розгромив ворога та захопив с. Рибки і територію біля с. Витки. Знову ж таки були захоплені трофеї: 2 автомашини, 2 гармати, 2 радіостанції, 3 склади із продовольством та обмундируванням, а також знищено 2 танки та батальйон ворожої піхоти. За вищеназвані бої 4 вересня Степан Йосипович Сергейчик представлений командиром 611 стрілецького полку до нагородження орденом Червоного Прапора. Щоправда, орден знайшов його лише у 1975 р.

У 1985 р. Степана Йосиповича нагородили орденом Вітчизняної війни I ст. Крім цього він був нагороджений ще багатьма ювілейними медалями.

До Наукової бібліотеки одразу після війни прийшов працювати *Шаура Іван Васильович* (іл. 6), який довгий час очолював сектор. Іван Васильович мав військове звання полковника і дуже часто згадував воєнну дорогу, яка розпочалась для нього у листопаді 1941 р. на Волховському та Карельському фронтах. З початку січневої кампанії 1943 р. майор Шаура, старший помічник начальника розвідувального відділу штабу фронту 52-ї і 59-ї армії, наражаючись щодня на небезпеку, разом із передовими з'єднаннями 2-ї Ударної армії збирав розвідувальні дані на ворожій території, які допомагали координувати бойові дії [6, с. 2]. Окрім того, Іван Васильович щодня допомагав військовим розвідувальним органам у організації розвідки на головному напрямку наступу військ. За це 5 лютого 1943 р. начальником розвідувального відділу штабу фронту, майор Шаура представлений до нагородження медаллю «За відвагу». Але замість неї 20 лютого того ж року був нагороджений командуванням Волховського фронту орденом Вітчизняної війни II ст. Після боїв під Ленінградом Іван Васильович за свою самовідданість і героїзм нагороджений медаллю «За оборону Ленінграда».

Іл. 6. І. В. Шаура

У 1943 р. підполковник Шаура вже очолював I відділення військової розвідки розвідувального відділу штабу фронту. Перебуваючи на цій посаді, постійно турбувався про стан військової розвідки і допомагав офіцерам-розвідникам. Іван Васильович завжди міг безпомилково і своєчасно виявити вороже угруповання перед фронтом. А 14 лютого 1944 р. начальником розвідки фронту він був представлений до нагородження орденом Червона Зірка.

Іл. 7. Є. М. Зенькова

Серед багатьох відважних чоловіків-науковців та фронтовиків була і жінка-бібліотекар, доля якої також була перекроєна фронтовими дорогами. Це *Зенькова Євгенія Максимівна* (іл. 7), випускниця філологічного факультету Одеського державного університету, бібліотекар, бібліограф, головний бібліограф Наукової бібліотеки. Але тоді у далекому 1942 р. вона лише відважний доброволець, яка разом з чоловіками стала на захист своєї Батьківщини. Її бойовий шлях зв'язківця-телефоніста, пов'язаний із батареєю 36-го зенітно-артилерійського дивізіону. Тендітну молоду дівчи-

ну ніколи не могли зупинити жодні перешкоди: не боялась ні ворожих обстрілів, ні капризів погоди. Розуміючи, що від зв'язку залежать злагоджені дії бойових частин, завжди намагалась дуже швидко його налагоджувати. Під час однієї з таких вилазок вона була поранена та й це не зупинило дівчину.

Бойовий шлях Євгенії Максимівни проліг на багато сотень кілометрів із сходу на захід: її можна було побачити серед бійців, які переправлялись через Дон, вели бої біля Тихорецька, Грозного, Керчі, Рівного, Кірова, а закінчила війну в м. Бунцлау (Німеччина), нині м. Болеславець (Польща) [2, с. 3].

Уряд високо оцінив героїзм Зенькової Євгенії Максимівни, нагородивши за участь у бойових діях у 1944 р. медалями «За оборону Кавказу» та «За бойові заслуги», а у 1985 р. – орденом Вітчизняної війни I ст. [4, с. 7], багатьма ювілейними медалями. Але крім цього війна залишила Євгенії Максимівні і багато сумних спогадів, адже додому із фронту вона повернулася вже інвалідом Вітчизняної війни II групи.

Отже, з огляду на вищесказане, слід зазначити, що працівники Наукової бібліотеки університету, крокуючи дорогами війни, вклали свій внесок у справу перемоги над нацизмом. Перебуваючи на різних фронтах, вони самовіддано захищали свою Батьківщину, несучи на вівтар Перемоги найдорожче – своє життя.

Закінчити хочеться словами заступника декана фізико-математичного факультету доцента А. Г. Окуня, який незадовго до загибелі в березні 1944 р. писав в листі з фронту одному із своїх університетських друзів і колег: «Кожний з тих, хто знаходиться на фронті, має відчувати, що воює не тільки за себе... Кожний, думаючи про Батьківщину, конкретизує це поняття. Для мене це університет, Одеса, родина...» [1].

В наступній статті розглянеться діяльність партизанського підпілля у стінах бібліотеки та університету.

Список використаної літератури

1. Вечерняя Одесса. – 1988. – 9 мая.
2. Вони боролися за перемогу // За наукові кадри. – 1971. – 19 березня (№ 8). – С. 3.
3. Времена и годы. Воспоминания ветеранов войны и труда Одесского университета. – Одесса, 1999. – Вып. 2. – 161 с.
4. Зенькова Євгенія Максимівна // Профком. Спец. вип. : Присвячений ювілярам ОНУ 2008 р. – 2008. – № 2. – С. 7.
5. Ільянков Михайло Миколайович : [Некролог] // За наукові кадри. – 1989. – 1 груд. (№ 37). – С. 4.
6. Кавалери ордена Леніна // За наукові кадри. – 1970. – 23 лют. (№ 6). – С. 2.
7. Мерзлякова С. О. Організація роботи Наукової бібліотеки Одеського державного університету за часи керування Миколи Володимировича Павлюка (1951-1960 рр.) / С. О. Мерзлякова // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2 (5/6). – С. 56-67.
8. Ноткина О. Вместе с ними / О. Ноткина, В. Фельдман. – Одесса, 2006. – С. 23-27.
9. Павлюк Микола Володимирович : [Некролог] // За наукові кадри. – 1978. – 7 квіт. (№ 13). – С. 4.
10. Пережняя Б. Герої поруч з нами / Б. Пережняя // За наукові кадри. – 1976. – 7 трав. (№ 18). – С. 2.
11. Савельева Е. В. Незабываемый образ: из воспоминаний о В. С. Фельдмане / Е. В. Савельева // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2010. – Т. 15, вип. 21. – С. 125-128.
12. Самодурова В. В. Памятные страницы истории университетской научной библиотеки / В. В. Самодурова // Историческая память. – 2000. – Вып. 2. – С. 66-70.

13. Сандарова М. Г. Фронтовими дорогами / М. Г. Сандарова // Времена и годы. Воспоминания ветеранов войны и труда Одесского университета. – Одесса, 1998. – Вып. 1. – С. 83-86.
14. Сизоненко Е. В. Одесский государственный университет в дни героической обороны города / Е. В. Сизоненко // Немеркнущий подвиг. – Киев, 1966. – С. 43-44.
15. Фельдман В. Ветеран війни і праці / В. Фельдман, Є. Савельєва // За наукові кадри. – 1982. – 11 червня (№ 24). – С. 4.

Надійшла 05.04.2015 р.

А. С. Ложешник,
библиограф I кат. Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

ОТ ФРОНТОВЫХ ДОРОГ К КНИЖНЫМ ПОЛКАМ

Аннотация

В статье рассматривается история Научной библиотеки Одесского университета в период Второй мировой войны. Прежде всего, основное внимание уделяется пребыванию библиотеки в оккупированном городе. Параллельно рассматриваются боевой путь и биографические сведения сотрудников-фронтовиков Научной библиотеки, описан их вклад в дальнейшее восстановление и развитие библиотеки.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Научная библиотека, Одесский университет, участники боевых действий, фонды.

A. S. Lozheshnyk,
Bibliographer Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

FROM THE FRONT ROADS TO THE BOOKSHELVES

Summary

The purpose of our article is perpetuate the memory of the Second World War, the Scientific Library of the Odesa University was embodied in the life of the publication dedicated to the memory of fallen soldiers, which went on the front from walls of university, participants of military operations, guerrillas and workers of the back, later linked their fate to the Odesa University and, in particular, the Scientific Library. The subject of our research is the history of scientific library during the Second World War.

The purpose of this article is to study the biographies and the military way of employees at the front of the Scientific Library of Odesa University, who from the first days voluntarily went to the front. It is – M. M. Ilyankov, M. V. Pavlyuk, V. S. Feld-

man, P. M. Bondarenko, E. M. Zenkova, S. I. Sergeychik and I. V. Shaura. In funds of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University there are numerous materials that relate to the history of the Second World War. Among them it is possible to note archive of the Scientific Library where information on the staff of university contains, and the university newspaper which is issued for many years, changing only the name. The main finding of our work is the assessment of a contribution of staff of the Scientific Library who selflessly protected the homeland, in a general victory over Nazism. Results of research have practical value for all who is interested in history of the Scientific Library and in general the Odesa University.

Keywords: Second World War, Scientific Library, Odesa University, participants of military operations, funds.

References

- [1] *Vechnyaya Odessa [The Evening Odessa]*, 1988, 9 May.
- [2] Vony borolysia za peremohu [They fought for a victory]. *Za naukovy kadry*, 1971, 19 March, no 8, p. 3.
- [3] *Vremena i gody. Vospominaniya veteranov voyny i truda Odesskogo universiteta [Times and years. Memoirs of veterans of war and work of the Odessa University]*. Odessa, 1999, issue 2, 161 p.
- [4] Zenkova Yevheniia Maksymivna [Zenkova Yevheniia Maksymivna]. *Profkom*, 2008, no. 2, p. 7.
- [5] Iliankov Mykhailo Mykolaiovych [Iliankov Mykhailo Mykolaiovych]. *Za naukovy kadry*, 1989, 1 December, no. 37, p. 4.
- [6] Kavalery ordena Lenina [Gentlemen of the Order of Lenin]. *Za naukovy kadry*, 1970, 23 February, no. 6, p. 2.
- [7] Merzliakova S. O. Orhanizatsiia roboty Naukovoï biblioteki Odeskoho derzhavnoho universytetu za chasy keruvannia Mykoly Volodymyrovycha Pavliuka [The organization of work of Scientific Library of the Odesa state university during Nikolay Vladimirovich Pavlyuk's management]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2011, vol. 16, issue 1/2 (5/6), pp. 56-67.
- [8] Notkina O., Feldman V. *Vmeste s nimi [Together with them]*, Odessa, 2006, pp. 23-27.
- [9] Pavliuk Mykola Volodymyrovych [Pavliuk Mykola Volodymyrovych]. *Za naukovy kadry*, 1978, 7 April, no. 13, p. 4.
- [10] Perezhniak B. Heroi poruch z namy [Heroes near us]. *Za naukovy kadry*, 1976, 7 May, no.18, p. 2.
- [11] Savelyeva E. V. Nezabyvaemyy obraz: iz vospominaniy o V. S. Feldmane [Unforgettable image: from memories of V. S. Feldman]. *Visnyk ONU. Seriiia : Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2010, vol. 15, issue 21, pp. 125-128.
- [12] Samodurova V. V. Pamyatnyye stranitsy istorii universitetskoy nauchnoy biblioteki [Memorable pages in the history of the university scientific library]. *Istoricheskaya pamyat*, 2000, issue 2, pp. 66-70.
- [13] Sandarova M. G. Frontovymi dorogami [The front roads]. *Vremena i gody. Vospominaniya veteranov voyny i truda Odesskogo universiteta [Times and years. Memoirs of veterans of war and work of the Odessa university]*, Odessa, 1998, issue 1, pp. 83-86.
- [14] Sizonenko E. V. Odesskiy gosudarstvennyy universitet v dni geroicheskoy oborony goroda [Odessa State University in the days of the heroic defense of the city]. *Nemerknushchiy podvig [The Odessa state university in days of heroic defense of the city]*, Kiev, 1966, pp. 43-44.
- [15] Feldman V, Savelieva Ie. Veteran viiny i pratsi [Veteran of war and work]. *Za naukovy kadry*, 1982, 11 June, no. 24, p. 4.

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 099.5:027.021:378.4(477.74-21)

А. В. Великодная,

главный библиотекарь Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

ВЛАДЕЛЬЧЕСКИЕ ЗАПИСИ НА КНИГАХ ИЗ СОБРАНИЯ АНДЖЕЯ КУХАРСКОГО

В статье дана характеристика массива владельческих записей в коллекции польского слависта Анджея Францишека Кухарского (Andrzej Franciszek Kucharski; 1795-1862) из фондов Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова. Значительное внимание уделено атрибуции записей владельцев, среди которых Юзеф Губе, Лукаш Родакевич, Станислав Микошевский и Казимир Хроминский.

Ключевые слова: книжная коллекция А. Кухарского, владельческие записи, славист, грамматика, университетская библиотека.

Одним из важных направлений библиотековедения является изучение книжных коллекций в составе библиотечных фондов. На протяжении нескольких лет сотрудниками отдела редких книг и рукописей Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова ведётся работа по реконструкции «рассеянной» книжной коллекции Анджея Францишека Кухарского [Подробнее см.: 4-8; 22]. Однако отдельных исследований по изучению владельческих знаков на книгах из библиотеки польского учёного опубликовано не было.

30 ноября 2015 года исполнится 220 лет со дня рождения Анджея Кухарского – слависта, этнографа, путешественника и библиофила. В его книжной коллекции представлено значительное число весьма редких старопечатных изданий и раритетов XIX в. В «Сведениях к отчету по Библиотеке Новороссийского Университета за 1865 г.» указано, что приобретённая библиотека А. Кухарского включала в себя 2476 названий книг в 3233 т., 333 названия книг и атласов в 1282 листах и 10 рукописей в 10 томах [См.: 2]. За годы нахождения собрания А. Кухарского в университетской библиотеке его состав претерпел некоторые изменения. Основной массив литературы был рассеян по различным отделам, что нашло отражение в печатном «Каталоге библиотеки Новороссийского университета» без указания провениенций [10]. В связи с реорганизацией высших учебных заведений и библиотек Одессы в начале 1930-х гг. рукописи и часть старопечатных изданий из собрания А. Кухарского были переданы в Одесскую национальную научную библиотеку им. М. Горького, что делает невозможным полное восстановление коллекции.

В процессе реконструкции части книжной коллекции Анджея Кухарского из фондов Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова было выявлено и изучено 295 названий книг (в основном – издания XVI-XVIII вв.). Атрибутировать книги можно благодаря сохранившимся архивным документам («Каталогу книг библиотеки приобретенной у Г-жи Вержбовской») [См.: 1] и инвентарным книгам библиотеки Новороссийского университета [3, л. 41-142]. Каждый экземпляр книги польского слависта Кухарского содержит рукописную помету – порядковый номер его личного собрания, который вписан на обороте верхней крышки переплёта, реже – в верхней части титульного листа. Кроме того, на некоторых экземплярах имеются штампы: «**Z Biblioteki Pr. Andrzeja Kucharskiego**», собственноручные записи владельца коллекции с указанием фамилии и имени: «**Andrai Kuharski Dai[...]**», фамилии и звания: «**M^r le Prof. Kucharski**», фамилии, места и способа приобретения: «**Kupiona na licytacji po Muczkowskim. Kucharski**», «**Kupił na licytacji po p. Muczk. Kucharski**» (покупка на аукционе: распродажа книг после смерти А. Мучковского) (ил. 1).

Изучив уже восстановленную часть библиотеки Анджея Кухарского и рассмотрев подробнее некоторые провенансы, мы пришли к выводу, что владельческие записи являются наиболее многочисленной категорией книжных знаков на книгах учёного-библиофила. Они рассказывают о географии распространения книги и истории её бытования, иногда содержат сведения, касающиеся истории издания или судьбы данного конкретного экземпляра. Записи располагаются обычно на тех местах книги, где много свободного пространства: на форзацах и на полях. Владельческие подписи, нередко датированные, можно встретить и на титульных листах. Для имён и сведений, связанных с обстоятельствами приобретения книги, используется оборот передней обложки или передний форзац. На внутренней стороне нижней обложки или на нижний форзац заносятся обычно дополнения к тексту, а также пометы, не относящиеся к содержанию книги. Количество такого рода записей, в целом, невелико. При описании книг из библиотеки Анджея Кухарского было зафиксировано наличие записей с указанием более 60 владельцев. Остановимся подробнее на некоторых владельческих записях, оставленных соотечественниками А. Кухарского.

Библиотека Анджея Кухарского собиралась владельцем более сорока лет. На состав коллекции повлияли профессиональные интересы учёного-слависта и библиофила. Около трети всех изданий составляют книги по славистике, языковедению, литературоведению и художественной литературе. А. Кухарский уделял огромное внимание изучению грамматик, так как собирался в научное путешествие по славянским землям (1825-1830 гг.) «для усовершенствования в литературе славянских языков». Он стал первым польским учёным, который обработал огромный материал и обобщил его в «Библиографическом списке польских грамматик и словарей». Не удивительно, что в его библиотеке находится такое огромное собрание грамматик различных славянских и других языков (ил. 2).

Среди них обращает на себя внимание экземпляр издания Иоганна Хейма (Johann von Heym) «Грамматика русского языка для немцев» (*«Rusische Sachlehre fuer Deutsche»*), напечатанного в Москве в типографии Н. В. Новикова в 1789 г. на немецком языке [Прил.: 1]. На обороте форзаца университетского экземпляра расположена запись адвоката, писателя, переводчика и богослова Юзефа Губе, сделанная в Варшаве в 1823 году: **«Józef Hube. 1823. w Warszawie»** (ил. 3).

Юзеф Губе (Józef Hube; 1804-1891) – сын секретаря Государственного совета Царства Польского Михала Губе (Michał Hube; 1777-1840) и Марианны Плоньской (Marianna Płońska; 1780-1832) [23, s. 63-64 ; 25, s. 77-80]. В 1824 г. он окончил Варшавский университет со степенью магистра права, после непродолжительной судебной практики получил государственную стипендию для продолжения образования в Берлине и Париже. В 1828 г., вернувшись в Варшаву, Ю. Губе стал стажёром, а затем помощником генерального прокурора Царства Польского. С августа 1830 г. до начала ноябрьского восстания он преподавал в университете историю права. Во время восстания принимал активное участие в политической жизни, был членом Патриотического общества. В 1832 г. вместе с отцом Михалом он отправился в Париж (был членом Историко-литературного общества в Париже), а после – в Нормандию, где находился до 1836 г. В конце октября 1837 г. он отправился изучать богословие в Риме. После получения степени доктора теологии, 9 января 1842 г. он дал обет священника и жил в Париже как законоучитель. С 1848 по 1855 гг. – первый президент польской миссии в церкви Св. Клавдия в Риме. **После он возвращается во Францию, где проживает до конца жизни** [19, s. 130 ; 25, s. 77-80].

Под влиянием старшего брата – известного адвоката и историка права Ромуальда Губе (Romuald Hube; 1803-1890), книжное собрание которого было куплено Новороссийским университетом в 1868 г. – Юзеф Губе стал коллекционировать книги. Первые книги Ю. Губе приобретал, будучи студентом Варшавского университета. Об этом свидетельствует владельческая запись, датированная 1823 годом. Сложно сказать в какой период времени экземпляр издания «Грамматика русского языка для немцев» попал в коллекцию А. Кухарского. Возможно, до командировки Кухарского по славянским землям (в период между 1823-1825 гг.), либо после неё, но до отъезда Юзефа в Париж (в период между 1830-1832 гг.).

Конечно же, почётное место в библиотеке Анджея Кухарского занимает грамматика родного языка. Так, в университетском собрании слависта мы встречаем экземпляр издания Яна Монеты (Moneta, Jan) – лютеранского проповедника, переводчика, учителя польского языка в академической гимназии в Гданьске и автора популярного учебника «Польская грамматика ...» (*«Polnische Grammatik ...»*) [Прил.: 2]. Шестое издание (всего 19 изданий), представленное в фондах Научной библиотеки, вышло под редакцией Даниэля Вогеля (Daniel Vogel) в 1794 г. в типографии Иоганна Фридриха Корна (Johann Friedrich Korn).

На экземпляре книги мы обнаруживаем несколько записей разных владельцев. Среди них записи Лукаша Родакевича на титульном листе и обороте титульного листа: «**Ł. Rodakiewicz**», на с. III: «**Rodak[iewicz]**» (ил. 4).

Лукаш Родакевич (Łukasz Rodakiewicz; 1790-1832) – польский офицер наполеоновской армии, инженер и архитектор. Л. Родакевич родился в Люблине, где и окончил школу. Во время наполеоновских войн сделал военную карьеру, дослужился до звания офицера и приобрёл инженерные навыки. После окончания наполеоновской кампании работал строителем в Люблине. По поручению Правительственной комиссии внутренних дел и полиции в 1819 г. он курировал строительство завода. В качестве заместителя инженера региона оценивал проекты, включающие в себя ремонт постпирских зданий, и проверял сметы. Л. Родакевич организовал строительно-ремонтную компанию и, вместе со своим тестем Каспером Дреwnовским (Kasper Drewnowski), проводил многочисленные ремонтные работы по восстановлению памятников и возведению крупных объектов в Люблине¹ [24, s. 211]. Лукаш Родакевич был автором проекта здания театра в собственном доме на ул. Иезуитов и руководил его строительством в 1821-23 гг. Легенда гласит, что он начал строительство театра из любви к своей жене Марианне (Marianna Drewnowski)². Они оба любили и ценили искусство: Лукаш, будучи офицером в рядах князя Юзефа Понятовского, имел возможность вращаться в элитных кругах образованных поляков и понимал значительную культуuroобразующую роль театра; Марианна была примером образованной дамы, для которой роль искусства в формировании общества была очевидна. Объект, представленный Л. Родакевичем, был первым в Люблине постоянным зданием театра³ [24, s. 211]. (Л. Родакевич оставался его владельцем вплоть до своей смерти, после чего здание перешло в собственность его дочери Джулианы Родакевич-Маковской). С 1824 г. Л. Родакевич получил от губернатора Царства Польского патент присяжного землемера и состоял на должности заместителя инженера региона. Позже он работал воеводским инженером. Умер Лукаш Родакевич 18 мая 1832 г., был похоронен в Люблине на ул. Липовой [24, s. 211].

Биография Лукаша Родакевича свидетельствует о его высоком уровне культуры и образованности, любви к театральному искусству. Не обошёл он вниманием и искусство книги. К сожалению, о его библиотеке нам известно немного. В коллекции А. Кухарского нашёлся лишь один экземпляр книги с многочисленными подписями Л. Родакевича.

Кухарский-славист интересуется не только грамматиками, но и словарями как славянских, так и неславянских языков. В его библиотеке содержится издание известного чешского педагога, писателя и общественного деятеля Яна-Амоса Коменского (Komenský, Joann-Amos; 1592-1670) «Открытая дверь к языкам, или источник трёх языков – латинского, немецкого и польского ...» (*«Linguarum aurea reserata sive seminarium trium latine, germanicae et poloni-*

cae ...»), изданное в Кёнигсберге в типографии Фридриха Ройснера (Friedrich Reusner) в 1675 г. [Прил.: 3] (ил. 5). На экземпляре книги оставлены записи предыдущего владельца Станислава Микошевского: «**Ex Libris Stanislai Mikoszewski**», «**Ex Libris Stanislai Mikoszewski mpp.**» (ил. 6).

Станислав Микошевский (Stanisław Mikoszewski; первая половина XVIII в.) – архитектор, присяжный геометр, подкоморий Львовского подкоморного суда, коморник Русского воеводства. Он составлял усадебные карты, среди которых карты иезуитских владений в сёлах Подтёмное, Кугаев⁴, городке Раковец и уникальный атлас владений князей Радзивиллов в Золочевском уезде (датируется 1759 годом), который на сегодняшний день является единственным сохранённым образцом собранных в атлас усадебных карт⁵. Атлас состоит из 15 карт, каждая из которых имеет своё заглавие с подписью С. Микошевского, шкалу линейного масштаба и штемпель гербового сбора. Все карты оформлены однотипно и выполнены довольно схематично, некоторые из них незавершённые⁶ [См.: 11]. В 1746 г. по проекту архитектора Станислава Микошевского был построен корпус келий знаменитого доминиканского монастыря в Подкамене на Львовщине [См.: 14].

Микошевские были не очень состоятельным родом, но сумели собрать ценные издания XVI-XVIII в. в своей библиотеке, подавляющую часть которых составляют работы учёных в области математических и естественных наук. Это западноевропейские старопечатные издания на французском, латинском и польском языках. Среди них есть издания не только ведущих западноевропейских издательских фирм, которые уже в то время представляли большую ценность, но и книги, изданные в типографиях Бердичева, Замостья, Луцка, Львова и Почаева. Правда, последние составляют лишь около 3 % от общего объёма коллекции Микошевских [12].

После смерти Станислава Микошевского книжное собрание перешло в библиотеку его родственника житомирского межевого коморника Франтишека Микошевского (Frantisek Mikoszewski; ок. 1760-?)⁷ – заядлого коллекционера раритетных и антикварных книжных изданий. Он стал последним собирателем родовой коллекции Микошевских. Франтишек Микошевский сформировал собственную библиотеку, включая в неё книги Станислава и Антония Микошевских, а также шляхтичей Ю. А. Залуского и К. Ф. Шонгофа [12]. Родовая библиотека была для Франтишека не просто увлечением или данью тогдашней моде, преобладающей среди шляхты. Дух меценатства и библиофильства эпохи Просвещения, вероятно, повлиял на решение Ф. Микошевского передать библиотеку Кременецкой гимназии. Книги перевозились из села Трусиливка Заславского уезда Волынской губернии, где жили наследники Микошевского. Передача книг состоялась в конце 1805 – начале 1806 гг. в Кременце [12]. Таким образом, частная коллекция вошла в состав библиотеки учебного заведения, которое впоследствии превратилось в Волынский лицей. После закрытия лицея в 1831 г. учебные кадры и библиотека были переведены в Киев, где они стали основой для открытого Университета Святого Владимира (1834 г.). По поста-

новлению Коллегии Наркомата образования УССР от 2. 08. 1926 г. коллекция в составе фундаментальной библиотеки Киевского университета была передана во Всенародную библиотеку Украины в Киеве (ныне – Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского) [13, с. 10]. В 30-е гг. XX века фонды старопечатных и редких изданий библиотеки пополнилась незначительным поступлением книг Микошевских из Киевского исторического музея. На данный момент в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского хранится 821 том из коллекции Микошевских [13, с. 10].

До недавнего времени некоторые исследователи утверждали, что книги из коллекции Микошевских сохранились только в Киеве (Виталий Лавринчук, Ирина Циборовская-Римарович). Однако экземпляр издания из собрания А. Кухарского, находящийся в фондах Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова, свидетельствует о более широкой географии распространения книг из уникальной родовой коллекции Микошевских, собиравшейся более сто лет.

Коллекция польского филолога включает трёхтомное сочинение польского педагога, политического писателя, поэта и драматурга Станислава Конарского (настоящее имя Иероним Францишек Конарский, польск. *Hieronim Franciszek Konarski*) «Об искусстве правильного рассуждения ...» («*De arte bene cogitandi ...*»), напечатанное в Варшаве в 1775 г. [Прил.: 4] (ил. 7). На обороте верхней крышке переплёта Казимир Брониш Хроминский – польский юрист, педагог, филолог, публицист, библиофил, библиограф и исследователь истории польской литературы – оставил владельческую запись, датированную 1790 годом: «*Ex Bibliotheca Casemiri Bronisz Chrominski Terrigenae Palatinatus Lublinensis in Polonia 1790 R. Varsaviae*» (ил. 8).

Казимир Брониш Хроминский (Kazimierz Bronisz Chromiński ; 1759/1760-1816) родился в конце 1759 или в начале 1760 года в с. Хромна Мазовецкого воеводства (возле г. Седльце). После окончания варшавской гимназии, где он изучал латинскую литературу, историю и право, занялся юридической практикой [16, s. 358]. Одним из главных увлечений в жизни Казимира Хроминского была книга. Он начал собирать свою библиотеку в 20-летнем возрасте. Помимо книг его интересовали библиографические заметки и рукописи. С 1787 по 1795 гг. К. Хроминский выступал в качестве доверенного лица Библиотеки Залуских в Варшаве, занимался пополнением их коллекции. С этой целью он посетил около пятидесяти различных библиотек в южных районах Польши [15, s. 35 ; 26, s. 124]. Библиофил, конечно, не пренебрегал возможностью пополнить состав собственной библиотеки. Книги поступали в основном из монастырских библиотек (иезуитов, пиаров, францисканцев, босых кармелитов); кроме того, К. Хроминский покупал книги и получал их в дар [15, s. 35, 38-39].

Получив педагогическое образование в Краковской академии (учился на магистра философии), Казимир Хроминский переехал в 1797 г. в Люблин, где преподавал в гимназии историю и право [15, s. 34]. Он пользовался признанием в научном сообществе и был представлен ректору Виленского университета Яну Снядецкому (Jan Śniadecki). Вскоре Я. Снядецкий приглашает

Казимира в Вильно для преподавания в гимназии в качестве профессора всеобщей истории, права и политики. К. Хроминский хотел продать свою книжную коллекцию Виленскому университету, но сделка не состоялась [См.: 20]. Во время пребывания в Вильно (в 1805-1807 гг.) он написал диссертацию «О польской литературе времён короля Сигизмунда, золотого века писателей» (*«O literaturze polskiej mianowicie czasów zygmuntowych to jest złotego wieku pisarzy»*), которую в 1806 году опубликовал в «Виленском ежедневнике» (*«Dzienniku Wileńskim»*) [15, s. 34-35]. Его работа положила начало исследованиям источников польской литературы XVI века. В 1807 г. Казимир Хроминский был переведён в гимназию в Свислочь, где вскоре префект гродненской губернии выдвинул его на должность заместителя директора гимназии. Он преподавал такие предметы, как этика, право, политика, история, география, мифология. Это показывает, что у него были всесторонние знания, полученные путём самостоятельного изучения и чтения [15, s. 34]. Библиофильские пристрастия Хроминского были хорошо известны в кругу любителей книги Варшавы, поэтому некоторые из них жертвовали ему книги и авторские работы в знак дружбы. Чтобы проиллюстрировать отношение Казимира Хроминского к книгам, стоит отметить следующие слова его коллеги, учителя физики свислочьской гимназии Яна Вольского (Jan Wolski): «... Интерес к собирательству и чтению книг всё время. Свободного времени было мало, поэтому любая библиотека или книжное собрание приводили Хроминского в неизменный восторг. Подобное безграничное стремление к чтению приводило его к потере сознания» [15, s. 39]. В конце 1815 г. он получил докторскую степень в Виленском университете на основании работы *«O literaturze polskiej wieku XVIII»*, которая, к сожалению, не сохранилась [15, s. 35]. После семнадцати лет профессорской службы, получив пенсию, он покинул Свислочь в середине мая 1816 г. К. Хроминский переехал в Варшаву, чтобы быть ближе к столичным библиотекам и старым друзьям. В результате многочисленных скитаний и безудержного желания вернуться на родину у него возникли проблемы со здоровьем. К. Хроминский утверждал, что ему была обещана работа в качестве библиотекаря в Обществе искусства и науки, однако должность была уже занята. Этот факт довёл его до безумия и самоубийства. 7 июля 1816 г. Казимир Хроминский выпрыгнул из окна трехэтажного дома. Умер он от ран, полученных при падении, в госпитале Св. Роха (Św. Rocha) в Варшаве [См.: 20].

За несколько дней до смерти (2 июля 1816 г.) Казимир Хроминский написал письмо министру просвещения Царства Польского графу Станиславу Костке Потоцкому (Stanisław Kostka Potocki), в котором завещал всю коллекцию, насчитывающую около 3 тысяч томов, библиотеке Варшавского лицея [18, s. 514 ; 26, s. 124]. После смерти К. Хроминского завещание было одобрено правительством Царства Польского и предписано к исполнению. Но количество привезённых из Люблина, Вильно и Свислочи книг не достигли указанного в завещании: не хватало некоторых редких книг и рукописей, а часть собрания

была испорчена из-за влажности. В общей сложности, по одним сведениям библиотека Варшавского лицея пополнилась 1289 томами из коллекции Казимира Хроминского, о чём свидетельствует «*Spis ksiąg po zesłym nauczycielu J. Panu Chromińskim uczyniony roku 1816*», хранящийся в Библиотеке Чарторыйских [См.: 20]. По другим же сведениям, в библиотеку поступило около 1500 томов, как указывает в своих исследованиях Елена Блажеевич (Olena Błażejewicz) – автор ценных статей о люблинском библиофиле [15, s. 35 ; 17, s. 82]. В коллекции К. Хроминского преобладали книги на польском и латинском языках. Это работы по праву, польской литературе XVI-XIX вв., истории, географии, философии, богословию и классической филологии, в том числе школьные учебники и журналы. Как известно, в 1817 г. библиотека Варшавского лицея стала основой Публичной библиотеки при Варшавском университете (ныне – библиотека Варшавского университета). После поражения ноябрьского восстания в 1831 г. учебные заведения и библиотеки Варшавы подверглись реорганизации. В результате чего Варшавский университет был закрыт, а большая часть фондов библиотеки была перевезена в Санкт-Петербург, где могут быть книги К. Хроминского. Остальная часть коллекции библиофила была рассеяна.

В настоящее время книги с владельческими записями Казимира Хроминского обнаружены в фондах библиотеки Варшавского университета (358 экз.), в Публичной библиотеке имени Иеронима Лопациньского в Люблине (1 экз.) [15, s. 38]. Полагаем, что выявление ещё одного экземпляра из собрания с удивительной судьбой в фондах Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова можно считать большой удачей. Университетский экземпляр издания «Искусство мышления ...» относится к варшавскому периоду жизни коллекционера. К. Хроминский приобрёл его в Варшаве в 1790 г., будучи представителем Библиотеки Залуских и путешествуя по многим польским библиотекам. В фонд Научной библиотеки книга попала в составе коллекции А. Кухарского, который приобрёл её, очевидно, после смерти К. Хроминского.

Таким образом, научные интересы Анджея Кухарского (изучение и сравнительный анализ славянских языков) нашли своё отражение в составе его коллекции, значительная часть которой уже 150 лет хранится в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Польский филолог, этнограф и библиофил, собирая уникальную коллекцию книг, не обошёл своим вниманием и книжные собрания своих соотечественников, о чём свидетельствуют экземпляры изданий с различными владельческими записями. В большинстве записей отмечается лишь факт принадлежности книги. Поэтому установление личности предыдущего владельца книги является наиболее интересным и трудоёмким занятием.

Примечания

1 Лукаш Родакевич проводил работы по реконструкции комплекса постиезуитских зданий, восстановлению иезуитской церкви, колокольни и многих других объектов [24, s. 211].

2 Л. Родакевич был трижды женат. С первой женой развёлся. Во второй раз он женился 4 августа 1820 г. на 15-летней Марианне из рода Древновских (Drewnowski), дочери известного предпринимателя в Люблине. От брака с Марианной у него был сын Иаков (1822 г.), который прожил один день, и две дочери: Люцина Эмилия (Lucyna Emilia, 1821), которая также умерла вскоре после рождения, и Джулиана Флорентина (Julianna Florentyna, 1823). Не выдержав тяготы материнства, Марианна умерла в декабре 1823 г. в возрасте 18 лет. От третьей жены Антонины из рода Заренбув (Antonina z Zarębów) у Л. Родакевича были дочь Юзефа (Józefa) и сын Антоний (Antoni) [21].

3 Модернизированный несколько раз, служил городу до 1887 года, когда выставили театр на ул. Нарutowича. В здании том, называемым в конце XIX века театром Маковского, в 1908 году открылся один из первых кинотеатров в Люблине, под названием «Парижский визуальный театр» («Theatre Optique Parisien»), позже назывался «Риальто». После Второй мировой войны в здании размещался кинотеатр «Старый город» [24, s. 211].

4 Среди документов, которые отражают размежевание владений иезуитской коллегии и монастыря бенедиктинок, найдена жалоба присяжного геометра Станислава Микошевского, датированная 1744 г., в которой говорится, что он не имел возможности завершить земельные измерения между сёлами Кутаев и Подтёмное, поручившее ему выполнить Львовская иезуитская коллегия, поскольку монахини-бенедиктинки угрожали избить его палками и выгнать из села. В 1754 г., во время переговоров двух сторон процесса, была представлена карта имений, однако из-за отсутствия на ней чёткой границы между владениями, стороны так и не смогли показать спорные земли, потому представители решили доработать карту и провести повторное размежевание [9].

5 В 1740 г. Михаил Казимир Радзивилл купил у дочери королевича Якуба Марии Каролины де Буйон усадьбы в Золочевском уезде [11].

6 Реки и ручьи ни на одной карте не подписаны. Подробно вырисованы карты городов Сасова и Озёрный, а также села Олиева, на которых изображены пригород и поместья. Только на карте г. Озёрной обозначены номерами земельные наделы, однако таблица объяснений отсутствует. На этой же карте, в долине р. Восушка, на правом берегу, изображён укреплённый замок Радзивиллов и поместье Опал [11].

7 Францишек Микошевский был человеком образованным, в его семье книга занимала почётное место. На приобретение книг он не жалел средств. Об этом свидетельствует хотя бы тот факт, что в течение 1733-1734 гг. он приобрёл более ста книг и заплатил за них 410 флоринов (на то время столько стоили 9 лошадей). Коллекция Францишека была самой большой и ценной частью родовой библиотеки Микошевских [12].

Список использованной литературы

1. Государственный архив Одесской области (далее – ГАОО). Ф. 45. Оп. 23. № 3.
2. ГАОО. Ф. 45. Оп. 23. № 4, л. 1.
3. Фундаментальный Каталог Библиотеки Императорского Новороссийского Университета 1 мая 1865 года [Рукопись]. – 531 л.
4. Великодная А. В. Материалы для изучения истории и культуры лужицких сербов в библиотеке Анджея Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2008. – Т. 13, вип. 8. – С. 301-317.
5. Великодная А. В. Материалы по этнографии в коллекции Анджея Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. – 2008. – № 5. – С. 26-30.
6. Великодная А. В. Польские периодические издания конца XVIII – первой половины XIX в. из библиотеки Анджея Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2012. – Т. 16, вип. 1/2 (5/6) за 2011. – С. 215-232.
7. Великодная А. В. Польские старопечатные издания в книжной коллекции А. Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2009. – Т. 14, вип. 19. – С. 228-242.

8. Великодная А. В. Редкие издания в книжном собрании А. Кухарского [Текст] / А. В. Великодная, Е. В. Полевщикова // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2007. – Т. 12, вип. 4. – С. 153-168.
9. Замок в селе Подтемное [Электронный ресурс] // Замки, Крепости и Оборонные Храмы Украины, 2011. – Режим доступа : <http://forum.zamki-kreposti.com.ua/topic/76-подтемное-замок-и-монастырь/> (дата обращения 25. 05. 2015).
10. Каталог библиотеки императорского Новороссийского университета : [в 3 т.] / изд. под наблюдением С. П. Ярошенко и А. А. Кочубинского. – Одесса : тип. П. А. Зеленого. – 1878-1793.
11. Кришталович У. Рукописні карти XVI – XIX століть : з фондів Центрального державного історичного архіву України, м. Львів [Текст] / Уляна Кришталович = Hand-crafted maps of the 16th –19th century : from the funds of the Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv [Tekst] / Uliana Kryshstalovych. – Львів : ДНВП «Картографія», 2011. – 216 с.
12. Лавринчук В. Библиотека із Красилівщини стала загальноукраїнським надбанням [Електронний ресурс] / Віталій Лавринчук // Є. – 12.01.12. – Режим доступу : http://ye.ua/news/news_7872.html/ (дата звернення 25.05.2015).
13. Римарович І. О. Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : історія та бібліографічна реконструкція [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Ірина Олегівна Римарович ; НАН України. Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – Київ, 2001. – 17 с.
14. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть [Текст]: біографічний довідник / Володимир Тимофієнко. – Київ : НДІТІАМ, 1999. – 477 с.
15. Adrianek M. Tradycje bibliofilskie lubelskiej inteligencji na początku XIX w. [Tekst] / Mieczysława Adrianek // Biuletyn Biblioteki UMCS. – Lublin : Biblioteka Główna UMCS, 1980. – R. 28. – S. 33-54.
16. Bibliografia literatury polskiej «Nowy Korbut» [Tekst] : [w 19 t.]. – Warszawa : Państw. Inst. Wydaw., 1966. – T. 4 : Oświecenie. Hasła ogólne, rzeczowe i osobowe A-H / Oprac.: Elżbieta Aleksandrowska, Tadeusz Mikulski ; Instytut badań literackich Polskiej Akademii nauk. – 547 s.
17. Błażejewicz O. W kręgu Biblioteki Załuskich. Bibliofilstwo Kazimierza Chromińskiego [Tekst] / Olena Błażejewicz // Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi : praca zbiorowa / pod red. nauk. Barbary Bieńkowskiej. – Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 1976. – Z. 2. – S. 77-109.
18. Encyklopedia powszechna [Tekst] : [w 28 t.] / Samuel Orgelbrand. – Warszawa, 1861. – T. 5 : C. – Cul. – 983, [1], XIII s.
19. Jański Bogdan. Dziennik 1830-1839 [Tekst] / odczytał z autografu i opracował Andrzej Jastrzębski. – Rzym, 2001. – 814 s.
20. Kazimierz Bronisz Chromiński [Electronic resource] // Wikipedia : free electronic encyclopedia. – Available at : http://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Bronisz_Chromi%C5%84ski (accessed 25 May 2015).
21. Łukasz Rodakiewicz [Electronic resource] // Wikipedia : free electronic encyclopedia. – Available at : http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81ukasz_Rodakiewicz (accessed 25 May 2015).
22. Polewszczikowa E. Polonika w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Odessie [Tekst] / E. Polewszczikowa // Libri Separati. Inspiracje do badań nad starodrukami polskimi w bibliotekach Rosji, Białorusi, Ukrainy i Litwy / red. S. Siess-Krzyszowski i W. Walecki. – Kraków, 2010. – S. 117-127.
23. Polski słownik biograficzny [Tekst] : [T. 1-] / [przewodn. kom. red. : Kazimierz Lepszy] ; Polska Akademia Nauk. Instytut Historii. – Wrocław ; Warszawa ; Krakow : wydawnictwo Zakładu Nar. im. Ossolińskich, 1962-1964. – T. 10. – 640, XXIV s.
24. Słownik biograficzny miasta Lublina [Tekst] : [w 3 t.] / pod red. Tadeusza Radzika, Adama A. Witusika, Jana Ziółka. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1996. – T. 2. – 321, [1] s. : il.
25. Słownik polskich teologów katolickich [Tekst] : [w 7 t.] / pod red. Hieronima Eug[eniusza] Wyczawskiego. – Warszawa : Akademia Teologii Katolickiej, 1982. – [T.] 2 : H – Ł. – 591 s. : bibliogr.
26. Słownik pracowników książki polskiej [Tekst] / pod red. Ireny Treichel ; kom. red. M. Andrianek et al. – Warszawa ; Łódź : państwowe wydawnictwo naukowe, 1972. – XVIII, [2], 1042, [2] s.

Поступила 25.03.2015 г.

Приложение

1. Heym, Johann von. Russische Sachlehre fuer Deutsche. – Moskwa [Москва] : ... bey N. V. Nowikow, 1789 (*Шифр хранения* – 28/18).
2. Moneta, Jan. Johann Monekkae. Polnische Grammatik, anjetzt aber : zum gründlichen Unterricht der Schuljugend durch und durch umgeorbeitet, / vermehrt und zum drittenmal zum Druet herausgegeben von Daniel Vogel ... – Sechste Auflage – Breslau [Wrocław] ; Hirschberg ; Lissa : ben Johann Friedrich Korn dem aeltern, 1794 (*Шифр хранения* – 23/30).
3. Comenius, Joann-Amos. J. A. Comenii Janua Linguarum aurea reserata sive seminarium trium latine, germanicae et polonicae ... – Regiomonti [Калининград] : opera & impensis Friderici Reusneri, serelect. Brandenb. Typogr., 1675 (*Шифр хранения* – 13/4).
4. Konarski, Stanislas. De arte bene cogitandi, Ad artem dicendi bene, necessaria : [in 3 p.]. – Varsaviae [Warszawa] : typis S. R. M. & Reipublicae Sc. Piar., 1775 (*Шифр хранения* – 21/3).

Г. В. Великодна,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

ВЛАСНИЦЬКІ ЗАПИСИ НА КНИГАХ ІЗ ЗІБРАННЯ АНДЖЕЯ КУХАРСЬКОГО

Анотація

У статті подана характеристика масиву власницьких записів у колекції польського славіста Анджея Францішека Кухарського (Andrzej Franciszek Kucharski; 1795-1862) з фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова. Значну увагу приділено атрибуції записів власників, серед яких Юзеф Губе, Лукаш Родакевич, Станіслав Мікошевський та Казимир Хромінський.

Ключові слова: книжкова колекція А. Кухарського, власницькі записи, славіст, граматики, університетська бібліотека.

A. V. Velikodnaya,

Chief Librarian
Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

THE PROVENANCE OF BOOKS FROM THE PRIVATE BOOK COLLECTION OF ANDRZEJ KUCHARSKI

Summary

Studying of book collections from the library stacks is one of the important problems of library studies. However there are no special works studying provenance on the

books from a “dispersed” book collection of Polish slavist, ethnographer, traveller and bibliophile Andrzej Franciszek Kucharski (1795-1862), which is kept in the stacks of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University for 150 years.

The article characterizes a corpus of provenance on books from A. Kucharski's collection. Gathering his unique library Polish slavist didn't ignore book collections of his compatriots, this fact is apparently showed by various possessory inscriptions on his copies of editions. The author pays a great attention to attribution of owners of the provenance. Among them are an advocate, writer and theologian Jozef Hube, a Napoleonic army officer, engineer and architect Lukasz Rodakiewicz, an architect and geometrician Stanislaw Mikoszewski as well as a lawyer, pedagogue and philologist Kazimierz Chrominski. The article contains data on a structure of book collections, resources of their increasing and further fate. It should be accentuate that a book from Mikoszewski's collection is stored in the Scientific Library although it has been considered until recently that their collection has remained only in Kyiv. The author used historical, bibliographical and systematic methods for accumulation of facts, its systematization and theoretical processing.

Finding results enlarge knowledge about scientific interests of bibliophile (studying and comparative grammar of Slavic languages) and give an idea of a history of gathering of the private library which was enriched with gifts and purchases by owner for over than 40 years. As a result of studying of possessor inscriptions (a main part of which only denotes the fact of belonging of the copy) previous owners' personalities were attributed. The article is interested for historians, philologists, bibliographers and bibliophiles.

Keywords: the book collection of A. Kucharski, the provenance of books, slavist, grammar, University Library.

References

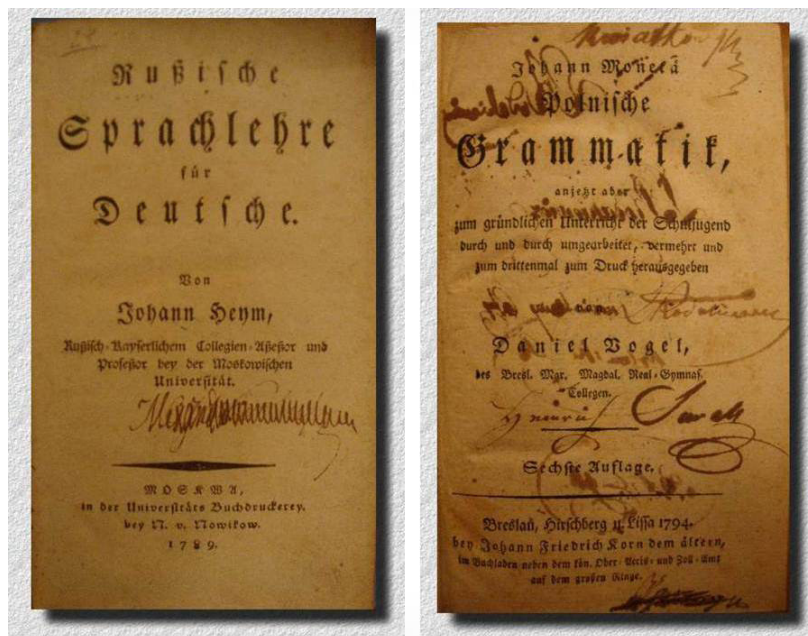
- [1] Gosudarstvennyy arkhiv Odesskoy oblasti [*The State Archives of Odessa Region*]. F. 45. Op. 23. № 3.
- [2] Gosudarstvennyy arkhiv Odesskoy oblasti [*The State Archives of Odessa Region*]. F. 45. Op. 23. № 4, p. 1.
- [3] Fundamentalnyy Katalog Biblioteki Imperatorskago Novorossiyskago Universiteta 1 maya 1865 goda [Fundamental Catalogue of the Library of the Imperial Novorosiiski University of 1st of May 1865]. 531 p.
- [4] Velikodnaya A. V. Materialy dlya izucheniya istorii i kultury luzhitskikh serbov v biblioteke Andzheya Kukharskogo [The sources for study of the history and culture of Sorbs in the library of Andrzej Kucharski]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2008, vol. 13, no. 8, pp. 301-317.
- [5] Velikodnaya A. V. Materialy po etnografii v kolleksii Andzheya Kukharskogo [The sources for study ethnography in Andrzej Kucharski's book collection]. *Visnik Odeskoho istoriko-krayeznavchoho muzeyu* [Odessa Museum of History and Local Lore Herald]. Odessa, 2008, no. 5, pp. 26-30.
- [6] Velikodnaya A. V. Polskiye periodicheskiye izdaniya kontsa XVIII – pervoy poloviny XIX v. iz biblioteki Andzheya Kukharskogo [Polish periodicals of late 18th – the first half of 19th centuries in Andrzej Kucharski's private book collection]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2012, vol. 16, no. 1/2 (5/6), pp. 215-232.
- [7] Velikodnaya A. V. Polskiye staropechatnyye izdaniya v knizhnoy kolleksii A. Kukharskogo [Polish antiquarian editions in book collection of Andrzej Kucharski]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2009, vol. 14, no. 19, pp. 228-242.
- [8] Velikodnaya A. V. Redkiye izdaniya v knizhnom sobranii A. Kukharskogo [Rare editions in book collection of Andrzej Kucharski]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2007, vol. 12, no. 4, pp. 153-168.
- [9] *Zamok v sele Podtemnoye* [A castle in Podtemnoye village]. Available at: <http://forum.zamki-kreposti.com.ua/topic/76-podtemnoye-zamok-i-monastyr/> (accessed 25 May 2015).

- [10] *Katalog biblioteki Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta* [Catalogue of the Library of the Imperial Novorossiyski University]. Odessa, 1878-1793.
- [11] Kryshchalovych U. *Rukopysni karty XVI – XIX stolit: z fondiv Tsentralnoho derzhavnoho istorichnoho arkhivu Ukrainy, m. Lviv* [Hand-crafted maps of the 16th – 19th century : from the funds of the Central State Historical Archive of Ukraine]. Lviv, 2011, 216 p.
- [12] Lavrynychuk V. *Biblioteka iz Krasylivshchyny stala zahalnoukrainskym nadbanniam* [Library from Krasylivshchyna became a national heritage of Ukraine]. Available at: http://ye.ua/news/news_7872.html/ (accessed 25 May 2015).
- [13] Rymarovych I. O. *Rodovi knyhozhbirni Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII st. u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : istoriia ta bibliohrafichna rekonstruktsiia* [Patrimonial libraries of Right-bank Ukraine of 18th century in the stacks of the Vernadsky National Library of Ukraine]. Kyiv, 2001, 17 p.
- [14] Tymofiyenko V. *Zodchi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX stolit : biohrafichni dovidnyk* [Architects of Ukraine of the late 18th – early 20th century : biographical reference book]. Kyiv, 1999, 477 p.
- [15] Adrianek M. *Tradycje bibliofilskie lubelskiej inteligencji na początku XIX w. Biuletyn Biblioteki UMCS*. Lublin, 1980, pp. 33-54.
- [16] *Bibliografia literatury polskiej «Nowy Korbut»*. Warsaw, 1966, t. 4, 547 p.
- [17] Błażejewicz O. W kręgu Biblioteki Żałuskich. Bibliofilstwo Kazimierza Chromińskiego. *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi : praca zbiorowa*. Warsaw, 1976, t. 2, pp. 77-109.
- [18] *Encyklopedia powszechna*. Warsaw, 1861, t. 5, 983, [1], XIII p.
- [19] Jański Bogdan. *Dziennik 1830-1839*. Rome, 2001, 814 p.
- [20] Kazimierz Bronisz Chromiński. Available at: http://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Bronisz_Chromi%C5%84ski (accessed 25 May 2015).
- [21] Łukasz Rodakiewicz. Available at: http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81ukasz_Rodakiewicz (accessed 25 May 2015).
- [22] Polewszczikowa E. Polonika w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Odessie. *Libri Separati. Inspiracje do badań nad starodrukami polskimi w bibliotekach Rosji, Białorusi, Ukrainy i Litwy*. Krakow, 2010, pp. 117-127.
- [23] *Polski słownik biograficzny*. Wrocław ; Warsaw ; Krakow, 1962-1964, t. 10, 640, XXIV p.
- [24] *Słownik biograficzny miasta Lublina*. Lublin, 1996, t. 2, 321, [1] p.
- [25] *Słownik polskich teologów katolickich*. Warsaw, 1982, t. 2, 591 p.
- [26] *Słownik pracowników książki polskiej*. Warsaw ; Łódź, 1972. XVIII, [2], 1042, [2] p.

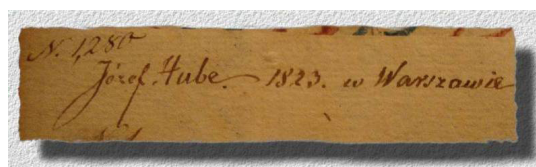
Ілюстрації

Ил. 1. Владельческие знаки Анджея Кухарского.

Ил. 2. Грамматики из собрания А. Кухарского.

Ил. 3. Владельческая запись Юзефа Губе.

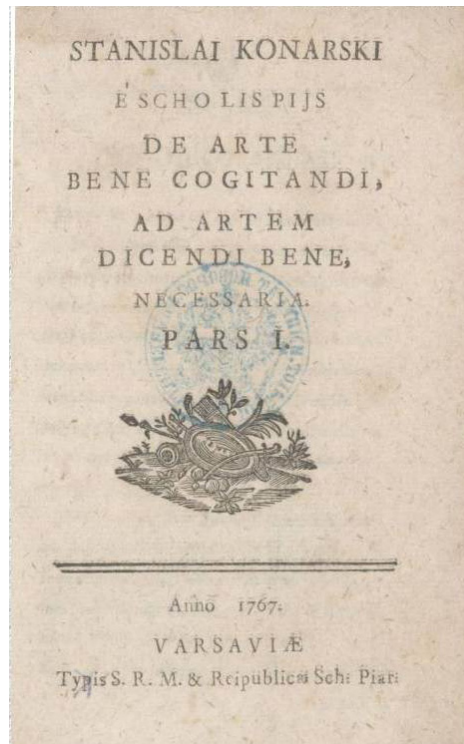
Ил. 4. Владельческая запись
Лукаша Родачевича.

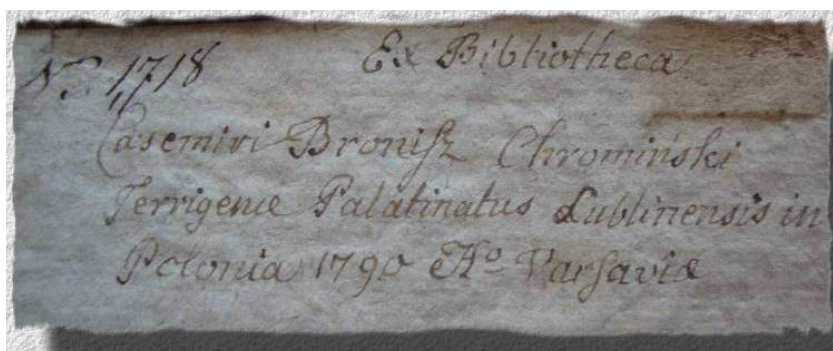
Ил. 5. Comenius (Komenský), Joann-Amos. *J. A. Comenii Janua Linguarum aurea reserata sive seminarium trium latine, germanicae et polonicae ... — Regiomonti [Калининград], 1675. Титульный лист.*

Ил. 6. Владельческие записи Станислава Микошевского.

Ил. 7. Konarski, Stanislas. *De arte bene cogitandi, Ad artem dicendi bene, necessaria* : [in 3 p.]. — Varsaviae [Warszawa], 1775. — Т. 1. Титульный лист.

Ил. 8. Владельческая запись Казимира Брониша Хроминского.

УДК 099.5:51:378.4(477.74-21)

Е. В. Полевщикова,

кандидат исторических наук,

главный библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-2256-6489>

КНИЖНЫЕ ЗНАКИ, ВЛАДЕЛЬЧЕСКИЕ И ДАРСТВЕННЫЕ НАДПИСИ НА КНИГАХ ИЗ СОБРАНИЯ МАТЕМАТИКА И. Ю. ТИМЧЕНКО

В статье представлена информация о комплексе владельческих и дарственных надписей и экслибрисов на книгах из собрания И. Ю. Тимченко (1863-1939). Изложены сведения о владельцах экземпляров, приобретённых впоследствии профессором Одесского (Новороссийского) университета, предпринята попытка проследить владельческие судьбы экземпляров, вошедших в состав библиотеки одесского математика.

Ключевые слова: история математики, частные книжные собрания, И. Ю. Тимченко, провениенции, старопечатные издания по математике, университетская библиотека.

Исторические книжные коллекции, хранящиеся в фондах Научной библиотеки Одесского университета, являются предметом изучения на протяжении последних десятилетий [7; 9; 10]. Анализируя их состав, нельзя не заметить, что можно выделить две большие группы: 1) энциклопедические собрания, где представлены книги и периодические издания по самым различным отраслям знания и 2) библиотеки, собрание которых подчинялось конкретным, чаще всего профессиональным, интересам. Самыми яркими примерами первого рода являются библиотечные собрания семьи Воронцовых и графа А. Г. Строганова, с конца XIX в. хранящиеся на полках университетского книгохранилища. Библиотеки, собрание которых происходило вокруг определённого центра интересов владельца, вливались в состав книжного фонда университетской библиотеки как в виде личных коллекций, сохранивших свою целостность (В. И. Григорович, Н. К. Шильдер, Б. А. Лупанов, А. Г. Готалов-Готлиб, С. П. Ильёв, Г. И. Швёбс, А. К. Смольская), так и «рассеянных» коллекций (Х. Стевен, Р. Губе, А. Кухарский и др.). К последним относится и ценное книжное собрание профессора Одесского (Новороссийского) университета, известного историка математики Ивана Юрьевича Тимченко (1863-1939). Реконструкция целостного облика данного собрания, проводившаяся сотрудниками отдела редких книг и рукописей Научной библиотеки ОНУ в течение

нескольких лет, сопровождалась выявлением корпуса провений. В статье систематизирована информация об установленных владельцах экземпляров, впоследствии приобретённых И. Ю. Тимченко.

В круг чтения каждого учёного входят, прежде всего, труды его коллег – современников и предшественников. История бытования экземпляра, которую мы стремимся проследить по экслибрисам, суперэкслибрисам, записям и т. д., приобретает особое значение, когда книги переходят из рук в руки особого рода читателей – «профессиональной» аудитории, тех, кому, в первую очередь, адресованы трактаты, рассуждения, опыты... Именно так обстоит дело с литературой по естественным наукам, у которой по определению гораздо более узкий, чем у гуманитарных дисциплин, круг читателей.

Одесский математик И. Ю. Тимченко идеально «вписывался» в этот круг. И не только потому, что с интересом штудировал приобретённые книги по математике, физике, астрономии, а затем умело применял извлечённую информацию в лекциях перед студентами университета, подтверждая репутацию профессора-эрудита. Собственно научные интересы Ивана Юрьевича на протяжении ряда лет были сконцентрированы на рассмотрении «оснований теории аналитических функций» (именно так называлась его магистерская диссертация) в контексте истории развития науки. Первая часть диссертации, озаглавленная «Исторические сведения о развитии понятий и методов, лежащих в основании теории аналитических функций», печаталась в 1892-1899 гг. в «Записках Математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей», а в 1899 г. вышла отдельной книгой, получившей высокую оценку современников. Так, при рассмотрении кандидатуры приват-доцента И. Ю. Тимченко на замещение вакантной профессуры по кафедре чистой математики (27 октября 1913 г.), в отзыве профессора Новороссийского университета (далее – ИНУ) В. А. Циммермана отмечалось: «Г. Тимченко является не только глубоким и тонким знатоком истории математической науки, но и настоящим математиком, обладающим разносторонней и основательной эрудицией» [11, с. 32; см. также: 1, л. 179-181]. Спустя несколько десятилетий специалисты отмечали, что этот фундаментальный труд «замечателен по исключительному богатству исследованного в нём материала и по точности его анализа», признавая, что собранными материалами широко пользовались последующие историки математики [13, с. 502; см. также: 5, с. 123].

Практически во всех отзывах о работах И. Ю. Тимченко отмечается его глубокое и тонкое знание истории математической науки, разносторонняя и основательная эрудиция [4; 5; 11; 13]. Заметим, что И. Ю. Тимченко имел возможность штудировать работы математиков, приводить цитаты из старинных книг и не раз исправлять погрешности у авторитетных историков науки, не покидая свой рабочий кабинет. Лишь один пример: труды всех перечисленных в отзыве проф. Циммермана учёных (Архимеда, Евклида, Орема, Бомбелли, Виета, Грегори, Лейбница, Ньютона, Эйлера, Лагранжа, Карстена, Рикатти, Ламбер-

та, Непера), как правило, в прижизненных изданиях (а работы античных и средневековых авторов – в изданиях XV-XVI столетий) сохранились в богатой личной библиотеке Ивана Юрьевича.

Признавая, что основная мотивация создания коллекции была связана с академической деятельностью И. Ю. Тимченко, нельзя не заметить, что многолетнее собирание библиотеки по математическим наукам носило также черты библиофильской практики. Любопытно, что в собрании представлены экземпляры книг, приобретённые, судя по записям, в бытность владельца гимназистом и студентом ИНУ. На верхнем форзаце «Сборника арифметических задач преимущественно для учеников старших классов средних учебных заведений...» (Москва, 1880) выведена запись юного Ивана Тимченко: «**Тимченко VIII к.**»; на обложке исследования немецкого математика Акселя Харнака (1851-1888) «Теория ряда Фурье» (Париж, 1883) расписался выпускник физико-математического факультета, следивший за новинками математической литературы: «**J. Timtchenko Odessa 1885**». И впоследствии Иван Юрьевич непременно подписывал экземпляры книг из своей библиотеки: «**J. Timtchenko**» (на сочинениях на французском языке), «**J. Timchenko**» (на работах на английском языке), «**G. Tincenco**» или «**J. Timtschenko**» (на книгах на итальянском и немецком языках). Помимо записей владельца, на корешке всех владельческих переплётных, заказанных И. Ю. Тимченко, оттиснуты инициалы владельца: «**J. T.**» Кроме того, встречается экслибрис Ивана Юрьевича в виде слепого тиснения: «**И. Ю. Т.**». Можно представить, с каким любопытством и волнением он рассматривал записи, экслибрисы, пометы его собратьев по академическому сообществу.

Собранный материал об установленных владельцах экземпляров книг из собрания И. Ю. Тимченко расположим в хронологической последовательности оставленных записей, рукописных и печатных экслибрисов, а также дарственных надписей¹.

Наиболее ранними являются, очевидно, владельческие записи, сделанные на экземплярах двух венецианских старопечатных изданий. Трактат средневекового философа, логика, математика, механика и естествоиспытателя Альберта Саксонского (ок. 1316/1320-1390) «О пропорциях» – один из первых текстов по арифметике, напечатанных в Европе². Первое издание трактата, посвящённого не только математике, но и натурфилософии, вышло в Падуе в 1477 г. В книжном собрании И. Ю. Тимченко представлено венецианское издание 1494 г. (Albertus de Saxonia. De proportionibus. – Venetijis, 29. I. 1494). Судя по владельческой записи на последней странице экземпляра («**Aegidijs seu Zilij Guidoni dono datus fratri Aegiduo d. Babazijs**»), эту книгу монах Эгидий (Жиль) Гвидон подарил брату (т. е. монаху) Эгидию де Ба[р]баци.

Древнегреческий математик Евклид (IV-III в. до н. э.) – автор первого из дошедших до нас теоретических трактатов по математике. В своей главной работе «Начала» (в латинизированной форме – «Элементы») он подвёл итог

предшествовав развитию древнегреческой математики и создал фундамент дальнейшего развития этой науки. Перевод знаменитого труда на итальянский язык был сделан математиком Никколò Фонтана по прозвищу Тарталья (1499/1500–1557) и издан в Венеции в 1543 г. (*Euclide Megarense philosopho : solo introduttore delle scientie mathematiche: / diligentemente reassetato, et alla integrita ridotto per ... Nicolo Tartalea ...* – Stampato in Vinegia, II. 1543). На титульном листе книги имеется рукописный экслибрис: «**Ex libris Franci Antonij Falui I. V. Doctoris, ac Prothonotarij Apostolici [?]**» («Из книг Франциска Антония Фалви, доктора обоих прав [канонического и гражданского права] и апостольского протонотария [?]). Сведений, раскрывающих данные о лицах, упоминаемых в приведённых записях, установить не удалось. Ограничимся предположением, что записи были сделаны весьма образованными представителями духовного сословия – монахами одного из монастырей и апостольским протонотарием³. Обе записи не датированы, однако не исключено, что они были оставлены вскоре после выхода данных изданий в свет, то есть в первой половине XVI столетия.

Более информативны владельческие записи, которые можно датировать XVII веком. Первой научной работой в Европе, в которой тригонометрия рассматривалась как самостоятельная дисциплина, были «Пять книг о треугольниках всех видов» выдающегося немецкого математика, астронома и астролога Иоганна Мюллера (1436-1476), более известного под именем Региомонтана (*Ioannis de Regio Monte De triangulis omnimodis libri quinque ...* – Norimbergæ, 1533) (ил. 1). Именно это, первое издание работы представлено в коллекции И. Ю. Тимченко. На обороте верхней крышки переплёта экземпляра книги – запись о принадлежности книги немецкому филологу и астроному Маттиасу Бернеггеру (1582-1640): «**Matthiæ Berneggeri 1613**» (ил. 2). Увлечение астрономией привело университетского профессора и латиниста к знакомству с И. Кеплером и У. Шикардом (Schickard), а в 1612 г. он перевёл с итальянского на латинский работу Галилео Галилея «*Tractatus de proportionum instrumento*» (1606). В 1632 г. великий учёный попросил М. Бернеггера через их общего друга Элию Дидати перевести с итальянского на латынь его «Диалоги», в том числе – знаменитый «Диалог о двух главнейших системах мира – птолемеевой и коперниковой».

Португалец Педро Нуньеса (Педру Нуниш) (лат. Petrus Nonius, 1492-1578) был одним из величайших математиков своего времени, которому наука обязана многими оригинальными идеями и исследованиями. С 1544 по 1562 гг. Нуньес занимал учреждённую для него кафедру высшей математики в Коимбрском университете. Более всего известен его вклад в навигацию, которая бурно развивалась в Португалии – одной из крупнейших морских держав XV-XVI веков.

Значительная часть трудов Нуньеса была издана в виде сборника на латинском языке под заглавием «Сочинения Петруса Нониуса» (*Petri Nonii salaciensis*

Opera ... – Basileae, 1566, mense Septembri). На титульном листе экземпляра из собрания И. Ю. Тимченко две неброские владельческие записи (ил. 3). Одна из них («**Liber M. Christophori Neandri**») принадлежала Иозиасу Кристофу Неандеру (1630-1678). Родившийся в Люббене (Лужица), он преподавал в Виттенбергском университете, а позднее переехал в Померанию, где приобрёл известность и как пастор, и как профессор теологии. Другая, уже выцветшая, запись («**Libri M. Friderici Molleris**») по нашим предположениям была оставлена немецким учёным XVII в., автором научных работ по физике Фридрихом Моллером.

В 1733 г. французский учёный Антуан Депарсьё (Antoine, Deparcieux, 1703-1768) опубликовал свой первый трактат по тригонометрии, который был переиздан в 1741 г. под названием «Новые трактаты по прямолинейной и сферической тригонометрии, наглядно изложенные новым и самым простым методом из применявшихся до сих пор» (Nouveaux traités de trigonometrie rectiligne et spherique. Démontrés par une méthode nouvelle & plus facile que celle que l'on a employé jusqu'à présent. – A Paris, 1741). Запись на титульном листе экземпляра, приобретённого профессором Тимченко («**Le Blond**») (ил. 4), даёт основание предположить, что книга некогда принадлежала французскому математику, энциклопедисту и автору работ по военному делу Гийому Ле Блонду (Guillaume Le Blond, 1704-1781), преподававшему математику при дворе Людовика XV. В пользу этой версии говорит и карандашная запись «**De la Bibliotheque de M[aître] de Mathematiques de P[rin]cesse [fille?] du Roy**» («Из библиотеки преподавателя математики принцессы [дочери?] короля»), оставленная одним из последующих владельцев книги (не исключено, что это был И. Ю. Тимченко!). Известно, что в 1778 г. Ле Блонд стал секретарём кабинета принцессы Виктории Французской, одной из дочерей Людовика XV (при дворе была известна как мадам Вектуар). Вполне возможно, что член Французской королевской академии наук Ле Блонд был лично знаком с автором работы (с 1746 г. А. А. Депарсьё был членом Парижской академии наук).

Олицетворением академической науки во Франции на протяжении многих лет был астроном Жан-Поль Гранжан де Фуши (Jean-Paul Grandjean de Fouchy, 1707-1788) – член Французской королевской академии наук с 1740 г. и её бессменный постоянный секретарь в течение 32 лет (с 1743 по 1776 гг.), после чего он до конца своих дней был почётным постоянным секретарём. На должности секретаря Академии Гранжан де Фуши произнёс похвальное слово шестидесяти четырёх (!) умершим на его веку академикам. Об этом французском учёном напомнила запись («**fouchy**») на первых страницах экземпляра второго издания сочинения теолога, философа, логика и математика Антуана Арно (Antoine Arnauld, 1612-1694) «Новые элементы геометрии...» (Nouveaux elemens de geometrie ... – A La Haye, 1690) (ил. 5-6). Впрочем, у нас нет доказательств того, что именно Гранжан де Фуши имеет отношение к провенансу экземпляра. Любопытно, что запись на форзаце книги, в которой также фигу-

рировала фамилия почтенного академика, была кем-то старательно вымарана. Возможно, это был последующий владелец книги, расписавшийся на титульном листе («**Demarcenay [Debercenay?] DeMois [Debois?] fleurant**»; запись не удалось идентифицировать) (ил. 5). Ещё одна запись («**Calais De Jouy [?]**»), оставленная на верхнем форзаце книги, сопровождается подробными библиографическими заметками об издании (ил. 7). В заметках не только указано авторство Антуана Арно (сочинение было издано анонимно), но и приведена пространная цитата из труда французского математика и теолога Бернара Лами (Bernard Lamy, 1640-1715)⁴ «Новые элементы геометрии...», изданного в Париже спустя два года после одноимённой работы А. Арно. Далее отмечается, что предисловие к книге А. Арно написал французский теолог Пьер Николь (Pierre Nicole, 1625-1695), в соавторстве с ним издавший ранее работу «Логика, или искусство мыслить» (*La Logique, ou l'art de penser*. – Paris 1662). К сожалению, попытки установить, кому принадлежат записи, в которых обнаруживается прекрасное знакомство с математической литературой, не увенчались успехом. Отметим также пометы в тексте и на полях книги: исправления чернилами в тексте экземпляра на с. 31 сопровождаются внесением ещё одной правки – карандашом и комментариями на полях (с. 31, 34). Можно лишь предположить, что эти пометы были сделаны внимательным читателем; не исключено, что им был Иван Юрьевич!

Английский математик Уильям Отред (Оутред) (William Oughtred, 1575-1660) известен более всего как изобретатель логарифмической линейки (1622) и один из создателей современной математической символики: знака умножения ($\times$), знака деления ($/$), символа параллельности ($\parallel$), кратких обозначений функций ($\sin$ и $\cos$), термина «кубическое уравнение». В собрании И. Ю. Тимченко представлен издательский конволют из четырёх сочинений Отреда, изданных в Оксфорде в 1652 г. Конволют открывается третьим прижизненным переизданием учебника арифметики «Ключ к математике» (*Guilelmi Oughtred Aetonensis... Clavis mathematicae*...). На титульном листе конволюта оставлена запись («**Henrij Jacobi**»), которую можно связать с именем немецкого философа, члена, а затем президента Баварской академии наук Фридриха Генриха Якоби (1743-1819).

Публикация в 1621 году в Париже греческого текста «Шести книг Арифметики» Диофанта (*Diophanti Alexandrini arithmeticonum libri sex ... – Lutetiae Parisiorum*, 1621) с латинским переводом и обширными комментариями французского математика, поэта, лингвиста и переводчика, одного из первых членов Французской академии (1635) Клода Гаспара Баше де Мезириака (Claude Gaspard Bachet de Méziriac, 1581-1638) вызвала огромный интерес. Этот перевод стал настольной книгой и источником новых открытий для Пьера Ферма и других выдающихся математиков XVII века; именно на полях этой книги Ферма записал формулировку своей Великой теоремы. Экземпляр книги из коллекции И. Ю. Тимченко принадлежал представителю неаполитанской зна-

ти кавалеру Франческо Варгасу Маччукке (1690-1783) – выдаючомуся юрис-консульту свого часу, о чьому свідчить гравірований екслібрис на обороті титульного листа видання («**Cauallier Francesco Vargas Macciucca**») (ил. 9).

Створитель аналітичної геометрії і сучасної алгебраїчної символіки, засновник новоевропейського раціоналізму і один з впливовіших метафізиків Нового часу французький філософ, математик, механік, фізик і фізіолог Рене Декарт (Картезиус) (René Descartes, 1596-1650) сформулював головні тези свого вчення в знаменитому трактаті «Первоначала філософії» (Renati Des-Cartes Principia philosophiæ). П'яте видання цього твору міститься в видавничому конволюті, який вийшов в 1672 р. в типографії прославленої голландської видавничої фірми Ельзевірів. Крім «Первоначал філософії» книга містить «Образці філософії або Розсудження о методі, щоб врно направляти свій розум і відшукати істину в науці». В цьому сочиненні Декарт запропонував метод, який, як він утверджував, дозволяє вирішити будь-яку проблему, піддаючись розв'язанню з допомогою людського розуму і наявних фактів. Тут же одне з важливих для психології сочинень Декарта – «Страсті душі». Екземпляр конволюта з зібрання І. Ю. Тимченко знаходився раніше в бібліотеці англійського теолога Роберта Спірмена (Robert Spearman, 1703-1761), послідовця англійського богослова і філософа Джона Гутчинсона (1674-1737). Рішительний противник вчення Ньютона о тяготінні як несогласного з Біблією, Гутчинсон був засновником релігійної секти (гутчинсоніан), одне час досить поширеної, особливо в Оксфорді, де навчався Р. Спірмен, гербовий екслібрис якого наклеєний на обороті верхньої кришки переплету книги («**Robert Spearman of Old acres Esqr DURHARM**») (ил. 10).

Прийнято вважати, що першою жінкою в Західній Європі, яка користувалась в Нове час репутацією професійного математика, була італійський математик і філософ Марія Гаэтана Аньези (Maria Gaetana Agnesi, 1718-1799). Головний твір М. Г. Аньези – «Основи аналізу для використання італійського юнацтва» – присвячений проблемам диференціального і інтегрального числення. Перше видання цього двотомного сочинення вийшло в світ в Милані в 1748 р. (Instituzioni analitiche ad uso della gioventù italiana. – In Milano, 1748). В бібліотеці І. Ю. Тимченко зберігся екземпляр цього видання в переплеті з червоного марокана з золотим тисненням на кришках і корешку і з золоченим обрізом. Виключальну цінність поданому екземпляру надає автограф Марії Гаэтани Аньези – дарувальна надпис автора секретарю кабінету герцога Миланського на приплетеному листі першого тому («(All' Illmo Sig.^r Proñe Cot^{mo} / Il. Sig.^r Barone Bⁿ Ignazio de Kock / Consig^{re} e Segretario di Cabinetto di S. M.^{ta} / L'Autrice / In attestato di distintissimo ossequio») (ил. 11).

На обороте верхних крышек переплётів двох книг із зібрання професора Тимченко наклеєн гравірований екслібрис французького математика, члена Паризької Академії наук з 1851 г. Мишеля Шаля (Michel Chasles, 1793-1880): «**EX BIBLIOTHECA MICHAELIS CHASLES ACAD. SCIENTIAR. SOCII**». Признаний лідер французької геометричної школи середини XIX в., М. Шаль відомий також як історик математики. Зібрана їм обширна бібліотека розпродавалась на книжному аукціоні з 27 червня по 18 липня 1881 року. В передмові до опублікованого каталогу його книжного зібрання (ок. 4 тис. екземплярів) воно було названо «істинним арсеналом ученого» [15, р. V].

Більшу частку внесених в каталог книг Мишеля Шаля (2532 од.) складали твори по математическим наукам (історія математики; чиста математика (арифметика; алгебра; геометрія; тригонометрія; метричеські науки; логарифми; математичеські інструменти); прикладна математика (випрошення вірогідностей; механіка і др.), математичеські журнали; переписка математиків; змісь), а також по астрономії, фізиці і хімії. Іван Юрьевич придбав два екземпляри із цієї замечательної бібліотеки: уже згаданий труд Йоганна Мюллера (Регіомонтана) «П'ять книг о трикутниках всіх видів» і головний труд фламандського математика-ієзуїта Григорія Сен Венсана (Сен-Вінцента) (Gregorius a Sancto Vincentio, 1584-1667) – «Геометричеський труд о квадратурі кола і конічеських сеченнях» (Problema Austriacum plus ultra quadrature circuli. – Antverpiæ, 1647). Раніше екземпляр даного сочинення знаходився в бібліотеці некого Іосифа (Жозефа) Ніккера (?), в 1805 г. оставившего запис на шмуцтитулє книги: «**Bibliothecae Josephi Nickert [?] porachi in Velen.[?] 1805**», однак свідення об цьому владельці не удалось установити ввиду неможливості більш точного прочтення записи.

Ещё одним примером, демонстрирующим, что И. Ю. Тимченко приобретал экземпляры книг из библиотек выдающихся учёных, является конвolut, объединяющий «Отрывок из Фахри: трактат по алгебре» (Extrait du Fakhri, : traité d'algèbre) иранского математика и инженера Ал-Караджи, Абу Бакр Мухаммеда ибн аль-Хасана (ал-Кархи) и «Алгебру Омара Альхайяма с выдержками из неопубликованных рукописей» (L'Algèbre d'Omar Alkhayyâmî, ... accompagnée d'extraits de manuscrits inédits ...)⁵. Оба сочинения были подготовлены к публикации в переводе на французский язык Ф. Вепке и изданы в Париже в 1851-1853 гг. Экземпляр из собрания И. Ю. Тимченко принадлежал французскому лингвисту и ориенталисту немецкого происхождения Жюлю фон Молю (Julius von Mohl, 1800-1876). Книга указана в «Каталоге ориенталистской библиотеке покойного г-на Ж. Моля» [14, № 492]. Автор перевода «Шахнаме», подготовивший капитальное издание этого источника под названием «Книга царей по Абулькасиму Фирдоуси» (7 томов выходили на протяжении 40 лет, в 1838-1878 гг.), Жюль Моль расписался на верхнем форзаце экземпляра, приобретённого профессором Новороссийского университета: «**J. Mohl**».

Упоминавшийся выше экземпляр второго издания «Новых элементов геометрии...» Антуана Арно после Гранжана де Фуши переходил в руки других известных математиков. Об этом свидетельствует запись чернилами на обороте верхней крышки переплёта, оставленная видным французским математиком, основателем «Журнала чистой и прикладной математики» Жозефом Лиувиллем (Joseph Liouville, 1809-1882), в честь которого были названы поверхность Лиувилля и сеть Лиувилля, дробный интеграл Лиувилля, а также несколько математических теорем. Судя по записи **«offert à mon ami Bien aimé. J[oseph] Liouville»** («подарена моему возлюбленному другу»), данный экземпляр оказался в руках близкого Лиувиллю человека, скорее всего – его коллеги-математика (ил. 8).

Английский математик Джон Коллинз (John Collins, 1625-1683) известен прежде всего благодаря обширной корреспонденции с ведущими учёными того времени: Джованни Альфонсо Борелли, Готфридом Лейбницем, Исааком Ньютоном и Лдоном Уоллисом, в которой представлены детали многих открытий своего времени. На титульном листе «Переписки Дж. Коллинза с другими знаменитыми учёными XVII в. относительно высшего анализа...» (*Commercium epistolicum J. Collins et aliorum de analysi promota, etc., ou Correspondance de J. Collins et d'autres savants célèbres du XVIIe siècle, relative à l'analyse supérieure ...*), переизданной в Париже в 1856 г., оставлена ещё одна дарственная надпись: **«à Mr L. Lasanne son camarade et ami F. Lefort»** («Г-ну Л. Лазанну его товарищ и друг Ф. Лефор»). Автор статей, публиковавшихся в научных журналах, инженер Ф. Лефор работал в Национальной школе мостов и дорог – старейшем в мире гражданском инженерном учебном заведении (в настоящее время является самостоятельным подразделением Парижского технологического института). Вполне вероятно, что к этому престижному заведению имел отношение также его «товарищ и друг» Л. Лазанн, ставший обладателем экземпляра книги.

Хотя математика не входила в круг наук, составлявших специальность известного голландского филолога, автора трудов по классической филологии Гергарда Иоганна Фосса (Gerardus Joannes Vossius, 1577-1649), количество материалов по истории математики, попутно собранных им в ходе разысканий в области классической литературы, было так значительно, что в последние годы своей жизни он подготовил сочинение историко-математического содержания – «Книгу о природе и устройстве всеобщих знаний, к которой приложена хронология математиков» (*Gerardi Ioannis Vossii De universæ mathesios natura & constitutione liber; cui subjungitur chronologia mathematicorum. – Amstelædami, 1650*). Собранные здесь материалы расположены по составляющим математику наукам (к ним в то время относились не только арифметика, геометрия, логика, но и музыка и пр.). Из-за некомпетентности в предмете автор нередко прибегал к сомнительным источникам, поэтому книга содержит немало недостоверных данных. Тем не менее, этот труд пользовался определенным авторитетом среди

математиков нескольких поколений. На форзаце экземпляра книги из собрания И. Ю. Тимченко оставлена владельческая запись: «**Joachim Heinrich Knoche**». Возможно, речь идёт о Генрихе Кнохе (Heinrich Knoche, 1831-1911), который в 1852-1892 гг. руководил известной народной школой в округе Хердринген города Арнсберга (земля Северный Рейн-Вестфалия). Подготовленный им «Учебник арифметики для народных школ» (Rechenbuch für Volksschulen. – Arnsberg, 1887) был издан в количестве 6 миллионов экземпляров.

В отдельную группу объединим записи, непосредственно связанные с личностью Ивана Юрьевича Тимченко. Помимо записей, оставленных самим владельцем библиотеки, о которых речь шла выше, это дарственные надписи, адресованные И. Ю. Тимченко его современниками – авторами подаренных ему работ.

Выпускника Киевского университета Георгия Васильевича Пфейффера (1872-1946) можно отнести к видным отечественным математикам (с 1920 г. он был действительным членом Академии наук Украины, занимал ряд руководящих должностей в Академии). Основные труды Г. В. Пфейффера относятся к теории дифференциальных уравнений с частными производными. Небольшая брошюра «Один из способов решения в целых числах неопределённых уравнений первой степени с двумя неизвестными» (Киев, 1900) была написана им в бытность преподавателя Киевского политехнического института и приват-доцента Киевского университета и подарена одесскому коллеге с надписью: «**Многоуважаемому Ив[ану] Юл[ьевичу] Тимченко от автора**» (ил. 12).

Ещё один выпускник Киевского университета – Николай Марьянович Михальский (1886-1942) – был младшим современником И. Ю. Тимченко. Переехав в Одессу, он с 1923 года работал в Одесской астрономической обсерватории. После восстановления университета в Одессе в 1933 году и возвращения в его состав обсерватории, Н. М. Михальский совмещал научную работу с преподаванием на кафедре астрономии университета, с 1935 года занимая должность профессора астрономии [12].

Одной из первых печатных работ Н. М. Михальского, преподававшего в начале XX в. в средних учебных заведениях Киева, была статья «Автоматическое построение квадрата Cayley для симметрической группы субституций» в «Математическом сборнике», издаваемом Московским математическим обществом (т. 26, вып. 2). Отдельный оттиск со своей статьёй молодой исследователь подарил И. Ю. Тимченко с дарственной надписью на первой странице: «**Глубокоуважаемому Ивану Юрьевичу Тимченко от автора**» (ил. 13).

К сожалению, мы не располагаем сведениями о некоторых авторах (И. Б. Вольфсон, Я. Ф. Каплан), подаривших свои работы И. Ю. Тимченко. Последняя по времени дарственная надпись, адресованная И. Ю. Тимченко, оставлена советским математиком Н. Н. Иовлевым на титульном листе т. 1 монографии «Главные методы обоснования геометрии Лобачевского» (Самара, 1923): «**Глубокоуважаемому Профессору Ивану Юрьевичу Тимченко от**

автора 19 10/XI 27 г.». В 1923 г. профессор Иовлев был назначен заведующим кафедрой высшей математики Азербайджанской государственной нефтяной академии (АГНА), а в 1926 г. возглавлял кафедру геометрии.

Несмотря на неполноту информации об авторах, подаривших свои работы профессору И. Ю. Тимченко, сам факт наличия в его библиотеке книг с дарственными надписями коллег имеет, на наш взгляд, немаловажное значение, свидетельствуя о том, что в драматичные 1920-е гг. не были утрачены традиции академического общения в профессиональном сообществе. Представители поколения Ивана Юрьевича, получившие университетское образование до революции и после 1917 г. продолжившие академическую карьеру и преподавательскую деятельность в вузах Одессы, Харькова, Киева, не прервали профессионального общения. Они не только встречались на математических съездах и конференциях, но и обменивались своими работами с коллегами, пытаясь поддержать на должной высоте уровень математической культуры.

Нельзя не заметить, что провенансы на книгах из собрания И. Ю. Тимченко связаны преимущественно с кругом читателей из Западной Европы, прежде всего – Франции и Германии. Полагаем, что это обстоятельство связано с особенностями формирования данной коллекции, с тем, где и когда приобретались данные издания, в первую очередь старопечатные. Наличие книготорговых штампов свидетельствует о том, что значительная часть книжных раритетов была куплена у антикваров и букинистов в Европе в ходе неоднократных заграничных командировок Ивана Юрьевича. Приведём в качестве примера поездку в Европу, предпринятую в 1904 г. «с ученой целью за границу, а именно в г. Париж для занятий в библиотеках и в г. Гейдельберг для участия в международном съезде математиков» [2, лл. 37, 39]. Можно предположить, что замечательная коллекция профессора Тимченко пополнилась во время пребывания в этих интеллектуальных центрах. Об этом говорят и книготорговые штампы – известной берлинской букинистической фирмы «Р. Фридлендер и сын» («**R. Friedländer & Sohn 11. Carlstrasse 11 Berlin N. W.**») и лейпцигского антиквара Освальда Вейгеля («**Oswald Weigel Antiquariat & Auctions-Institut Leipzig, Königsstr. 1.**»), а также книготорговые ярлыки-наклейки и штампы парижских букинистов, специализировавшихся на торговле научной литературой («**Se vend chez Mme Ve Courcier, Imprimeur-Libraire pour les Sciences, Rue du Jardin-Saint-André-des-Arcs. A Paris**»; «**PARIS LIBRAIRIE CENTRALE DES SCIENCES Rue de Seine, 13**») и редкими книгами по математике («**livres rares de classe de l'assortiment de B. M. Duprat, libraire pour les Mathématiques quai des Augustins N° 25, a Paris**»). Впрочем, у нас нет достаточных оснований полагать, что все без исключения экземпляры с вышеуказанными книготорговыми ярлыками и штампами были приобретены И. Ю. Тимченко непосредственно в перечисленных букинистических магазинах. Так, наличие книготоргового штампа берлинских антикваров (Р. Фридлендера и сына) на верхнем форзаце экземпляра второго издания

сочинения французского математика Ш. Р. Рейно (Reyneau, Charles, 1656-1728) «Доказательный анализ, или Метод решения задач по математике ...» (Analyse démontrée, ou La méthode de résoudre les problèmes des mathématiques... Paris, 1736-1738) вряд ли означает, что книга была куплена во время научной командировки в Германию, поскольку на обороте нижней крышки переплёта того же экземпляра наклеен книготорговый ярлык известного одесского букиниста Жоржа Руссо («**Librairie G. Rousseau Rue Richelieu № 6 Odessa**»), в магазине которого по улице Ришельевской, очевидно, Иван Юрьевич и нашёл данную книгу. В то же время нельзя не отметить, что во всём книжном комплексе, реконструированном как фрагмент книжного собрания И. Ю. Тимченко в университетской библиотеке, встретилось лишь два экземпляра с книготорговыми ярлыками одесских букинистов (Ж. Руссо) и более двух десятков – западноевропейских книготорговцев.

Таким образом, в ходе реконструкции книжного собрания И. Ю. Тимченко было установлено, что многие экземпляры ранее принадлежали представителям западноевропейской академической науки: математикам, астрономам, физикам, реже – филологам, философам. Особый интерес представляет сочетание на титульном листе или форзаце нескольких имён владельцев книг, которое, как считал В. С. Люблинский, «повышает достоверность принадлежности и вероятность владельческого интереса к экземпляру» [6, с. 260]. Так, сборник сочинений португальца Педро Нуньеса на протяжении XVII в. принадлежал выходцам из германских земель – физику Фр. Моллеру и профессору теологии И. К. Неандеру. В начале XVII в. экземпляром «Пяти книг о треугольниках всех видов» выдающегося немецкого математика и астронома известного под именем Региомонтана владел немецкий филолог и астроном М. Бернеггер; спустя два с половиной столетия книга оказалась в библиотеке известного французского математика М. Шаля. Не менее любопытна судьба экземпляра «Новых элементов геометрии...» Антуана Арно, который, возможно, сначала принадлежал французскому астроному академику Ж.-П. Гранжан де Фуши, а затем перешёл к его соотечественнику и члену той же Французской академии наук – математику Ж. Лиувиллю, в свою очередь, подарившему книгу одному из своих друзей. Кроме того, на экземпляре книги есть записи, оставшиеся неустановленными. Книгу со столь богатым провенансом математик из Одессы приобрёл в 1892 г. у берлинских книготорговцев «Р. Фридлендер и сын». Приведённые примеры убедительно свидетельствуют, по выражению выдающегося книговеда, о «неслучайной связи учёного с экземпляром» [6, с. 259].

Коллекция профессора математики, эрудита и библиофила Ивана Юрьевича Тимченко является примером высокой культуры книжного собирательства. Книги из этого замечательного собрания сравнительно недавно (начало 1980-х гг.) дополнили фонды университетской библиотеки, обогатив её редкими изданиями первых столетий европейского книгопечатания. Не будет пре-

увеличением назвать уникальными те экземпляры, которые несут отпечаток интеллектуальной переклички читателей и их диалога с книгой в сохранившихся владельческих записях, экслибрисах, дарственных надписях.

Примечания

¹ Неидентифицированные записи и пометы в статье не рассматривались.

² Здесь и далее общие сведения по истории математики приведены по: [3, 8].

³ Апостольский протонотарий – титул в Римско-католической церкви.

⁴ В коллекции И. Ю. Тимченко наследие Б. Лами представлено четвёртым (прижизненным) изданием сочинения «Элементы математики, или Трактат о величине в целом...» (*Elemens des mathematiques ou Traité de la grandeur en general...* – A Amsterdam, 1710).

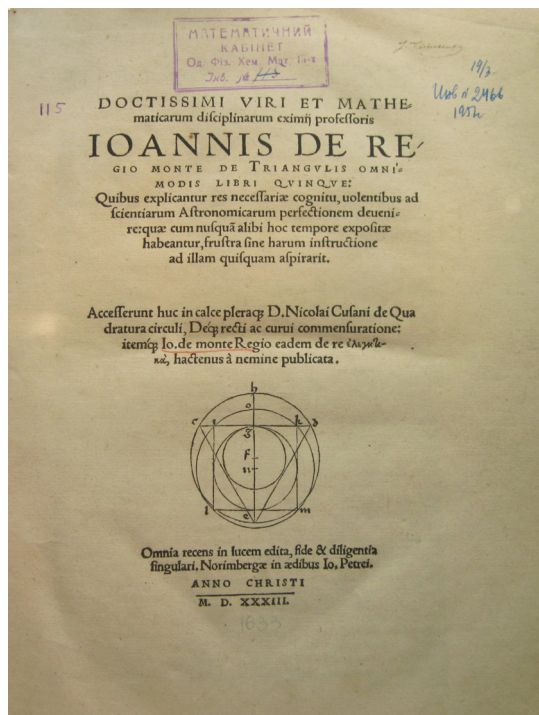
⁵ Труд известен также под названием «О доказательстве задач алгебры и алмукабалы».

Список использованной литературы

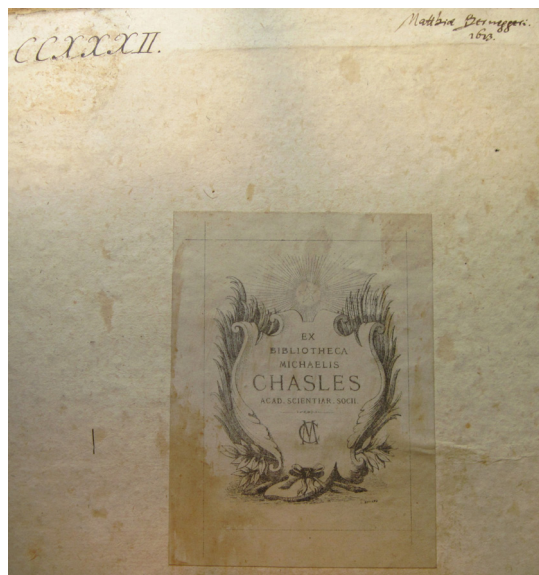
1. Государственный архив Одесской области (далее – ГАОО). Ф. 45, оп. 4, д. 2463.
2. ГАОО. Ф. 45, оп. 8, д. 26 (ч. 2).
3. История математики с древнейших времён до начала XIX столетия / под ред. А. П. Юшкевича : в 3 т. – М. : Наука, 1970-1972. – Т. 1-3.
4. Киро С. Н. И. Ю. Тимченко (К 100-летию со дня рождения) [Текст] / С. М. Киро // Вопросы истории естествознания и техники. – М. : Наука, 1964. – Вып. 17. – С. 123-126.
5. Киро С. Н. Математика в Одесском (Новороссийском) университете (1865-1955) [Текст] / С. Н. Киро // ОГУ имени И. И. Мечникова. Научный ежегодник 1956. Физико-математический факультет (математические кафедры). – Одесса, 1957. – С. 121-126.
6. Люблинский В. С. Владельческие признаки на книгах и их историческое значение [Текст] / В. С. Люблинский // Книга в истории человеческого общества. – М. : Книга, 1972. – С. 256-264.
7. Ляшенко О. Л. Изучение «рассеянных» книжных собраний в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова [Текст] / О. Л. Ляшенко, Е. В. Полевщикова // Библиофильство и личные собрания / Вторая междунар. конф. «Библиофильство и личные собрания» (г. Москва ; 22 марта 2013). – М. : Пашков дом, 2013. – С. 87-196.
8. Математический энциклопедический словарь [Текст] / под ред. Ю. В. Прохорова. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 845 с.
9. Полевщикова Е. В. О. Л. Вайнштейн и изучение именных фондов Научной библиотеки ОНУ им. И. И. Мечникова в 1920-е гг. [Текст] / Е. В. Полевщикова // Вісник Одеського національного університету. Сер. : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2007. – Т. 12, вип. 4. – С. 119-133.
10. Савельева Є. В. Вивчення іменних фондів Наукової бібліотеки Одеського національного університету [Текст] / Є. В. Савельева // Наукова бібліотека в сучасному суспільстві : історія, проблеми, перспективи : до 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова : зб. ст. – Одеса : Астропринт, 2003. – С. 58-63.
11. Циммерман В. А. Отзыв орд. проф. В. А. Циммермана о трудах приват-доцента И. Ю. Тимченко [Текст] / В. А. Циммерман // Записки ИИУ. Официальный отдел. – Одесса : «Техник», 1914. – Вып. 6. – С. 27-32.
12. Чуприна Р. И. Профессор Н. М. Михальский [Текст] / Р. И. Чуприна, Т. Н. Чевалкова // Страницы истории астрономии в Одессе. – Одесса, 1995. – Ч. 2. – С. 26-29.
13. Юшкевич А. П. История математики в России до 1917 года [Текст] / А. П. Юшкевич. – М. : Наука, 1968. – 591 с.
14. Catalogue de la bibliothèque orientale de feu M. J. Mohl [Electronic resource] / M. J. Mohl. – Paris : Leroux, 1876. – Available at : <http://picus.sns.it/index.php?page=sfglia.Documento&id=201&lang=de> (accessed on 13th February 2015).
15. Catalogue de la bibliothèque scientifique, historique et littéraire de feu M. Michel Chasles (de l'Institut) [Electronic resource] / M. Michel Chasles. – Paris : A. Claudin, 1881. – Available at : <https://archive.org/stream/cataloguedelabi00boulgoog#page/n403/mode/2up> (accessed on 23rd March 2015).

Поступила 25.04.2015 г.

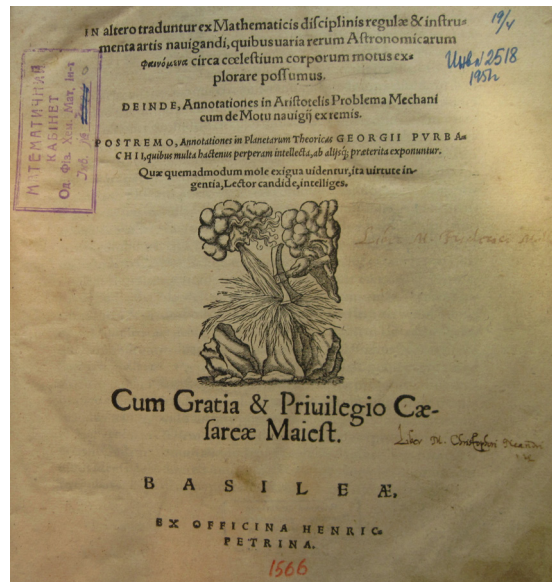
Иллюстрации

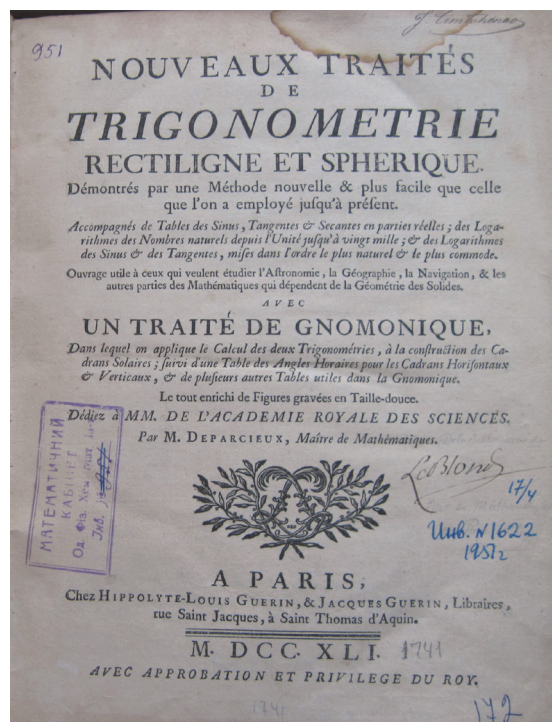
Ил. 1. Й. Мюллер (Региомонтан). «Пять книг о треугольниках всех видов» (Нюрнберг, 1533). Титульный лист.

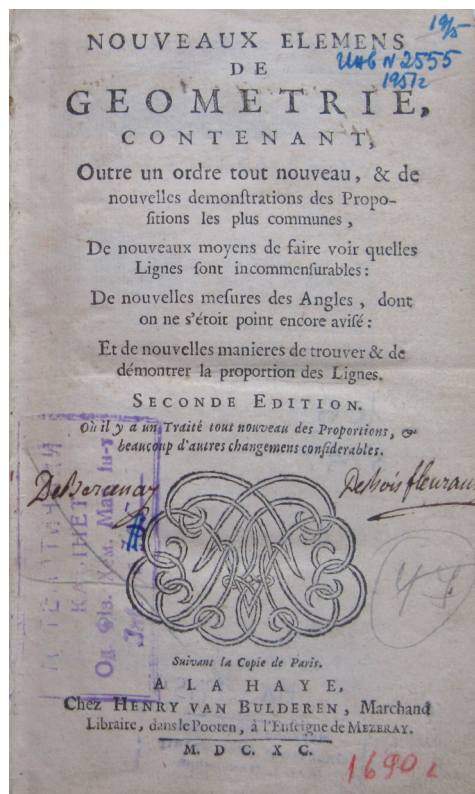
Ил. 2. Й. Мюллер (Региомонтан). «Пять книг о треугольниках всех видов» (Нюрнберг, 1533). Владельческая запись М. Бернеггера и экслибрис М. Шаля.

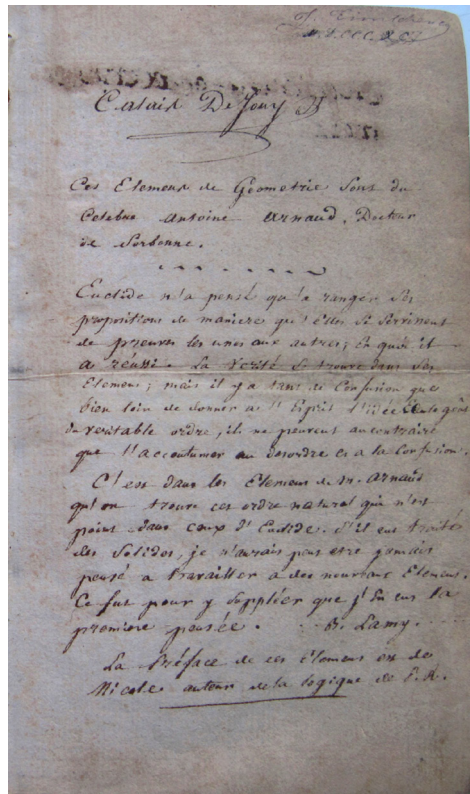
Ил. 3. «Сочинения Петруса Нониуса» (Базель, 1566). Владельческие записи И. К. Неандера и Фр. Моллера.

Ил. 4. А. Депарсьё. «Новые трактаты по прямолинейной и сферической тригонометрии...» (Париж, 1741). Владельческие записи Г. Ле Блонда и И. Ю. Тимченко

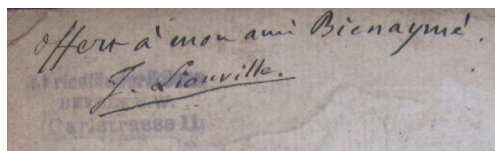
Ил. 5. А. Арно. «Новые элементы геометрии...» (Гаага, 1690). Титульный лист.

Ил. 7. А. Арно. «Новые элементы геометрии...» (Гаага, 1690).
Владельческие записи на форзаце книги.

Ил. 6. А. Арно. «Новые элементы геометрии...» (Гаага, 1690).
Владельческая запись на странице книги.

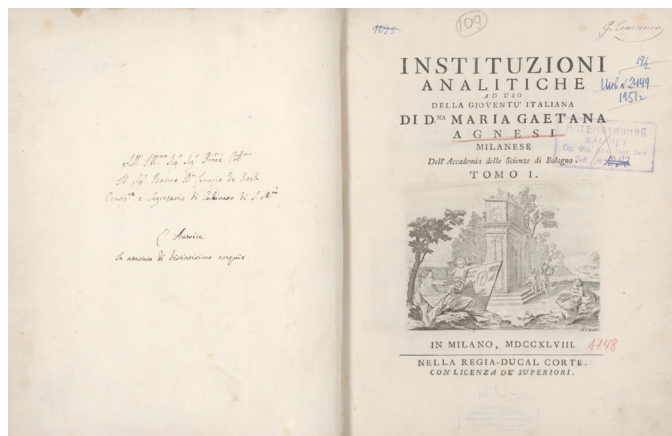
Ил. 8. А. Арно. «Новые элементы геометрии» (Гаага, 1690).
Дарственная надпись и книготорговый ярлык.

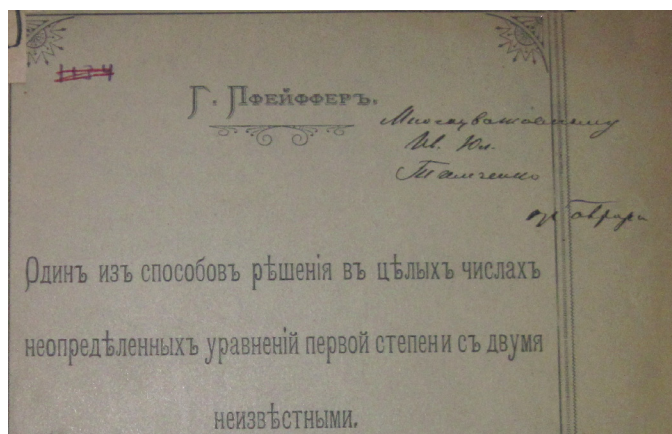
Ил. 9. «Шесть книг Арифметики» Диофанта (Париж, 1621).
Экслибрис Фр. В. Мачукки.

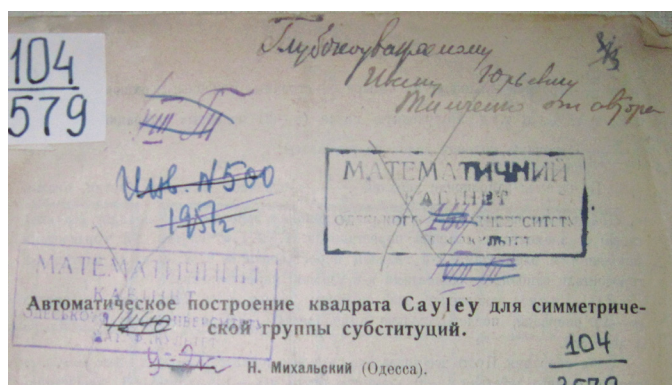
Ил. 10. Р. Декарт. «Первоначала философии» (Амстердам, 1672).
Экслибрис Р. Спирмена.

Ил. 11. М. Г. Аньези. «Основания анализа для употребления итальянского юношества» (Милан, 1748). Титульный лист и форзац с дарственной надписью автора.

Ил. 12. Дарственная надпись Г. В. Пфейффера.

Ил. 13. Дарственная надпись Н. М. Михальского.

О. В. Полевщикова,

кандидат історичних наук,
головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-2256-6489>

**КНИЖКОВІ ЗНАКИ, ВЛАСНИЦЬКІ ТА ДАРЧІ НАПИСИ НА
КНИГАХ ІЗ КНИГОЗБОРУ МАТЕМАТИКА І. Ю. ТИМЧЕНКО**

Анотація

У статті представлено інформацію про комплекс власницьких і дарчих написів та екслібрисів на книгах із зібрання І. Ю. Тимченко (1863-1939). Викладено відомості про власників примірників, придбаних згодом професором Одеського (Новоросійського) університету, зроблено спробу простежити власницькі долі примірників, що увійшли до складу бібліотеки одеського математика.

Ключові слова: історія математики, приватні книжкові зібрання, І. Ю. Тимченко, провенієнції, стародруки з математики, університетська бібліотека.

E. V. Polevshchykova,

Cand. Sc. (History),
Chief Bibliographer of the Scientific Library
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-2256-6489>

**BOOKPLATES, OWNERS' RECORDINGS AND DEDICATORY
INSCRIPTIONS ON THE BOOKS FROM THE BOOK
COLLECTION OF THE MATHEMATICIAN I. YU. TIMTCHENKO**

Summary

The professor of Novorossiysky (Odessa) University I. Yu. Timchenko (1863-1939) managed to collect a remarkable library on the history of Mathematics which contained primarily antiquarian books including incunabula and 16th century editions. Various aspects of this valuable book collection have been studied lately. Books from this dispersed collection have been revealed and examined de visu. Their cataloguing includes the description of individual book copies in view of their provenance.

The purpose of the article is to provide the information on a complex of owners' recordings and dedicatory inscriptions as well as bookplates left on the books making an attempt to trace the fate of the copies incorporated in the library of the Odessa mathematician. The information collected is considered in the context of the history

of Mathematics. Many records characterize, both directly and indirectly, the readers interest in books and reading. The study of provenance records demonstrate that the copies acquired by professor Timchenko used to be in the libraries of a number of men of science – mathematicians, physicists, philologists, etc. The findings of this article enable to enlarge the database of provenance making the practical value and results of the research.

Keywords: history of Mathematics, private book collections, I. Yu. Timchenko, provenances, antiquarian books on Mathematics, University Library.

References

- [1] Gosudarstvennyy Arkhiv Odesskoy Oblasti (GAOO) [State Archives of Odesa Region]. Fund 45, inventory 4, dossier 2463.
- [2] GAOO [State Archives of Odesa Region]. Fund 45, inventory 8, dossier 26 (part 2).
- [3] Yushkevich A. P., ed. *Istoriya matematiki s drevneyshikh vremen do nachala XIX stoletiya* [The History of Mathematics from ancient times to the beginning of the 19th century]. Moscow, 1970-1972, vol. 1-3.
- [4] Kiro S. N. I. Yu. Timchenko (K 100-letiyu so dnya rozhdeniya) [I. Yu. Timchenko (To the 100th anniversary)]. *Voprosy istorii estestvoznaniya i tekhniki* [Problems of History of Science and Technology]. Moscow, 1964, issue 17, pp. 123-126.
- [5] Kiro S. N. Matematika v Odesskom (Novorossiyskom) universitete (1865-1955) [Mathematics in the Odessa (Novorossiyskiy) University (1865-1955)]. *OGU imeni I. I. Mechnikova. Nauchnyy ezhegodnik 1956. Fiziko-matematicheskii fakultet (matematicheskie kafedry)* [Odessa State University. Scientific Annual 1956. Physics and mathematics faculty (Maths departments)]. Odessa, 1957, pp. 121-126.
- [6] Lyublinskiy V. S. Vladelcheskiye priznaki na knigakh i ikh istoricheskoye znacheniye [Ownership book provenance of the books and their historic importance]. *Kniga v istorii chelovecheskogo obshchestva* [Book in the history of the human society]. Moscow, 1972, pp. 256-264.
- [7] Lyashenko O. L., Polevshchikova Ye. V. Izucheniye «rasseyannykh» knizhnykh sobraniy v Nauchnoy biblioteko Odesskogo natsionalnogo universiteta imeni I. I. Mechnikova [The study of “dispersed” book collections in the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University]. *Bibliofilstvo i lichnyye sobraniya. Vtoraya mezhdunarodnaya konferentsiya Bibliofilstvo i lichnyye sobraniya* [Bibliophilia and private collections. The 2nd International Conference “Bibliophilia and private collections”]. Moscow, 2013, pp. 87-196.
- [8] *Matematicheskii entsiklopedicheskii slovar* [Encyclopedic Dictionary of Mathematics]. Moscow, 1988, 845 p.
- [9] Polevshchikova Ye. V. O. L. Vaynshteyn i izucheniye imennykh fondov Nauchnoy biblioteki ONU imeni I. I. Mechnikova v 1920-e gg. [O. L. Weinstein and the study of personal collections of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University in the 1920s]. *Visnik Odeskogo natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2007, vol. 12, issue 4, pp. 119-133.
- [10] Savelyeva Ye. V. Vyvchennia imennykh fondiv Naukovoï biblioteki Odeskoho natsionalnogo universitetu [The study of personal collections of the Scientific Library of the Odessa National University]. *Naukova biblioteka v suchasnomu suspilstvi : istoriya, problemy, perspektivy : do 185-richchia Naukovoï biblioteki Odeskoho natsionalnogo universitetu im. I. I. Mechnikova* [The Scientific Library in the contemporary society, history, problems, perspectives : to the 185th anniversary of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University]. Odessa, 2003, pp. 58-63.
- [11] Tsimmerman V. A. Otzyv ord. prof. V. A. Tsimmermana o trudakh privat-dotsenta I. Yu. Timchenko [Report of a tenured professor V. A. Zimmerman on the works of a privat-docent I. Yu. Timchenko]. *Zapiski INU. Ofitsialnyy otdel* [Memoirs of Novorossiyskiy University. Official section]. Odessa, 1914, issue 6, pp. 27-32.
- [12] Chuppina R. I. Professor N. M. Mikhalskiy [Professor N. M. Mikhalski]. *Stranitsy istorii astronomii v Odesse* [Chapters in the history of astronomy in Odessa]. Odessa, 1995, part 2, pp. 26-29.
- [13] Yushkevich A. P. *Istoriya matematiki v Rossii do 1917 goda* [The History of Mathematics in Russia up to 1917]. Moscow, 1968, 591 p.
- [14] Catalogue de la bibliothèque orientale de feu M. J. Mohl. Paris, Leroux, 1876. Available at: <http://picus.sns.it/index.php?page=sfoglia.Documento&id=201&lang=de> (accessed on 13th February 2015).
- [15] Catalogue de la bibliothèque scientifique, historique et littéraire de feu M. Michel Chasles (de l'Institut). Paris, A. Claudin, 1881. Available at: <https://archive.org/stream/cataloguedelabi00boulgoog/page/n403/mode/2up> (accessed on 23rd March 2015).

УДК 094:94:930.2(470+477)''17''

В. Ю. Соколов,

канд. іст. наук, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України
вул. М. Грушевського, 1, м. Київ, 01008, Україна
тел.: (0442) 278-85-12
e-mail: socolv@i.ua

**«ФЕАТРОН ИЛИ ПОЗОР ИСТОРИЧЕСКИЙ» В. СТРАТЕМАНА –
КНИЖКОВА ПАМ'ЯТКА КИРИЛИЧНОГО ДРУКУ:
ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

*Pro capto lectoris habent sua fata libelli –
Доля книжки залежить від читацького розуміння.
(Теренціан Мавр (III ст.))*

Запропоновано історико-книгознавчу характеристику видання праці В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический» (Спб., 1724); аналізуються історичні чинники створення і розповсюдження його на фоні розвитку книгодрукування праць з історії та значення видання праці В. Стратемана в розвитку історичної думки в Росії першої чверті XVIII ст.

Ключові слова: історіографія, книгодрукування, історія книги, рідкісні та цінні видання, Вільгельм Стратеман (1629-1684), «Феатрон», Росія, Україна, XVIII ст.

В останні роки увагу книгознавців все частіше привертають питання вивчення книжкових пам'яток, що зберігаються у фондах відділів рідкісних і цінних видань та книжкових колекцій наукових, обласних та інших бібліотек. В більшості, дослідників привертає громадянська та кирилична книга, проте ще значна кількість видань та рукописів чекає на своїх фахівців, оскільки кожному книжковому пам'ятку можна вивчати з багатьох аспектів, під кутом зору різних наук та з різним рівнем «заглиблення». Історична праця Вільгельма Стратемана (1629-1684) «Феатрон или Позор исторический», що була надрукована кирилицею в Санкт-Петербурзі в друкарні Олександрівсько-Невської лаври у 1724 р. в перекладі Гавриїла Бужинського (бл. 1680-1731), не залишалася осторонь від джерелознавчих досліджень істориків, філологів та книгознавців, кожний з яких зробив свій внесок у висвітленні певного аспекту історії створення, виготовлення та побутування зазначеного видання. Звичайно, бібліотечні працівники та книгознавці підходили до вивчення запропонованої книги більше з точки зору опису того чи іншого примірника видання, вивчення наявності провенієнцій, маргіналій, стану оправи, сторінок, наявності ілюстрацій, різних видів шрифту та інших засобів друку. Філологи цікавилися особливостями перекладу, стилістики, питаннями використання певних термінів, фра-

зеологізмів тощо. Історики та філософи розкривали окремі аспекти ідейного змісту праці, світоглядні особливості автора та перекладача, а також питання розповсюдження видання в суспільстві та його впливу на формування свідомості освічених людей. Проте, більшість окреслених питань та аспектів, що були намічені в дослідженнях та публікаціях Т. Бикової, Г. Гадалової, М. Гуревич, О. Гусевої, В. Нічик, П. Пекарського, М. Ратинського, Р. Тонкової потребують свого подальшого поглибленого вивчення. Автор статті мав за мету зробити спробу узагальнення наукових матеріалів з теми дослідження та, на основі аналізу відповідних джерел, дати історико-книгознавчу характеристику запропонованого видання, а також визначити його місце в розвитку російської історичної думки і друкуванні книг з історії в Росії в зазначений період.

У першу чверть XVIII ст. в Росії, до якої в цей час належала Лівобережна Україна та Слобожанщина, важливу роль в культурно-просвітницьких та науково-освітніх процесах відігравали книгодрукування та розповсюдження книжок. В цей період була введена нова азбука, започатковані нові напрями роботи у видавничій справі, впроваджувалися певні нововведення в різних сферах освіти та науки. В Росії в зазначений період більшість нововведень та реформ відбувалося завдяки ініціативі та просвітницькій діяльності Петра I (1672-1725), який поклав початок основним змінам в багатьох галузях суспільного життя. В другій половині XVII-XVIII ст. в Росії важливу, можна сказати, вирішальну роль в культурно-просвітницьких процесах приймали вітчизняні вчені-викладачі та церковні діячі, зокрема колишні випускники та професори Києво-Могилянської академії. Діяльність саме українських державних та церковних діячів, просвітників, письменників, викладачів та перекладачів сприяла посиленню інтелектуальної культури Росії, її європеїзації, формуванню культурно-просвітницьких потреб та духовній консолідації різномірних частин. Поширюючи нові просвітницькі течії, вони відповідно привносили нові елементи книжкової культури, зокрема в процеси підготовки книг до друку та поліграфічного оформлення видань, а також у розвиток перекладацької діяльності. Одним із прибічників освітніх реформ Петра I та послідовником його ідей був член «вченої дружини» Феофана Прокоповича (1681-1736), вихованець Києво-Могилянської академії Гавриїл Бужинський (бл. 1680-1731). У 1706 р. митрополит Стефан Яворський (1658-1722) викликав його до Москви і призначив учителем Московської Слов'яно-греко-латинської академії. Г. Бужинський був спочатку професором піітики і риторики, а потім філософії. Через рік Гавриїл прийняв чернечий постриг. У 1714 р. Петро I перевів його до Олександрівської лаври і через чотири роки призначив обер-ієромонахом флоту. У 1720 р. Гавриїл Бужинський став префектом Слов'яно-греко-латинської академії, а потім архімандритом Іпатіївського монастиря. З 1721 до 1726 р. Бужинський був членом Синоду, директором і протектором шкіл і друкарень Російської імперії, а потім з 1726 р. – єпископом Муромським і Рязанським [15, с. 57]. За раціоналізм і вільнодумство зазнав певних репресій

від наступників на престолі Петра I, але думок своїх не змінив. У 1728 р. Г. Бужинського звинуватили в єресі, вільнодумстві, порушенні віровчення, руйнуванні догматів, церковних обрядів і звичаїв, пособництві протестантизму та в хабарництві. Два роки Г. Бужинський провів під слідством та в 1730 р. був виправданий. Через хворобу він вже не зміг виїхати ні до Петербурга, ні до свого єпископства і через рік помирає. У Синоді Г. Бужинський вважався фахівцем з питань розвитку науки та літератури. Йому доручалися проекти, що стосувалися шкільної або книжкової справи. За розпорядженням Петра I архімандрит Гавриїл активно займався перекладацькою діяльністю (перекладав праці Еразма Роттердамського (1466-1536), Самуїла Пуфендорфа (1632-1694), Вільгельма Стратемана (1629-1694) та ін.). З його творів, що збереглися до нашого часу, заслуговують уваги проповіді та передмови до перекладів, зокрема до праці В. Стратемана з всесвітньої історії «Феатрон или Позор исторический» (Спб., 1724). Звичайно, займаючись науковою та перекладацькою діяльністю, Гавриїл Бужинський мав гарну і досить велику на той час бібліотеку, переважно латинською та польською мовами. З 365 книг його зібрання, 296 було іноземними мовами і 69 російською. Світська книга складала майже половину книг його бібліотеки, серед яких було багато праць з філології та філософії (приблизно 90 видань), історії (більше 30 видань), юриспруденції (29 видань) [19, с. 260]. Були також праці з військової справи, математики, медицини, твори художньої літератури (твори Гомера, Вергілія, Горація, Овідія та ін.) тощо. Історичні видання були представлені працями класиків античної науки (Тита Лівія, Фукідида, Юлія Цезаря, Квінта Курція Руфа та ін.), «хроніками» польських істориків, працями С. Пуфендорфа «Введение в историю Европейскую» (Спб., 1718 та 1723) та «О должности человека и гражданина по закону естественному» (Спб., 1726), Мауро Орбіні «Книга историография початия имени, славы и разширения народа славянского» (Спб., 1722), В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический ...» (Спб., 1724), праці Гуго Гроція, Н. Макіавеллі та ін. Наявність значної кількості книг з історії та юриспруденції пояснюється активною науково-просвітницькою та перекладацькою діяльністю Г. Бужинського. Свое книжкове зібрання Г. Бужинський заповів бібліотеці Слов'яно-греко-латинської академії.

З давніх часів представники влади розуміли важливе значення впливу історичної книги на формування свідомості політичної еліти країни та освічених людей суспільства в цілому. Завдяки складеному, відповідно до певних міркувань, історичному опису країни, передавався не тільки досвід керування державою, а й обґрунтовувалося право на владу правлячої династії чи певного роду, підтримувався вплив релігії на стабілізацію суспільного життя, здійснювалася пролонгація (продовження строку дії) певних політичних інтересів тощо. У XVI-XVII ст. розвиток історичної думки в багатьох країнах Європи проходив під сильним впливом реформаційних та контрреформаційних рухів. Ідеологи реформаційного руху, до яких належав протестантський єпископ та історик

Вільгельм Стратеман (1629-1684), вважали, що історія в колі світських наук, займає саме важливе місце, оскільки вона є найбільш корисною для «євангельського християнства» в боротьбі з католицизмом. Ще Мартін Лютер (1466-1546) і Філіп Меланхтон (1497-1560) писали про необхідність вивчення історії, звичайно, в першу чергу, історії церкви. «Великою свинею є той, хто не отримує задоволення від знання історії», – зазначав Ф. Меланхтон, який ввів історію в коло університетської освіти і сам читав у Віттенберзькому університеті, поряд з теологією та астрономією, курс всесвітньої історії [9, с. 343]. Всю історію він розподіляв на три великі епохи по 2000 років кожна (третя епоха почалася з народження Христа), а також на біблійну та світську історію, яку він розподіляв на традиційні для Середньовіччя «чотири монархії». Взірцем концепції «чотирьох монархій» можна назвати працю німецького історика Йоганна (Йоганна) Слейдана (1506(1508?)-1556) «Про чотири монархії» (Страсбург, 1556), яка до XVIII ст. витримала 70 видань і слугувала навчальним посібником з історії для протестантських шкіл. Класичною працею протестантської історіографії до XVIII ст. була «Церковна історія, що викладена за століттями», яка була відома як «Магдебурзькі центурії» (1559-1574), 13 томів якої охоплювали 1300 років. Організував це видання хорват за походженням, історик і філолог Матвій Власич (Матіас Флаціус) (1520-1575), який для всебічного наступу на католицьку церкву засобами опису подій і фактів, створив своєрідне історичне товариство, де «студіозі» збирали матеріал і копіювали джерела, так звані «архітектори» порівнювали та аналізували тексти, розташовуючи їх в окремих томах, а «губернатори» («кермові») на чолі з самим М. Власичем працювали головними редакторами і встановлювали кінцевий варіант тексту [9, с. 346]. «Магдебурзькі центурії» надали значних моральних втрат католицькій церкві, що змусило її керівництво прийняти рішення створити аналогічну працю і дати «адекватну відповідь» «центуріатам». Така робота за відносно короткий час була зроблена кардиналом, директором Ватиканської бібліотеки, католицьким істориком Цезарем Баронієм (1538-1607), який в 1588-1593 рр. опублікував, звичайно, латиною «Церковні аннали» в 12-ти т., де документально підтверджувалася вірність католицької церкви традиціям християнства, примат і непогрішимість римського папи, а історія церкви доведена майже до XIII ст. Праця Ц. Баронія також мала великий успіх, проте не була позбавлена значних недоліків. Цікаво, що зазначена праця в 1687 р. була перекладена російською мовою з скороченого польського видання і розповсюджувалася в численних рукописах. Даний переклад широко використовували розкольники проти офіційної церкви. При цьому вони, свідомо, для досягнення певної мети, спотворювали відомості Ц. Баронія, що змусило Синод зробити переклад «Церковних анналів» та надрукувати їх під назвою «Деянія церковныя и гражданскія отъ Рождества Христова до 1198-го лѣта» (М., 1719) (за деякими відомостями частина накладу була надрукована під назвою «Деянія церковныя и гражданскія отъ Рождества Христова до XIII столетия»). Таким чином, історична критика була поставлена

на службу теології. Звичайно, така полеміка викликала відповідний резонанс в суспільстві та у багатьох істориків, що призводило, зрештою, до розвитку методології історичної науки. Проте полеміка викликала певний скепсис щодо самої історії, яка, за думкою церковного історика В. Кекермана (1571-1609), не в змозі використовувати точні методи пізнання, оскільки дослідження одиничних явищ (подій), – чим і займається історія, – природно недосконале. Представник скептицизму Корнелій Агріппа Неттезгеймський (1486-1535), виражаючи недовіру історії, ще у 1527 р. в праці «Про недостовірність та марність наук» зазначав, що історики часто пишуть свої праці для розваги і видають бажане за дійсне [9, с. 355]. Незважаючи на ті домовленості між католиками та протестантами, що були досягнені після Тридцятирічної війни (1618-1648), в XVII-XVIII ст. було багато місця для проявів релігійного фанатизму і нетерпимості в багатьох сферах духовного життя, зокрема в галузі гуманітарних та суспільних наук. В більшості випадків, знаючи віросповідання того чи іншого автора, можна було передбачити як він буде освітлювати ті чи інші події або тлумачити певні факти. Завданням істориків до XVIII ст. було, як правило, збирання та представлення фактів під певним кутом зору, який відповідав політичним інтересам певної конфесії чи політичної партії.

В більшості країн Західної Європи в XVI-XVIII ст. розвиток загального рівня освіти, науки, книгодрукування, поширення просвітництва та розповсюдження більш дешевих видань, а також прагнення розширити уявлення про історію своєї країни та всього людства обумовлювали створення історичних праць національними мовами та публікацію книг історичної тематики. В Росії, що, в цілому, відставала від розвитку країн Західної Європи, на початку XVIII ст. формування попиту суспільства на праці історичної тематики були в повній залежності від просвітницької діяльності і реформ, що здійснювала держава при активній ініціативі Петра I (1672-1725). Історичні праці, що видавалися за державним замовленням, не знаходили суспільного попиту, який ще не набув достатнього розвитку відповідно до загального розвитку сфер науки, освіти, культури та суспільства в цілому. Звичайно, зацікавленість історією та розвиток історичної думки в Росії відбувалися й протягом попередніх століть, проте вони мали здебільшого партикулярний характер та не виходили на суспільний рівень. Реформи Петра I в галузі освіти, науки, книгодрукуванні, його безпосередній вплив на процеси створення історичних праць в даний період зумовлювали не тільки формування попиту на історичну книгу та розвиток історичної науки в цілому, а й стимулювали становлення національної самосвідомості, усвідомлення російським народом не тільки свого походження («откуда есть пошла Русская земля»), а й свого місця в світовій (європейській) історії. Здійснення петровських реформ (1696-1725), перетворення й нововведення в сферах освіти, науки і духовного життя в цілому та розвиток історичної думки сприяли формуванню критичного ставлення до історичних джерел. Тематика видань з історії визначалася, в більшості, соціально-політичними чинниками

російської дійсності того часу. На першому місці поставали питання значення держави та ролі самодержавного монарха в житті країни, на другому – головні завдання зовнішньої політики. З цього ж часу набагато більше уваги стали приділяти вивченню західноєвропейської історичної думки. Серед перекладів історичних праць в досліджуваний період були: «Книга Квинта Курція о делах содеянных Александра Великого царя Македонского» (М., 1709) римського історика I ст. н. е. Квінта Курція Руфа, «Краткое описание о войнах из книг Цезариевых...» (М., 1711), «Книги Иулия Фронтиня, сенатора римского, о случаях военных» (рукописний переклад 1692 р., неопублікований), «Ливия Юлия Флора о начатии и действованиях народа римского» (рукописний переклад 1704 р., неопублікований), «История о орденах или чинах воинских паче же кавалерских обдержажая уставления поведения и практику, принципиальных действ и великомагистерских, со оружием и их фигурами» (М., 1710) голландського гравера і видавця Адріана Шхонебека (Схонебека) (1661-1705), видання фрагментів з «Іудейської війни» Йосифа Флавія в перекладі О. Бодаковського в книзі «История о разорении последнем св. града Иерусалима от римскаго цесаря Тита, сына Веспасианова», що за часи Петра I була видана тричі (М., 1713, 1716, 1723); збірник життєписів Корнелія Непота, рукописний переклад якого був зроблений в 1705 р. Й. Г. Паузе (Паусе) та ін. Особливу увагу звертали на політичні твори та праці з військової тематики. Окрім надрукованих видань даного періоду, розповсюджувалися численні рукописи з історії, як надрукованих праць, так і рукописних книг, частина яких була опублікована в майбутні часи, серед яких праці Г. Гюйсена, Д. Кантемира, Б. Куракіна, О. Манкієва, С. Медведєва, А. Матвєєва, Ф. Полікарпова, П. Шафірова та ін. Зокрема, зберігся рукописний переклад праці Квінта Курція Руфа, зроблений вченим, просвітником, поетом і друкарем І. Ф. Копієвським (Копієвичем) (бл. 1651-1714). Цікаво, що саме при участі І. Копієвського в друкарні Яна Тессінга в Голландії було видано першу книгу російською мовою з всесвітньої історії «Введение краткое во всякую историю по чину историческому от создания мира ясно и совершенно списаное» (Амстердам, 1699). Здійснювалися також і колективні переклади історичних праць. Так, у 1716 р. викладачі чернігівського колегіуму завершили переклад видатної праці Тита Лівія (59 р. до н. е.-17 р. н. е.) «Історія Риму від заснування міста» [23, с. 135-136]. В 1722 р. в друкарні Синоду почалася підготовча робота до видання «Історії» Тита Лівія, однак воно не було здійснено, оскільки було виявлено «зело неисправный перевод», що потребував «ко исправлению и труда многого и времени довольнаго». Більша частина рукописних перекладів залишилася ненадрукованою.

Серед західноєвропейських праць, що подавали відомості з всесвітньої історії (праці С. Пуфендорфа (1632-1694), Ц. Баронія (1538-1607) та ін.) і були перекладені за розпорядженням Петра I російською мовою, одним з найважливіших для розвитку російської історичної науки був переклад з латинської мови праці оснобрюкського єпископа та протестантського історика Вільгель-

ма Стратемана (1629-1684) «Феатрон, или Позор исторический», здійснений у 1720 р. видатним вітчизняним церковним і культурним діячем Гавриїлом Бужинським (1680-1731) разом з «потрудившимися», прізвища яких залишилися невідомими. Переклад праці В. Стратемана був надрукований у 1724 р. в Санкт-Петербурзі під назвою: «Феатрон или Позор исторический изъясляющий повсюдную историю священнаго писания и гражданскую чрез десять исходов, и веки всех царей, императоров, пап римских и мужей славных, и прочая с начала мира даже до лета 1680 вкратце ради удобнаго памятования чрез Вилгелма Стратеммана собранный ныне же на российский язык с латинскаго преведенный в Санкпитебурхе лета от возрождения, чрез Христа 1720. Ныне же повелением всепресветлейшаго и державнейшаго Петра Великаго, отца отечества, императора и самодержца всероссийскаго, благославлением же Святейшаго Правительствующаго Всероссийскаго Синода, напечатася при Санкпитебурхе, в Троицком Александро-Невском монастыре, лета от сотворения мира 7232, от воплощения же Бога слова, 1724, индикта 2 месяца августа». «Феатров» («Феатрон») в перекладі з давньогрецької мови – «театр, видовище»; «позор» з церковно-слов'янської – «видовище, огляд». Оригінал має таку назву – «Theatrum historicum, exhibens memoriae juvandae causâ, per decem exitus et per secula, omnes reges, imperatores, pontifices romanos, viros celebres etc., universamque historiarum sacrarum et prophanarum seriem, à mundi origine ad praesentem annum MDCLVI in inclita Salana concinnatum a M. Wilhelmo Stratemann Osnabruga Westphalo». Як бачимо, на титулі петербурзького видання прізвище автора надруковано з помилкою (замість двох літер «н» наприкінці слова надруковано дві літери «м» в середині). Можливо звідси у наукових публікаціях та бібліографічних описах зустрічаються декілька варіантів прізвища німецького автора «Феатрона»: Стратемман, Стратеманн, Штратеманн, Стратеман. На нашу думку, правильнішим буде російською мовою другий варіант, українською – четвертий. Праця В. Стратемана, що була надрукована вперше у 1656 р. в друкарні Йоганна Нізія в м. Йена коштом Хрістіана Сагера, витримала протягом XVII ст. декілька перевидань (в Рудольфштаде в 1664 та 1694 рр. коштом зазначеного Х. Сагера; в Лейпцизі та Франкфурті в 1681, 1684, 1694 рр. та ін.). В порівнянні з першим німецьким виданням в Йені 1656 р., події в петербурзькому виданні доведені до 1680 р. з певними доповненнями, за словами Г. Бужинського «преведохоми же сию книгу, якоже от самага автора сложена есть, ничтоже пременше, ничтоже приложивше или поубавивше». Це свідчить про те, що переклад було зроблено не з першого видання (Йена, 1656), а з пізнішого [26, с. 270]. В петербурзькому тексті пропущена передмова до німецького видання, але є присвята Петру I і Катерині: «Всепресветлейшему и державнейшему Петру Великому, Отцу Отечества, императору и самодержцу Всероссийскому и его всепресветлейшей и державнейшей вселюбезнейшей супруге Екатерине Алексеевне Всероссийского государства милостивейшей матери, достойнейшей императрице и великой государине с достойнейшим

поклонением» та звернення-передмова до читача «Доброхотному истории любителю», де Гавриїл Бужинський пояснював свій погляд на історію, без знання якої, на його думку, буде хибним вивчення і природничих наук, і філософії, і медицини, і юриспруденції [8, арк. 4-6]. Праця В. Стратемана, хоча і була дещо застарілою компіляцією середньовічних історичних трактатів, не випадково привернула увагу Петра І. Наприкінці XVII – XVIII ст. Росія перебувала під сильним впливом німецької інтелектуальної культури, а німецькі вчені та педагоги мали визначальну роль у становленні академічної науки та освіти [36, с. 205]. Особливо, певний інтерес викликали праці протестантських авторів. До того ж, в цей час багато німецьких діячів і вчених переїжджали працювати до Росії. Ініціатором запрошення на службу до Росії кращих наукових сил Західної Європи, зокрема з Німеччини, яке пізніше переросло в сліпе поклоніння перед всім західноєвропейським (зокрема, німецького походження) був Феофан Прокопович (1681-1736) [17, с. 116]. Створена в Росії в 1724 р. Академія наук протягом перших десятиліть майже повністю була складена з академіків німецького походження (Г. Байер, Г. Міллер та ін.), які зробили значний внесок в розвиток російської історіографії, зокрема стали авторами сумнозвісної норманської теорії. Зацікавленість німецькою освітою та наукою освіченими діячами Росії та України була зумовлена тим, що Німеччина мала схожі соціально-економічні умови розвитку (відсталість по відношенню до Франції й Англії, засилля феодальних відносин в суспільному житті, релігійні суперечки тощо). В Німеччині панування феодально-церковної ідеології досить суттєво впливало на розвиток історичної думки, незважаючи на те, що у XVII ст. в країні значно зріс інтерес до природничих наук, філософії, історії та ін. Стійке домінування релігії зумовлювало боротьбу не між світською та церковною думкою, зокрема в галузі історії, а між різними конфесіями в середині самої церковної історіографії, в основному між протестантами та католиками. В Росії, як і в Україні, наукові праці німецьких істориків викликали в XVII – XVIII ст. значний інтерес. Ідеї та концепції німецьких мислителів суттєво вплинули на розвиток історичних і державно-політичних поглядів вітчизняних вчених, зокрема професорів та вихованців Києво-Могилянської академії в напрямі розвитку теорій природного права, суспільної угоди та просвіченого абсолютизму, хоча такі поняття як «спільне благо», «всенародна користь» та ін., були відомі в Україні ще з середини XVI ст. Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. теорії природного права та суспільної угоди почали пов'язувати з ідеями просвітництва і розвивати далі в напрямі оформлення концепції «філософ на троні» та просвіченого абсолютизму. Цей напрям знайшов місце в працях: Феофана Прокоповича (1681-1736), Гавриїла Бужинського (1680-1731), Григорія (Георгія) Кониського (1717-1795), Михайла (Мануїла) Козачинського (1699-1755), Григорія Козицького (1724-1775), Якова Козельського (1729-1794) та багатьох інших діячів Києво-Могилянської академії [24, с. 19-20]. **Формування світоглядних поглядів, відомостей про культуру народів, розвиток держави і люд-**

ської цивілізації відбувалося у молоді, що вчилася в різних навчальних закладах Росії та України у XVIII ст., в більшості, за німецькими науковими працями та навчальними посібниками. Так, наприклад, у XVIII ст. в Росії було видано 40 підручників з всесвітньої історії, серед яких 60 % займали переклади саме з німецьких видань. Звичайно, це впливало на формування інтелектуальної культури майбутньої еліти суспільства [35, с. 169-186]. Для перекладу вибирали апробовані праці, що перевидавалися в Західній Європі багато разів. За підрахунками німецького історика книг Готфріда Кратца, в Росії у XVIII ст., було надруковано 12481 видань, з них: 28,2 % (3525 назв) – на іноземних мовах; німецькомовних видань – 2218 назв, що складає 62,9 % від іноземних або 17,7 % від всіх опублікованих книжок [16, с. 179-191]. Цікаво, що у 1708-1725 рр. на іноземних мовах було надруковано лише 38 видань [25, с. 480].

Друкарня Олександрівського монастиря, де було надруковано працю В. Стратемана, була створена за ініціативою Феофана Прокоповича у відповідності до указу Петра I від 13 грудня 1719 р. Після отримання друкарського верстата від Санкт-Петербурзької друкарні, вона почала працювати з березня 1720 р. [41, с. 116]. В більшості, її продукцією були кириличні видання богословської тематики, проте було багато підручників, книжок для читання та іншої навчальної літератури. Зокрема, тут були надруковані: «Духовный регламент» (Спб., 1722), буквар «Первое учение отцам» Ф. Прокоповича (з 1720 до 1724 р. було опубліковано 12 видань цієї праці), «Грамматика словенская...» Ф. Максимов (Спб., 1723), «Феатрон» В. Стратемана (Спб., 1724), багато різних проповідей («слов») та ін. [19, с. 66]. Всього Олександрівська друкарня, якою керував Степан Рудін, з 1720 до 1727 р. опублікувала 27 видань, включаючи укази, плакати, реляції тощо. В 1727 р. Олександрівська друкарня за розпорядженням Верховної Таємної ради припинила свою діяльність. За сім років своєї діяльності друкарня зробила значний внесок у розвиток просвітництва в Росії, надрукувавши багато важливих для науки та освіти того часу видань. Проте її рентабельність була збиткова. У 1725 р. вартість нерозпроданих видань в друкарні досягла 4352 крб. [19, с. 120]. Світські видання, що друкувалися за часів Петра I не виправдано великими на той час накладками, не знаходили суспільного попиту і залежувалися в друкарнях і книгарнях. «Феатрон или Позор исторический» був надрукований накладом у 1200 примірників і продавався за 2 крб. 50 коп. (трохи більше за вартість «золотого червонця», що важив 3, 47 гр. золота 986 проби) без оправи (тобто в зошитах), а в простій недорогій оправі за 3 крб., що дорівнювало вартості корови. Для порівняння ціни видання праці В. Стратемана можна зазначити, що середній заробіток некваліфікованого робітника складав приблизно 8 коп. на день, на які можна було купити 2-3 кг м'яса або пуд хліба, або 2-3 пляшки вина. Проте справа не тільки у високій ціні. Суспільний попит на праці подібного типу формувалася дуже повільно. Недивно, що в 1725 р., тобто через рік після видання праці В. Стратемана, було продано 75 примірників «Феатрона», а на складі друкарні залишалося 1075 примірників, оскільки «50 роздано разным лицам безденежно»

(так звані «подносные» книги) [27, с. 615]. В 1729 р. на складі в Олександрівському монастирі було вже 933 примірника «Феатрона» на суму 1499 крб. 40 коп. («в продаж» – 2307 крб. 50 коп.) [11, с. 411]. Таким чином, за чотири роки було продано 142 примірника «Феатрону» – це за темпами продажу вдвічі менше, ніж у перший рік після видання. Тобто за п'ять років було реалізовано 267 примірників «Феатрона» (в тому числі – 50 «подносные»).

За часів діяльності Петра I було створено чимало історичних праць російською мовою, які відстоювали політичні інтереси, що були направлені на обґрунтування, в першу чергу, провідної ролі Росії в міжнародному житті Європи. Проте зазначені праці поступалися по відношенню до наукового та інтелектуального рівня викладу історичного матеріалу, провідним західноєвропейським історичним трактатам, що були надруковані латиною, французькою, англійською або німецькою мовами. Взагалі, всі історичні видання початку XVIII ст. в Росії можна умовно розподілити на дві групи: оригінальні історичні праці, що створювалися і друкувалися російською мовою та праці, що перекладалися з латини та західноєвропейських мов. Зростаючий інтерес до політичного і культурного життя європейських держав сприяв перекладу багатьох художньо-історичних творів та багатомовних словників – «лексиконів», які повинні були полегшити читачам сприйняття відомостей з всесвітньої історії, проте їхньої інформації звичайно не вистачало для тогочасної обізнаності в цій галузі знань. Відносно, недостатня кількість російських видань з історії на початку XVIII ст. та відсутність гідного посібника з всесвітньої історії змушувало читачів та дослідників звертатися, при належному володінні іноземними мовами, в першу чергу, латиною, до відповідної західноєвропейської літератури та широкого кола історичних джерел. До публікації праці В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический...» (Спб., 1724) читачам, в більшості, доводилося звертатися до «Синопису» – своєрідного підручника з історії, де пропонувалося підібране зібрання окремих оповідань з історії слов'янства, яке спиралося, головним чином, на «Хроніку» польського священика, історика, поета та дипломата Мацея (Матвія) Стрийковського (1547-1586(1593)), «Хроніку з літописців стародавніх» Феодосія (Теодосія) Сафоновича (Софоновича) (поч. XVII ст.-1677) і було доповнене відомостями з праць Матвія (Мацея) Меховського (1457-1523), Марція Вельського (1495-1575), Джовані Ботера (бл. 1544-1617), Мартіна Кромера (1512-1589), Олександра Гваньїні (1538-1614), Цезаря (Чезаре) Баронія (1538-1607) та з інших різноманітних історичних праць та джерел. «Синопис» у дещо доповненому вигляді використовували як шкільний підручник з історії аж до початку XIX ст. «Синопис», поряд із такими працями як «Деянія церковныя и гражданскія...» Цезаря Баронія (М., 1719), «Введение в историю Европейскую» С. Пуфендорфа (Спб., 1718 та 1723), «Феатрон или Позор исторический» В. Стратемана (Спб., 1724) та деякими іншими, був найбільш популярною книгою серед праць історичної тематики першої половини XVIII ст. [32, с. 46].

До кириличного друку праці В. Стратемана (Спб., 1724), латиномовне видання «Феатрона», як правило, замовляли із-за кордону викладачі, вчені, церковні та державні діячі у численних книготорговців. Так, наприклад, у листі від 8.11.1708 р., написаному латиною до книгаря Ісаака Вандербурга, український та російський церковний діяч, вчений, письменник і проповідник, святий Російської православної церкви (канонізований у 1757 р.), митрополит Ростовський і Ярославський Дмитро (Димитрій) Ростовський (в миру Данило Савич Туптало (1651-1709) висловлював подяку власнику книжкової крамниці за те, що отримав від нього «*Theatrum historicum*» В. Стратемана [42, с. 560]. В цілому, праця В. Стратемана – це сукупність побудованих в хронологічному порядку характеристик основних історичних періодів та подій держав стародавнього світу та середньовіччя, включаючи історію римських пап, а також, окремі розповіді про незначні, з точки зору пересічного європейця того часу, країни та народи. Зокрема, наприклад, історичним подіям в Росії в праці В. Стратемана було присвячено всього декілька рядків [30, с. 5-7]. Проте, автору вдалося створити працю, що узагальнювала досвід історичної думки до середини XVII ст. та поєднувала основні етапи історичного розвитку з сучасністю, а також, доповнити пояснення розвію історичного процесу своїми міркуваннями. Будучи протестантом, автор не міг бути цілковито об'єктивним, неупередженим, проте його праця була гарним прикладом використання історичних обґрунтувань для вирішення певних політичних завдань. Культурне значення видання «Феатрона» полягало в тому, що освічені кола російського суспільства мали можливість ознайомитися з досвідом історичного розвитку людської цивілізації та основними подіями світової та європейської історії. Праця В. Стратемана «Феатрон» (Спб., 1724) була однією з перших перекладених історичних праць та першим виданням підручника з всесвітньої історії. Переклад цієї праці і видання кирилицею дозволив освіченим діячам, в більшості, православного віросповідання, які не володіли латиною, отримати уявлення про основні етапи всесвітньої історії, сприяв формуванню в Росії історії як окремої галузі науки, заклав певний фундамент для появи власних історичних концепцій і теорій, певною мірою підняв на новий рівень розвій історичної думки у східнослов'янських народів. Відомості з всесвітньої історії та ідеї щодо розвитку історичного процесу, які пропонувала праця В. Стратемана, складали той мінімум історичних знань, який дозволяв учням колегіумів та академій, а також освіченим діячам отримати, відповідний до вимог часу та культурно-освітніх потреб російського суспільства, певний рівень уявлень про розвиток людської цивілізації та історію окремих країн і народів, що сформувався в західноєвропейських країнах в першій половині XVII ст. Звичайно, праця В. Стратемана не була останнім словом західноєвропейської історичної думки, проте для науково-освітніх запитів тогочасної Росії вона була достатньо важливою та актуальною і відповідала рівню розвитку російського суспільства. Проте, в майбутньому вона не відіграла якоїсь ключової ролі в розвитку історичної науки не тільки тому, що

невдовзі зазнала певних заборон, а через те, що з'явилися інші історичні праці, які мали науково-освітні або видавничі переваги. Читачів праці оснобрюкського єпископа В. Стратемана цікавили не тільки загальні відомості з всесвітньої історії, яскраві історичні приклади і події, а також релігійні тонкощі суперечок між протестантами і католиками та певні елементи раціоналізму, що були властиві лютеранським авторам на ранніх етапах розвитку протестантизму і які робили можливим розвій критичної думки, що, в свою чергу, сприяло науковим пошукам, становленню історичного мислення. На початку XVIII ст. вчені-дослідники протестантського віровчення досягли значних наукових здобутків [17, с. 116]. Перекладач та автор присвяти і передмови до праці В. Стратемана Гавриїл Бужинський був прихильником ідей протестантизму і раннього німецького просвітництва, оскільки протестанти не настільки упереджено ставилися до наукових пошуків і більш раціонально і ґрунтовно критикували католицизм. Завдяки науковим досягненням протестантів, широко розповсюджувалися перекладацька діяльність, вивчення мов, осмислення і коментування текстів та критичне дослідження історичних джерел та документів, що було підхоплено від гуманістів. Новий філологічно-критичний метод гуманістів отримав стислий вигляд у латинському виразі «Ad fontes !» («До джерел !»), сенс якого викладено в праці Еразма Ротердамського (1466-1536) «Про основи освіти» (1511). Г. Бужинський, Ф. Прокопович, Л. Горка, Ф. Кролик та ін. брали на озброєння для боротьби з католицизмом різноманітні реформаційні ідеї та теорії. Вони так само, як і протестанти Західної Європи, виступали за спрощення релігійної обрядовості та обмеження світської діяльності церкви [17, с. 119].

В XVII – на початку XVIII ст. в поясненні розвитку історичного процесу продовжували домінувати теорія божественного приречення та концепція «чотирьох монархій», проте, ще у італійських гуманістів в XVI ст. з'явилося поняття «середні віки» (з лат. «medium aevum») та було намічено розподіл всесвітньої історії на стародавню, середньовічну та нову. Перший дослідник, що використав у назві своєї праці поняття «середні віки» був німецький історик Христофор Целларій (Целларіус, Келлер) (1634-1707), який у праці «Історія середніх віків» (Йена, 1698) ввів періодизацію гуманістів у сферу історичної науки, хоча в основі періодизації залишалися події та факти християнської історії. Так, наприклад, початок середніх віків обумовлювався отриманням свободи християнського віросповідання (Міланський едикт 313 р.) від імператорів Костянтина I (Великого) (272-337) та Ліцінія (263-325), що сприяло становленню християнства як офіційної релігії Римської імперії.

У своїй праці «Феатрон» В. Стратеман продовжував розвивати середньовічну концепцію «чотирьох монархій», згідно якої критерієм поділу всесвітньої історії була монархія-гегемон, наддержавна яка значною мірою визначала напрям міжнародної політики. Зазначена концепція була чітко сформульована В. Стратеманом у своїй передмові до німецького читача «Феатрона», де автор

пояснював також розподіл історії за династіями, з яких три перші відносяться до першої монархії [1, р. 8-10]. Проте концепцію В. Стратемана складно було у чистому вигляді адаптувати до російських реалій у зв'язку з тим, що Росія не мала відношення до «Четвертої», «Римської монархії», на культурному ґрунті якої сформувалися західноєвропейські держави. У передмові до «Феатрона» Г. Бужинський порівнював і поєднував періодизацію біблійної історії, поділивши її на шість періодів, зі світською періодизацією, запропонованою В. Стратеманом. Два перших періоди біблійної історії, що були виділені Г. Бужинським («Правление патриархов» і «Героический») передують Вавилонському царству, тобто знаходяться поза межами періодизації В. Стратемана та концепції «чотирьох монархій». Третій період біблійної історії – від Саула до Вавилонського полону і першого зруйнування Єрусалимського храму, так званий «Царский», співпадає з розквітом Асиро-Вавилонської монархії. Четвертий період – «Гегемонический» правління «князей и архиереев по пленении вавилонском во время вторые Персидские монархии, даже до Макковейского господствования». П'ятий період – «правление Макковеев» співпадає з Греко-Македонською монархією. Шостий період – «Деспотический» – правління Ірода та римлян, співпадає з існуванням «Четвертої», «Римської монархії» [8, арк. 4-6]. До того ж, В. Стратеман розподіляв всесвітню історію, яка складалася у нього з «истории священного писания и гражданской», на 10 «исходов» (періодів) від початку світу до початку Нового часу. Кожний «исход» тривав 400 років. У розділі «Мира начало» за біблійним переказом розповідалося про створення світу і людини. Виклад історичних подій починається з 1-го року, який віднесений до часу Ноя – 1-й «исход», 2-й «исход» – Авраамов, 3-й – ізраїльтян, 4-й – «царей израильских», 5-й «исход» – іудеїв, 6-й – «вожду сущу Христу Господу», 7-й – «христіан», 8-й «исход» – «германов», 9-й – «валденсов», 10-й «исход» – «лютеранов» був зумовлений діяльністю ініціатора Реформації, богослова і перекладача Біблії німецькою мовою Мартіна Лютера (1483-1546). До речі, про походження слов'ян В. Стратеман мав традиційні середньовічні уявлення і зазначав, що від біблійного онука Ноя – Мешеха (Мосоха) беруть свій початок різні народи, в тому числі московіти. Ця думка властива більшості істориків XVII ст.

У XVII-XVIII ст. історичний час сприймався повністю як біблійно-міфологічний. При цьому біблійна міфологія поставала в химерному поєднанні з античною. З давніх часів існували різноманітні ідеї періодизації розвитку людства, що поєднували історичні та міфологічно-біблійні події. Так, наприклад, в другій половині XVIII ст. відомий німецький юрист Ф. Г. Дільтей (1723-1781), що з 1756 р. працював в Росії і був першим тут професором права, в своїх лекціях і навчальних посібниках подавав різні види історичної періодизації, зокрема він пропонував розділити історію «на сім століть»: I століття – від створення світу до потопу (1657 років); II століття – від закінчення потопу до смерті Авраама в 2083 р. (426 років); III століття – від смерті Авраама до

визволення ізраїльського народу з єгипетського рабства в 2513 р. (430 років); IV століття – від звільнення з рабства до моменту повного завершення будівництва храму Соломона в 3000 р. (487 років); V століття – від створення храму до остаточного полону ізраїльського народу в 3468 р. (468 років); VI століття – від свободи, наданої ізраїльтянам Киром, до Різдва Ісуса Христа в 4000 р. (532 роки); VII – від Різдва Ісуса Христа до 1762 р. Він також знайомив студентів з існуванням розподілу історії на дві частини: до Різдва Ісуса Христа (час Старого заповіту, або Стародавня історія) і після Різдва (час Нового заповіту, або Нова історія) [14, с. 19]. В своїх лекціях Ф. Дільтей зазначав, що були й інші періодизації історичного процесу. Так, наприклад, слідуючи за думкою римського вченого-енциклопедиста Марка Теренція Варрона (116-27 рр. до н.е.), він зазначав, що історичний час можна розділити на «темне і несправжнє» (від творіння людини до потопу); «нечуване» (від потопу до Олімпійських ігор) та «історичне» (від Олімпійських ігор до нашого часу). Існували також періодизації історичного часу за традицією «стародавніх поетів», які розглядали історичний процес як зміну «золотого», «срібного», «мідного», «залізного» століть [4, с. 20]. Міфологічні та біблійні події майже до кінця XVIII ст. у свідомості освічених людей були тісно переплетені з історичними подіями, а інколи вони повністю зливалися. Використання міфологічних та біблійних відомостей як історичного джерела, було методологічною основою також вітчизняних мислителів XVII-XVIII ст.

Перехід Росії на початку XVIII ст. на «європейський час» продемонстрував, що молода імперія була не менш «європейською країною», ніж всі інші. Для підтвердження цього положення в Росії пропагувалися і вивчалися історичні праці західноєвропейських авторів, де згадувалася Росія в руслі європейської історії [3, с. 24-25]. Однією з них була праця В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический» (Спб., 1724). Проте більш цікавим та змістовним, з точки зору історіографії по відношенню до змісту цього видання, була передмова Гавриїла Бужинського, де він розвивав свої думки про значення історичного знання. Підкреслюючи практичну користь історії і вважаючи її основою багатьох наук, в тому числі і «євангельского учения», Г. Бужинський зробив важливий висновок про необхідність розширення кола досліджуваних проблем історії – вивчати не тільки «царствия», але й «народы». Таким чином перекладач і дослідник створював теоретичні передумови для подальшого переходу історіографії від опису історії держав до опису історії народів та суспільства [29, с. 98]. Основні положення Г. Бужинського про роль дослідження історії, що були викладені в передмові до праці В. Стратемана, полягають в: першорядному значенні вивчення історії по відношенню до інших наук; історичному підході у дослідженні будь-якого питання; необхідності доведення історичних подій загальної історії до сьогодення; новому поясненні цивільної історії, де висувалася ідея дослідження історії народів, про що в своїй передмові «Доброхотному истории любителю» Г. Бужинський писав, що «гражданская исто-

рия исследует о народах и их началах, населениях и переселениях, о делах во время брани и мира, о лицах и их добродетелях и пороках, о монархиях и их состояниях и падении, о царствиях и их начале и окончании, о обществах и их возрастании и пресечении, купно же о вере о бозех языческих, о временах и властителях во времена оная и о сим подобном» [8, арк 4-5].

В присвяті коронованим особам до видання «Феатрона» Г. Бужинський писав, що «все учение на историческом познании основано... Книга же сия, понеже сицевыми примерами преисполнена есть правильно и истинно Позор наречена, се бо есть феатров и позоров намерение, да видяшии подвизаются ко благому, отвращаются же от злодеяний: все сие пред очеса представляет Позор сей: изъясляет за добродетели мздовоздаяние Божие, показывает же за злодеяния страшныя казни его же. И это вящше: увидит всяк в сем Феатроне всея жизни своея состояние, обрящет примеры, им же подражати и их же устраняться долженствует» [8, арк 4]. Пояснюючи користь від вивчення історії, що підтверджувалося висловами з праць Цицерона, апостола Павла, Григорія Богослова, Іоанна Дамаскіна, Василя Великого, Іоанна Златоуста, Г. Бужинський у передмові до праці В. Стратемана розвивав ідею структури історичного дослідження – так зване «разделение четверогубое», яке, як і ідеї періодизації, запозичив у автора. На думку Гавриїла Бужинського будь-яке історичне дослідження має включати в себе такі розділи (напрями): топіку або історію окремих країн і народів, з описом їх місця проживання, економіки і т. п.; хронологію або літочислення; генеалогію або родовід: послідовну зміну родів, племен, народів, прізвищ; прагматологію або опис подій. Пояснюючи зазначені розділи, Г. Бужинський писав, що топіка – «егда описует стран и мест положение, морь начала и окончания, где лежит Азия, где Африка, где Европа и новоизобретенная часть света Америка, какового состояния жители, земли плодоносие, горы и сим подобная»; хронологія – «егда же исчисляет времена»; генеалогія – «егда изъясляет домочадства, колена, роды и племена отческия»; прагматологія або «деесловие» – «егда описует вещи содеянные и действия славных мужей» [8, арк 4]. Основний зміст «Феатрона» В. Стратемана складався з «прагматології». Ці напрями (розділи) історичного дослідження виокремилися пізніше у допоміжні історичні дисципліни. В передмові до «Феатрона» Г. Бужинський надавав також пояснення, чому саме ця праця Вільгельма Стратемана вибрана для перекладу: «хоть имать творца протестантския веры, обаче в словах умереннаго, и яко кратшия повсюдныя истории доселе не видехом» [8, арк 5]. В цих словах є певний натяк на недоліки як іноземних, так і вітчизняних істориків та відсутність належних праць з всесвітньої історії [10, с. 36]. Г. Бужинський попереджав читача, що літочислення в книзі не грецьке, а «творец книги лютеранской веры епископ оснобрюкский». Також він зазначав, що у багатьох вітчизняних вчених (зокрема, у Стефана Яворського), які не мають можливості ознайомитися з певним колом джерел, є певні некритичні запозичення з сумнівних джерел та непевних історичних праць [27, с. 330]. Г. Бужинський в передмові зазна-

чав також про деякі недоліки відомих праць видатних вчених минулого часу. Так, наприклад, в праці «Деянія церковныя и гражданскія...» (М., 1719) Цезаря Баронія Г. Бужинський відмічав багато неузгоджених відомостей, що стосувалися православної віри. Щодо католицького кліру та діяльності римських пап ієромонах Гавриїл писав так: «В сем Позоре истинно увидивши читателю каковыи бяху Папы, житие и поведение их, и уразумеешь, таковыми они суть, каковы их доброжелатели и воинственники пред неученым миром словами, пред учеными же писаниями прославляют» [8, арк 5]. Таким чином, читач «Феатрона» краще може дізнатися про діяльність римських пап за працею В. Стратемана, а не за працею кардинала Цезаря Баронія, який «везде папе воинствует, срам и бесчестие его покрывает». Певною мірою інтерес до праці В. Стратемана був зумовлений тим, що автор, історик-протестант, критикував папську курію за її прагнення насадити свою волю світським монархам. Як вже зазначалося, в Росії в даний період відстоювався примат світської влади над духовною. Для Г. Бужинського, як православного ієрарха і вихідця з України, було важливим піддати критиці католицизм і викривати діяльність римських пап, у зв'язку з тим, що останні постійно посягали на православну церкву, маючи такий важіль як унія. Релігійні важелі мали важливе значення при зверненні до праці В. Стратемана і для грузинського історика, географа і картографа, сина царя Картлі Вахтанга VI Багратіоні, Вахушті Багратіоні (1696-1757), який у 1740 р. переклав «Феатрон» з російської мови грузинською, оскільки праця протестантського історика пропонувала розгорнуту полеміку з католицизмом, що було важливо для грузинського суспільства того часу, де католицькі місіонери набували все більшого впливу [18]. Проте головною перевагою «Феатрона» було те, що праця В. Стратемана розкривала основні етапи і події «повсюдної» (всесвітньої) історії.

Видання «Феатрона», праці протестантського автора, було б неможливе в Росії без активної підтримки Петра I, який приймав безпосередню участь у виборі, підготовці до друку, перекладі та редакції багатьох західноєвропейських наукових праць та якого не засмучувала конфесійна приналежність того чи іншого автора. Якщо зустрічалися розбіжності у віровченні в порівнянні з православною вірою, про це попереджалося у передмовах до того чи іншого видання. В передмові до «Феатрона» Г. Бужинський писав про велику шкоду, що зазнає держава від релігійного обскурантизму та конфесійної ворожнечі. На його думку різниця в релігійних переконаннях не повинна перешкоджати спілкуванню вчених, розвитку наук, освіти, книгодрукування. Відсутність в Росії достатньої кількості вчених, філософів, риторів, поетів Г. Бужинський обґрунтовував тим, що діячі мистецтва та науки переслідувалися в країні з релігійних міркувань. Нemoжливiсть появи в Росії книги подібної до праці В. Стратемана, Г. Бужинський пояснював також відсутністю достатньої кількості бібліотек і видань латинською, грецькою, російською та іншими мовами, невіглаством та убогістю [8, арк 5]. В своїй передмові Г. Бужинський показав, як в сучасній

йому історичній думці досить повільно протиставлялися нові ідеї та тенденції розвитку історичної науки застарілим традиціям і догматам церковної історії. Гавриїл Бужинський закликав освічених православних читачів відмовитися від свого «обыкновения, еже книг иностранных не читати», подолати відчуження до праць античних авторів як язичницьких. Посилаючись на авторитет «отцов церкви», які «не токмо в христианских, но и в языческих книг чтения обучатися повелевают», автор передмови до праці В. Стратемана закликав залучатися до читання західноєвропейської літератури, зокрема книг з історії, всіх освічених (православних) діячів, навіть попри те, що хронологія подій прийнята на Заході не співпадала з православною. Г. Бужинський намагався сповна передати всі відомості книги, незважаючи на те, що праця була написана в різко протестантському дусі, що згодом і призвело до її заборони, головним чином, за неповажні відгуки про отців церкви.

В 1727 р. в минулому викладач Києво-Могилянської академії та колишній товариш Ф. Прокоповича архімандрит новгородського Юр'єва монастиря єпископ Маркел (в миру Микола Радишевський (Родишевський) (помер у 1742 р.) подав імператору Петру II (1715-1730) «всепокорное доношение», де писав, що «Феатроны книга весьма соблазнительная и православию противная своею историею... И таковым новоизданным книгам еретическим велено указом обучатися, и в церквах читать, и наставленникам, также и детям, где ни есть школы, наизусть учить, а таковым учением, паче же когда кто протолкует, мнозии имуть кальвинскою и люторскою повредитися ересью и от Церкви святой отпасти... О сем доношу и о таковых Церкви святой противных книгах извещаю: да повелит Ваше величество онии новоизданныи книги... по освидетельствовании прямою и правдивом, оныи книги отрыгнуть от Церкви святой и воничтожить, дабы Церковь святая и православная никакими еретическими учениями не повреждалася» [27, с. 496-497]. Проте час на заборону цієї праці ще не прийшов, оскільки Ф. Прокопович в цей час ще мав певний політичний вплив, і репресій зазнав сам викривач.

В Росії в період «дворцовых переворотов» (1725-1762) деякі видання, що були надруковані в першій чверті XVIII ст., зазнавали певних заборон та нищення. Під час царювання Анни Іоанівни (1730-1740), в 1738 р. було наказано відбирати та знищувати обидва видання «Введения в историю Европейскую» С. Пуфендорфа, проте, в період правління Єлизавети Петрівни, в 1743 р., зазначену працю було дозволено продавати та тримати вдома [27, с. 325]. В 1740 р. було заборонено працю Б. Фонтенеля (1657-1757) «Разговоры о множестве миров» (Спб., 1740), яка тільки вийшла друком. В царювання Єлизавети Петрівни (1741-1761) великий вплив на правління державою, особливо в області церковного управління, мали брати Розумовські, оскільки імператриця мала таємний шлюб (1742) з півчим хору Олексієм Розумовським (1709-1771), який потім став титулованим князем Священної Римської імперії і графом Російської імперії (1744) та російським генерал-фельдмаршалом (1756). Брати

Олексій та Кирило Розумовські мали велику повагу до пам'яті Стефана Яворського (1658-1722) та відносилися досить ворожо до ідей Феофана Прокоповича (1681-1736). Тому за часи царювання Єлизавети Петрівни (1741-1761) на високі державні посади стали призначати осіб, що ненавиділи просвітницькі прагнення Ф. Прокоповича. Звільнення Росії від німецьких фаворитів та «біронівщини», загостривши й без того тоді сильний дух релігійної нетерпимості, мало також негативні наслідки. Неприйняття німецького просвітництва перекинулося на відношення до всієї європейської науки. Православний єпископ Амвросій Юшкевич (1690-1745) звинувачував німців у тому, що вони навмисно уповільнювали розвиток освіти в Росії та пригноблювали російських учнів Петра I. Отримавши у свої руки цензуру, Синод почав з того, що подав в 1743 р. до підпису імператриці указ про заборону ввозити до Росії книги без попереднього перегляду в Синоді. Проти проекту цього указу виступив канцлер, граф М. П. Бестужев-Рюмін (1688-1760), який намагався переконати Єлизавету Петрівну (1709-1762) у тому, що не тільки заборона, а й затримка іноземних видань в Синоді шкідливо вплине на просвітництво та радив звільнити від цензури праці історичні та філософські, а переглядати тільки богословські. Проте порада канцлера не була почута – продовжували забороняти видання та використання багатьох світських книг [6, с. 808]. Через шість років (1749) заборонили працю В. Стратемана, оскільки переклад був зроблений без відповідних пропусків «лютеранския мнения, выходки против католиков и даже некоторых отцев церкви». «Феатрон или Позор исторический» було наказано відбирати та відправляти в Олександрівський монастир. У 1749 р. в указі імператриці про вилучення із використання видання «Феатрон» повідомлялося, що «Ея Императорское Величество повелеть соизволила: книги Феатрон исторический все у кого есть собрать отовсюды в Святейший Синод, о том куда надлежит послать с накрепчайшим подтверждением указы. И во исполнение онаго [...] командам каждой в своих ведомствах указами немедленно публиковать, с таковым накрепчайшим подтверждением, чтоб ведомства их как духовныя так и светския персоны означенныя книги имянуемая Феатрон или позор исторический, которая с латинскаго на российской язык переведена префектом Иеромонахом Гавриилом, и в александроневском монастыре напечатана в 1724 году, у кого оныя есть приносили и отдавали епаршеския в консисториях, ведомства ж ставропигиальных лавр и монастырей в тех лаврах и монастырях, а протчия в своих командах без удержания, и где сколько оных собрано будет, те все при реестрах присылатъ в Святейший Синод, а чтоб и из Правительствующаго Сената во все губернии и провинции к губернаторам и воеводам, и в протчия куда надлежит светския команды, с накрепчайшим подтверждением посланы были указы, дабы потому ж те печатныя книги от тех у кого оныя ныне имеются по силе вышеозначеннаго Ея Императорскаго Величества высочайшаго имяннаго указу отбираны, и в Святейший Синод немедленно присылаемы были, и ни у кого б ни под каким видом остатся не мог-

ли. Того ради по указу Ея Императорскаго Величества, Правительствующий Сенат приказали: во всем государстве публиковать печатными указами, дабы светския всяких чинов люди у которых вышеобъявленные книги имеются, и в рядах для продажи находятся, оные б все немедленно объявляли в Москве в Святейшем Правительствующем Синоде, а в Санктпетербурге в канторе Святейшаго Правительствующаго Синода, а в губерниях и провинциях и в городах и в протчих местах в губернских воеводских и протчих канцеляриях и судных местах, а из тех мест те книги отсылать в Святейший Правительствующий Синод, и онаго в кантору немедленно, а ежели кто тех книг не объявит, а после сыщется, и за то те люди штрафованы будут по указом неотменно; чего ради о вышеписанном чтоб партикулярные люди те книги объявляли, и неведением впредь отговорки чинить не могли, во всем государстве в народ сим указом и публикуется» [11, с. 1026-1027]. За розпорядженням Синоду книга вилучалася як з духовних, так і світських зібрань. Є відомості, що відібрані примірники «Феатрона» зберігалися деякий час в Олександрівському монастирі [30, с. 4]. Певна частина видань «Феатрона» надійшла з Лівобережної України: з Києво-Печерської лаври – 8, з Чернігівської консисторії – 7. Вони належали, в більшості, представникам православного кліру та козацькій старшині. Так, наприклад, «Феатрон» мали чернігівський єпископ Амвросій, бунчукові товариші Іван Черниш, Яков Оболенський, лохвицький сотник Кирило Коченевський. Ця книга також знаходилася в Генеральній військовій та Охтирській полковій канцеляріях [13, с. 301]. В Росії багато власників «Феатрона» були ченці та представники духовництва, серед яких значна частина осіб була вихідцями з України. Так, наприклад, із Свято-Троїцької Сергієвої лаври надійшло вісім книг, що належали келарю в 1744-1745 рр. Троїце-Сергієвої лаври Федору (чернече ім'я – Феофан) Чарнуцькому (1704-1780); префекту соборному, настоятелю-ігумену Троїце-Сергієвої лаври в 1758-1761 рр., ієромонаху Кирилу Ляшевецькому; ієродиякону, келарю Троїце-Сергієвої лаври в 1753-1758 рр. Інокентію Паскевичу (1722-1804); вчителю Василю Чепельському. Три книги були у тверській духовній семінарії; в книжкових зібраннях іркутського єпископа Інокентія та тобольського митрополита Сільвестра [12, с. 316-317].

Більшість примірників накладу «Феатрона» було знищено. Пізніше книга була дозволена для продажу, однак були вилучені присвята і передмова Г. Бужинського [37, с. 27]. Проте, незважаючи на заборону та знищення більшої частини накладу, деякі примірники «Феатрона» час від часу продавалися в книгарнях і в наступному XIX ст. За відомостями російського історика, літературознавця, академіка П. Пекарського (1827-1872) видання «Феатрона» (Спб., 1724) можливо було ще в середині XIX ст. знайти «гораздо легче, нежели другие петровские издания, хотя и не подвергшиеся запрещению» [27, с. 329]. Почасти це пояснюється великим накладом видання «Феатрона». Описи деяких примірників видання праці В. Стратемана зустрічаються в книгознавчих працях радянських вчених і бібліофілів. Так, наприклад, у примірнику «Феатро-

на», що належав письменнику, історику, краєзнавцю О. С. Маркову, який разом з іншими книгами своєї бібліотеки подарував у 1990 р. працю В. Стратемана Астраханському історико-архітектурному музею-заповіднику, де збереглася передмова та присвята Г. Бужинського [21, с. 26]. **На зворотному боці обкладинки** його примірника «Феатрона» є такі власницькі записи (провенієнції): «Из книг диакона Петра Вразева. 1817 года ноября 13 дня», «Из книг псаломщика Капустиноярской Троицкой церкви Царевского уезда Иоанна Михайлова Троицкого». Дивно, що така рідкісна книга потрапила в невелику церкву Астраханської губернії.

Відомий естрадний актор, книгознавець і книголюб М. П. Смирнов-Скопський (1898-1962), згадуючи про «Феатрон», зазначав, що «полные, не поврежденные экземпляры, хоть и не принадлежат к числу величайших петровских редкостей, могут рассматриваться, как чрезвычайно счастливые находки. Обычно встречающиеся экземпляры «Феатрона» все без предисловия» [37, с. 27]. **Незважаючи на те, що пропонуване видання і не належить до найбільших раритетів петровського періоду, вже наприкінці XIX ст. нешкодженний «Феатрон» В. Стратемана (Спб., 1724), що мав би присвяту та передмову, був досить рідкісною книгою, яку розшукували букіністи по книгарням та торговим рынкам.** «Феатрон» В. Стратемана увійшов до каталогу антикварних рідкісних книг «Русские книжные редкости. Опыт библиографического описания редких книг с указанием их ценности» М. І. Березіна (Часть II. – М., 1903) [7]. Сьогодні нешкоджене, в гарному стані видання праці В. Стратемана (Спб., 1724) вельми рідкісна книга, яку можна знайти лише у деяких приватних книжкових колекціях та в окремих бібліотеках України, зокрема у фонді відділу рідкісних і цінних книг Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ) та у фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ). Примірник НПБУ можна вважати надзвичайно рідкісною знахідкою, оскільки окрім гарного стану, він має нешкоджений титульний аркуш, присвяту і передмову Г. Бужинського.

Титульний аркуш з медальйонами, виконаними в техніці гравюри на міді має такий вигляд: зверху над заголовком – Христос у вигляді доброго пастиря, внизу під заголовком – Божа матір з немовлям та панорама Петропавлівської фортеці та Олександрівської лаври, ліворуч – зображення Ноя, Мойсея та рицаря з мечем та хрестом (можливо, за прототип було взято зображення римського імператора Костянтина I Великого (272-332)), праворуч – зображення Авраама і Авеля, царя Давида з гусями та рицаря в короні на голові, з мечем та книгою в руках (можливо, за прототип було взято зображення імператора Карла Великого (747-814)). В описі «Феатрона», що пропонується в «Сводном каталоге русской книги кирилловской печати XVIII века» (М., 1968) укладачі А. Зернова та Т. Каменева зазначають, що існує два варіанти мідьориту (або мідериту, тобто гравюри на міді) титулу, що майже не відрізняються (у другому варіанті титулу текст вихідних відомостей частково заштриховано) [33,

№ 1359]. Можливо титул вирізав гравер Пітер Пікарт, разом з яким працювали майстри О. Зубов, О. Ростовцев та його учні: Мякішев, Матвеев, Любецький, які малювали в другому і третьому десятиліттях XVIII ст. в Санкт-Петербурзі [31, с. 73-74]. Імовірно мідьорит для титулу «Феатрона» виконав О. Зубов, який відомий як автор славнозвісної гравюри на міді «Панорама Петербурга» (1716). Перша третина XVIII ст. – це найбільш важливий період історії гравюри на міді в кириличній книзі. Саме в цей час в російське книгодрукування ввійшла порівняно нова для російської книжкової справи техніка поглибленої гравюри. До відкриття друкарень в Петербурзі в другому десятилітті XVIII ст. (до 1725 р. в Петербурзі діяло чотири друкарні), у кириличному книгодрукуванні, в тому числі з гравюрами на міді, на початку XVIII ст. спеціалізувався лише Московський типографський двір (з 1721 р. Московська Синодальна типографія). Для московських видань кириличного шрифту працювали такі гравери як Пітер Пікарт, Михайло Карновський, брати Іван та Олексій Зубови, Василь Томілов [34, с. 252]. **Санкт-Петербурзька друкарня («Государева письменопечатня»)**, що існувала з 1711 по 1727 рік, надрукувала всього два кириличних видання з гравюрами на міді. В друкарні Олександро-Невського монастиря, що друкувала книги в період з 1720 по 1727 рік, було надруковано лише одне кириличне видання з гравірованим на міді титульним аркушем – праця В. Стратемана «Феатрон» (Спб., 1724).

В гарному стані знаходяться примірники «Феатрону» (всього вісім), що зберігаються у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, які відрізняються не тільки оправами та провенієнціями, а й видавничими ознаками титулу. Так, наприклад, на титулі одного з примірників «Феатрона» (шифр: Кир. 4519 п) гравюра на міді вирізняється від інших не тільки штрихуванням, як про це зазначають в «Сводном каталоге русской книги кирилловской печати XVIII века» (М., 1968) укладачі А. Зернова та Т. Каменева [33, № 1359], а й наступними деталями: внизу праворуч намальовано маленький човен з трьома веслярами і прапором; немає штрихування перед будівлею Олександро-Невського монастиря; відмінності в зображенні будівлі Олександро-Невського монастиря (інші деталі даху, вікон); внизу ліворуч в човні намальовано більше веслярів; ліворуч відсутній місток на набережній. Окрім того, на цьому примірнику «Феатрона» на зворотній стороні нижнього форзацу на півсторінки є записи латиною «**De Ente («Про буття»)**. **Форзац мармуровий рожевого кольору**. Перед титулом вклеєні аркуші паперу з водяним знаком посередині: «ХН». Оправа: картон обтягнутий шкірою з золотим тисненням рослинного орнаменту. Корінець з п'ятьма бинтами з блінтовим тисненням рослинного декору, з назвою «Феатрон», з бібліотечними наклейками зверху та знизу.

Наступний примірник «Феатрона», що зберігається у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (шифр: Кир. 4520 п) має плоский корінець з золотим геометричним орнаментом, зверху на червоному фоні назва «Феатрон или Позор исторический». Форзац мармуровий коричневого кольору. На аркуші перед титулом є водяний знак «L.G.L.». Тут таки є бібліотечний шифр

чорними чорнилами «Муз. С. 514», що можливо свідчить про те, що книга належала бібліотеці Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (1872-1919), де на початку XX ст. зберігалося близько 30 тисяч пам'яток духовної та матеріальної культури. До того ж, поруч є другий шифр зеленими чорнилами «В XXXIII 1/15», що було характерно для маркування книжок фондів бібліотеки Київської духовної академії (1819-1919).

Цікавим є примірник «Феатрона» (шифр: Кир. 4522 п), що немає друкарського титулу, проте замість нього зроблено титул «від руки» – спроба відтворення гравюри на міді пером та акварельною фарбою. На малюнку немає тільки фігур людей в овальних медальйонах. На другому аркуші є нерозбірливий запис. Чітко можна тільки ідентифікувати слово «Пирятин». На посттитулі внизу написано «п. Долушав», на четвертому аркуші такий запис: «Называется Феатрон. Искниг жалобщика Пирятинского Пиллипа Якубовского продана 1788 года июля 20 Григорию Чижевскому». Є численні маргіналії.

На іншому примірнику «Феатрона» (шифр: Кир. 4529 п), що зберігається в фондах НБУВ, на верхньому форзаці є два записи. Перший – «1 Р. 301. Из числа книг библиотеки Киево-Михайловского монастыря. Переплетена вновь в 1808 году иждивением нижеподписавшегося. Ириней Епископ Чигиринский». Ириней Епископ Чигиринский – це видатний вітчизняний вчений-енциклопедист, просвітник, церковний діяч, архієпископ і астроном, професор Києво-Могилянської академії, що понад 20 років викладав арифметику, алгебру, геометрію, астрономію, граматику, поезію, філософію, богослов'я, теологію, архітектуру, німецьку мову, а у 1803-1804 рр. був її ректором – Іван Якимович Фальковський (1762-1823), який у 1807 р. хіротонісаний (висвячений) на єпископа Чигиринського, а з 1813 р. – був коад'ютором (єпископом-помічником) Київської митрополії, до якої відносилось також управління Золотоверхим Києво-Михайлівським монастирем. Другий запис вже іншим почерком – «Из числа книг библиотеки Киево-Михайловского монастыря. 1864 г. марта 8».

Цікаві провенієнції і на примірнику «Феатрона» під шифром «Кир. 4528 п», що має на верхньому форзаці такі записи: латиною «*Omnia sponte fluant, absit violentia rosam*» («Хай все тече само по собі, тільки не розквітало б насилля»), іншим почерком – «Книга Феатрон Свято-Благовещенского монастыря Архимандрита Исаяи». Є власницький запис, що написаний по складах, а далі – по одному слову на кожному аркуші з другого до 34-го (деякі слова написані нерозбірливо): «**Ex libris Commisarii [...] сию книгу нарекаемую Феатрон исторический** уступил за свою цену моему другу [...] Хитяев Варлааму Осиповичу Ларину и пописашу свою роков [...] отлучении лета Христова 1733 года декабря 14». На нижньому форзаці такі написи: «Сия книга Стефана Головачева», «1725-го декабря 28 Павел Олщенский сию книгу Феатрон у Стефана Артемьевича Головачева дану III рубля».

І останній примірник «Феатрона» з фондів відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, на якому хотілося б зупинитися, має дерев'яні дошки оправи, обтягнуті шкірою з рослинним орнаментом і золотим тисненням (шифр:

К. Вітта № 66), що дає можливість припустити, що оправа зроблена скоріше за все у першій половині XVIII ст. Проте на верхній кришці оправи зверху і знизу в рамці золотим тисненням написано «Книга Біблія», що свідчить про те, що оправа могла бути використана набагато пізніше або її власник таким чином намагався приховати зміст книги. Корінець з п'ятьма бинтами з золотим тисненням рослинного орнаменту. Оправа має бронзові застібки із зображенням хреста. Форзац зроблено із паперу початку XX ст. (приблизно 1910-1917). На форзаці наклеєна вирізка про видання «Феатрон» з газети чи з каталогу рідкісних книг або з преїскуранта аукціону, де зазначена ціна книги – 25 крб. Тут таки є частина відрізаного екслібриса чи іншого знака. На нижньому форзаці записи про зміст книги з вказівками сторінок. За маргіналіями можна припустити, що власником книги була духовна особа. На другому аркуші є напис «от. Геннадій». На титулі тим самим почерком: «от. Геннадій» та праворуч верхня частина аркуша відірвана (скоріше за все, там ім'я попереднього власника). Майже всі примірники «Феатрона», що зберігаються у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ в гарному стані та мають титул, присвяту, передмову. Більшість з них мають оправу з картону, обтягнутого шкірою з білентовим тисненням рослинного орнаменту. На корінці білентовим тисненням назва «Феатрон исторический» або «Феатрон» та елементи декору. Видання прикрашено заставками, кінцівками та має інші набірні прикраси. Текст надрукований фарбою одного кольору з використанням шрифту різного розміру (більшим розміром (кеглем) шрифту надруковано початок кожного року, а у викладі подій – залежно від важливості фактів) [26, с. 270]. У виданні наприкінці книги є покажчик «Реестр тако имен яко и вещей в книзе сей содержащихся, удобнейшаго ради их обретенія, по алфавиту собранный» та «Погрешения типографская исправленная». Наявність абеткового покажчика імен і предметів полегшувало використання видання «Феатрона» з навчальною метою. Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що кожний примірник видання праці В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический» (Спб., 1724), що зберігся до наших часів, має власну історію побутування. Вивчення історичної долі кожного з них – може стати цікавим науковим дослідженням з історії розповсюдження та використання праці В. Стратемана, визначення кола її читання та місця в тематичному складі книжкових зібрань та бібліотек. Аналіз провенієнцій на примірниках запропонованого видання, а також листів, наукових публікацій тощо, дозволяє стверджувати, що «Феатрон» перебував не тільки у фондах великих бібліотек установ (в більшості, монастирів та навчальних закладів), а й у книжкових зібраннях приватних осіб (державних та церковних діячів, магнатів, військових, купців, вчених і викладачів, заможних міщан). Імовірно, значна частина видання до 1749 р. перебувала у фондах бібліотек навчальних закладів, оскільки праця В. Стратемана «Феатрон» (Спб., 1724) була першим в Росії офіційним підручником з всесвітньої історії, попри те, що історію як самостійну навчальну дисципліну почали викладати тільки у 1770-х рр., а до цього часу її вивчали в курсі риторики.

За темпами поширення видання за перші п'ять років після опублікування, можна припустити (з урахуванням зростання попиту на книгу), що за 25 років вільної продажі книги (до заборони її в 1749 р.) було розповсюджено значно більше половини примірників накладу видання (близько 900), що відбувалося в умовах, коли історичні праці ще не знаходили відповідного суспільного попиту, який продовжував в першій половині XVIII ст. формуватися та не набув ще достатнього розвитку для споживання, в більшості, надлишкових накладів наукових видань. Праця В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический» (Спб., 1724) розповсюджувалася не тільки в книгарнях великих міст, а й потрапляла в провінції, у невеличкі міста і містечка, зокрема України, про що залишилися відповідні відомості. Разом з передмовою Г. Бужинського, вона справила значний вплив на формування в Росії історичної думки та історичної науки в цілому, сприяла зародженню критичного ставлення до історичних джерел, становленню національної самосвідомості, а також сприяла розвію попиту на історичну книгу. Переклад праці В. Стратемана і видання кирилицею дозволив різним освіченим представникам православного суспільства отримати основні відомості про події всесвітньої історії та розвиток історичного процесу, заклали певні умови для появи російських історичних концепцій і теорій соціального розвитку. Хоча відомості з всесвітньої історії та ідеї розвитку історичного процесу, які пропонувала праця В. Стратемана, відповідали західноєвропейському рівню історичних знань середини XVII ст. і не були останнім словом західноєвропейської історичної думки, проте для Росії, що відставала від рівня розвитку передових країн Західної Європи у багатьох сферах життя, вони відповідали вимогам науково-освітніх запитів та суспільного розвію, які формувала держава в першій чверті XVIII ст. політикою «суцільних» реформ. Праці історичної тематики, що створювали або перекладали та друкували в Росії в зазначений період, зокрема праця В. Стратемана, в цілому, відповідали державним інтересам і сприяли реформам та нововведенням Петра I. Вони були одночасно і складовою, і результатом просвітницької діяльності Петра I та його реформ. Формування історичної науки в Росії у XVIII ст. відбувалося разом з опрацюванням західноєвропейських праць з всесвітньої історії, з'ясуванням об'єктивних закономірностей розвитку історичного процесу, відповідним аналізом і розробкою певних концепцій розвитку історії, осмисленням її сутності і значення, вивченням історичної теорії та методології історичного дослідження. Наприкінці XVII-XVIII ст. в Росії до цих процесів, як правило, було залучено багато діячів та вихованців Києво-Могилянської академії (Г. Бужинський, Г. Вишневський, Л. Горка, С. Полоцький, Ф. Прокопович, А. Сатановський, Е. Славинецький, Т. Софонович, С. Яворський та ін.). Незважаючи на певну кількість західноєвропейських праць з історії, що перекладали і видавали в Росії в запропонований період, слід зазначити, що не було сліпого поклоніння історичним теоріям та концепціям іноземних вчених. Головні ідеї та принципи розвитку історичного процесу творчо обмірковувалися та переробля-

лися дослідниками та перекладачами, що можуть підтверджувати передмови до перекладених видань та оригінальні історичні праці. Отже, видання праці В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический» (Спб., 1724) з передмовою Г. Бужинського було знаменною та важливою подією в становленні галузевого книгодрукування та в розвитку історичної думки в Росії першої чверті XVIII ст. Поступово видання з історії перетворювалися на важливий фактор розвитку історичної науки й освіти, ефективний засіб навчання і виховання.

Зараз сам час зумовлює відносити всі видання XVIII ст. до рідкісних і цінних, оскільки їхній середній вік становить близько 250-300 років. За такий період важко забезпечити збереження матеріалів, з яких зроблені книги, а якщо згадати, яке число руйнівних, а місцями просто згубних для книг подій відбулося за минулі роки (війни, революції, розгарбування великих і малих книжкових зібрань, політичні репресії та ін.), то можна дивуватися, що іноді в гарному стані збереглося те чи інше видання. Зазначене пояснюється, в більшості, тією обставиною, що такі видання були предметом ретельного збереження бібліотеками, музеями, приватними колекціонерами. На сьогодні будь-яке російське видання періоду правління Петра I (1689-1725), що зберігається на території України, можна вважати цінним видавничим раритетом, а також книжковою пам'яткою вітчизняної духовної культури, оскільки майже кожний примірник зазначених видань має свою історію побутування та впливу протягом довгого часу на інтелектуальне життя українського суспільства. До того ж, майже кожне видання XVIII ст. має свої особливості: перш за все, це збереження сторінок; характер і стан палітурки; наявність та стан збереження ілюстрацій; якість відбитків гравюр; наявність власницьких записів, екслібрисів, суперекслібрисів, маргіналій тощо. Власне, такі відмінності і складають головний інтерес колекціонування стародруків, тому що, якби вони всі були однакові, тоді бібліотечні колекції та книжкові зібрання розрізнялися б тільки кількістю зібраних видань, що не давало б місця для розширення пізнання окремих видань та історії розвитку бібліотек.

Список використаної літератури

1. Stratemann W. Theatrum historicum exhibens memoriae juvandae causa, per decem exitus & per secula, omnes reges, imperatores, pontifices romanos, viros celebres, ... universamque historiarum sacrarum & prophanarum seriem, a mundi origine ad praesentem annum MDCLVI [Електронний ресурс] / W. Stratemann. – Ienae : J. Nisius, 1656. – 1146 p. – Режим доступу: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11096951_00005.html. – Назва з екрана.
2. Алпатов М. А. Русская историческая мысль и Западная Европа (XVII – первая четверть XVIII в.) [Текст] / М. А. Алпатов. – М. : Наука, 1976. – 456 с.
3. Артемьева Т. В. Идея истории в России XVIII века [Текст] / Т. В. Артемьева // Философский век : альманах / отв. ред. : Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. – СПб. : Санкт-Петербургский Центр истории идей, 1998. – Вып. 4. – 267 с.
4. Артемьева Т. В. От славного прошлого к светлому будущему: Философия истории и утопия в России эпохи Просвещения [Текст] / Т. В. Артемьева. – СПб. : Алетей, 2005. – 496 с.
5. Афанасьева Т. А. Распространение кириллической книги в России в XVIII в. [Текст] / Т. А. Афанасьева // Рукописная и печатная книга в России: Проблемы создания и распространения: [сб. науч. тр.] / [ред. кол. : А. А. Зайцева и др.]. – М., 1988. – С. 131-139.

6. Белов Е. Елизавета Петровна [Текст] / Е. Белов // Энциклопедический словарь : в 86 т. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1891. – Т. 22. – С. 807-809.
7. Березин Н. И. Русские книжные редкости: Опыт библиографического описания редких книг с указанием их ценности [Текст] / Н. И. Березин. – М., 1903. – Ч. 2. – 103 с.
8. Бужинский Г. Доброхотному истории любителю [Текст] / Г. Бужинский // Стратеманн В. Феатрон, или Позор исторический / В. Стратеманн. – СПб., 1724. – С. 4-6.
9. Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография [Текст] / О. Л. Вайнштейн. – М.; Л. : Наука, 1964. – 484 с.
10. Гадалова Г. С. Книга Вильгельма Стратемана «Феатрон или позор исторический...» в тверских хранилищах [Текст] / Г. С. Гадалова // Книги. Библиотеки. История. – 2006. – Вып. 7. – С. 33-38.
11. Гусева А. А. Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации [Текст] / А. А. Гусева. – М. : «Индрик», 2010. – 1252 с.
12. Дзюба О. Німецька книга в бібліотеках України (XVIII ст.) [Текст] / Олена Дзюба // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.) / відп. ред. В. А. Смолій. – Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2004. – Вип. 4. – С. 307-319.
13. Дзюба О. Приватні бібліотеки України XVIII ст.: власники та репертуар зібрань [Текст] / Олена Дзюба // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.) / відп. ред. В. А. Смолій. – Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2002. – Вип. 2. – С. 292-302.
14. Дильтей Ф. Г. Первые основания универсальной истории с сокращенною хронологиею в пользу обучающегося российского дворянства [Текст] : в 3 ч. / Ф. Г. Дильтей. – М., 1762. – Ч. 1. – 265 с.
15. Евгений (митрополит) (Болховитинов) Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина Греко-Российской Церкви [Текст] / Евгений (митрополит) (Болховитинов) ; сост. и предисл. П. В. Калитин. – М. : Русский Двор, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1995. – 416 с.
16. Кратц Г. Немецкоязычные издания в Москве и Санкт-Петербурге XVIII-XX вв. [Текст] / Г. Кратц // Немцы в России: проблемы культурного взаимодействия. – СПб., 1998. – С. 179-191.
17. Литвинов В. Д. Ідеї раннього просвітництва у філософській думці України [Текст] / В. Д. Литвинов. – Київ : Наукова думка, 1984. – 152 с.
18. Лунев Р. С. Геополитические и географические изыскания Вахушти Багратиони (1696-1784 гг.) в контексте грузинской эпохи XVIII в. [Электронный ресурс] / Р. С. Лунев // Познавательный открытый журнал. – 2012. – № 5. – Режим доступа: <http://познавательный.рф/all/geopoliticheskie-i-geograficheskie-izyskanija-vahushti-bagratiioni-1696-1784-g-v-kontekste-gruzinskoj-ypohi-xviii-v.html>. – Назва з екрана.
19. Луппов С. П. Книга в России в первой четверти XVIII в. [Текст] / С. П. Луппов. – Л. : Наука, 1973. – 376 с.
20. Луппов С. П. Книга в России в послепетровское время 1725-1740 [Текст] / С. П. Луппов. – Л. : Наука, 1976. – 378 с.
21. Марков А. С. Каталог рукописных и старопечатных книг [Текст] / А. С. Марков. – Астрахань : Изд-во Астраханской Писательской Организации ООО «Хаджи-Тархан», 1996. – 44 с.
22. Милоков П. Н. Очерки по истории русской культуры [Текст]: в 3 т. Т. 3 : Национализм и европеизм / П. Н. Милоков. – М. : Прогресс-Культура : Газ. Труд, 1995. – 477 с.
23. Николаев С. И. «Повесть о Лукиановом осле» в кругу переводных античных памятников Петровской эпохи [Текст] / С. И. Николаев // XVIII век : сб. ст. и материалов. – СПб. : Наука, 1991. – Сб. 17. – С. 135-159.
24. Нічик В. М. Кієво-Могилянська академія і українсько-німецькі культурні зв'язки [Текст] / В. М. Нічик, З. І. Хижняк // Наук. записки Нац. ун-ту «Кієво-Могилянська академія». – Київ : КМ «Academia», 2000. – Т. 18 : Історичні науки. – С. 12-24.
25. Описание изданий гражданской печати 1708 – январь 1725 [Текст] / сост. : Т. А. Быкова, М. М. Гуревич. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1955. – 625 с.
26. Описание изданий, напечатанных кириллицей. 1689 – январь 1725 [Текст] / сост. : Т. А. Быкова, М. М. Гуревич. – М. ; Л., 1958. – 401 с.
27. Пекарский П. П. Наука и литература в России при Петре Великом [Текст]: в 2 т. Т. 1 : Введение в историю просвещения в России XVIII столетия / П. П. Пекарский. – СПб. : Тип. Общественная польза, 1862. – 578 с.
28. Пекарский П. П. Наука и литература в России при Петре Великом : в 2 т. Т. 2 : Описание славяно-русских книг и типографий 1698-1725 годов [Текст] / П. П. Пекарский. – СПб. : Тип. Тов-ва «Общественная польза», 1862. – 728 с.
29. Пештич С. Л. Русская историография XVIII века. Ч. 1 [Текст] / С. Л. Пештич. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1961. – 276 с.

30. Ратынский Н. А. Феатрон или позор исторический [Текст] / Н. А. Ратынский // Памятники древней письменности искусства. – СПб. : Тип. Добродеева, 1881. – Вып. 4, т. 13. – С. 2-7.
31. Ровинский Д. А. Подробный словарь русских граверов XVI-XIX вв. [Текст] / Д. А. Ровинский. – СПб., 1895. – 806 с.
32. Русская мысль в век Просвещения [Текст] / Н. Ф. Уткина, В. М. Ничик, П. С. Шкуринов [и др.]. – М. : Наука, 1991. – 280 с.
33. Сводный каталог русской книги кирилловской печати XVIII века [Текст] / сост. : А. С. Зернова, Т. Н. Каменева. – М., 1968. – 567 с.
34. Сидоров А. А. Древнерусская книжная гравюра [Текст] / А. А. Сидоров. – М. ; Л. : Изд. АН СССР, 1951. – 396 с.
35. Смагина Г. И. Немецкие учебники по всеобщей истории в российской школе XVIII в. [Текст] / Г. И. Смагина // Немцы в России: российско-немецкий диалог. – СПб., 2001. – С. 169-186.
36. Смагина Г. И. Немецкие образовательные идеи и российская школа XVIII в. [Текст] / Г. И. Смагина // «Вводя нравы и обычаи Европейские в Европейском народе»: К проблеме адаптации западных идей и практик в Российской империи / отв. сост. А. В. Доронин. – М. : РОССПЭН, 2008. – С. 205-220.
37. Смирнов-Сокольский Н. П. Моя библиотека: Библиографическое описание: в 2 т. [Текст] / Н. П. Смирнов-Сокольский. – М. : Книга, 1969. – Т. 1. – 532 с.
38. Смирнов-Сокольский Н. П. Рассказы о книгах [Текст] / Н. П. Смирнов-Сокольский. – 5-е изд. – М. : Книга, 1983. – 382 с.
39. Стратемман В. Феатрон или Позор исторический, изъясняющий повсюдную историю священного писания и гражданскую... [Текст] / Вильгельм Стратемман. – СПб. : Тип. Троицкого Александро-Невского монастыря, 1724. – [тит.], 1-6, 1-449, 1-20, [1]-[2] с.
40. Сухоліт Н. «Гісторія Свейської війни» Петра І про участь України у Північній війні 1700-1721 рр. [Текст] / Наталія Сухоліт // Український історичний збірник – 2012. – Вип. 15. – С. 238-246.
41. Тонкова Р. Н. Петербургские типографии первой четверти XVIII в., включая академическую: (Деятельность их до возникновения частных типографий 1711-1771) [Текст] / Р. Н. Тонкова // Труды Института книги, документа, письма. Вып. 5 : Статьи и материалы по истории книги в России / Акад. наук СССР ; ред. А. С. Орлов. – М. : Изд. АН СССР, 1936. – С. 111-133.
42. Федотова М. А. Эпистолярное наследие Димитрия Ростовского (вопросы источниковедения и текстологии) [Текст] / М. А. Федотова // Труды отдела древнерусской литературы. – СПб., 2003. – Т. 54. – С. 535-564.
43. Финкельштейн А. Л. Библиофильские рассказы [Текст] / А. Л. Финкельштейн. – М. : Трутен, 2005. – 480 с.
44. Шипилов А. В. Россия первой половины XVIII века: государство, общество, культура: монография [Текст] : в 2 т. / А. В. Шипилов. – Воронеж : Воронежский гос. пед. ун-т, 2010. – Т. 2. – 226 с.

Надійшла 10.12.2014 р.

В. Ю. Соколов,

канд. ист. наук, главный библиотекарь
Национальной парламентской библиотеки Украины
ул. М. Грушевского, 1, г. Киев, 01008, Украина
тел.: (0442) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

«ФЕАТРОН, ИЛИ ПОЗОР ИСТОРИЧЕСКИЙ» В. СТРАТЕМАНА – КНИЖНАЯ ПАМЯТКА КИРИЛЛИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ: ИСТОРИКО-КНИГОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Предложена историко-книгovedческая характеристика издания произведения В. Стратемана «Феатрон или Позор исторический» (СПб., 1724); анализируются исторические факторы публикации и распространения его на фоне раз-

вития книгопечатания трудов по истории и значение издания произведения В. Стратемана в развитии исторической мысли в России первой четверти XVIII в.

Ключевые слова: историография, книгопечатание, история книги, редкие и ценные издания, Вильгельм Стратеман (1629-1684), «Феатрон», Россия, Украина, XVIII в.

V. Iu. Sokolov,

Chief Librarian

National Parliamentary Library of Ukraine

1, M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01008, Ukraine

Tel.: (0442) 278 85 12;

e-mail: socolv@i.ua

“FEATRON OR HISTORICAL SHAME” W. STRATEMANNA – MEMO BOOK CYRILLIC PRINTING: HISTORICAL AND BIBLIOGRAPHIC ANALYSIS

Summary

In this article the author offers a historical and bibliographic analysis Cyrillic edition works of the German Protestant Bishop William Stratemanna “Featron or historical Shame” (SPb.: typography Alexander Nevsky Monastery, 1724) against the background of the Russian literary culture, historical thought and publishing the first quarter of XVIII c. The study revealed that the publication of secular books, in particular, historical themes, in Russia during this period was the state character and largely depended on the reform efforts of Peter I, who initiated the civil publishing, publishing repertoire, organization of translation and the formation of a secular book culture in general. It was found that the main goal of a secular publishing was the dissemination of ideas of education, science and education, the formation of readers’ needs, in particular with regard to the book of historical subjects. Stated that the theme of historical publications in the study period was determined by socio-political factors, public policy, as well as increased attention to the achievements of Western historical thought. The article defines the main directions of development of Russian historical thought, as well as the thematic repertoire of publications on the history of the industry in the context of the formation of printing. The characteristic features of the development of Western Protestant and Catholic historiography XVI-XVII centuries. The analysis found that due to the socio-economic and cultural reforms, with the development of education and science, the need for a secular book, in particular historical themes have evolved relatively slowly. The demand for scientific, educational, industrial and secular book as a whole lagged behind the proposal, which is artificially supported by the state. Study of sources and scientific material allowed to disclose the value of the product W. Stratemanna - as the first Russian edition of the textbook on world history - in the dissemination and popularization of historical knowledge, as well as the impact on the formation of the Russian historical science. Identified the causes and factors that contributed to the popularity of historical writing in the first half of the XVIII century. Revealed the importance of translation and historiographical activity Gabriel (Gavriil) Buzhinsky - as a translator and author of the preface to the publication of works by

W. Stratemanna - to familiarize readers with the achievements of Russian Protestant historical thought and dissemination of information on world history. The basic idea of how historical works W. Stratemanna and G. Buzhinsky preface, as well as their influence on the development of historical thought in Russia during the study period. On the basis of analysis of the sources and historiographical material reveals reasons prohibition and destruction of publications W. Stratemanna in 1749. The article gives a brief description of publishing printing Alexander Nevsky Monastery in St. Petersburg. Analyzed rates of the test edition, its presence in the libraries and book collections of individuals. The author attempts to bibliographic analysis of the copies of the publication W. Stratemanna that are stored in the collections of rare books of the largest libraries of Kiev: characterized printing features of these printed works, the state of frames and prints the contents provenientsy, marginalia and so forth.

Keywords: historiography, typography, history books, rare and valuable editions, Wilhelm Stratemann (1629-1684), «Featron», Russia, Ukraine, XVIII century.

References

- [1] Stratemann W. *Theatrum historicum exhibens memoriae juvandae causa, per decem exitus & per secula, omnes reges, imperatores, pontifices romanos, viros celebres, ... universamque historiarum sacrarum & prophanarum seriem, a mundi origine ad praesentem annum MDCLVI*. Ienae, 1656, 1146 p. Available at: http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11096951_00005.html. (accessed 7 January, 2015)
- [2] Alpatov M. A. *Russkaya istoricheskaya mysl i Zapadnaya Evropa (XVII – pervaya chetvert XVIII v.)* [Russian historical thought and Western Europe (17th–first quarter 18th centuries)]. Moscow, 1976, 456 p.
- [3] Artemyeva T. V., Mikeschin M. I., ed. *Ideya istorii v Rossii XVIII veka* [Idea of history in Russia in the 18th century]. *Filosofskiy vek*, Saint Petersburg, 1998, no. 4, 267 p.
- [4] Artemyeva T. V. *Ot slavnogo proshlogo k svetlomu budushchemu: Filosofiya istorii i utopiya v Rossii epokhi Prosveshcheniya* [From glorious past to bright future: Philosophy of history and utopia in Russia in the Age of Enlightenment]. Saint Petersburg, 2005, 496 p.
- [5] Afanasyeva T. A. *Rasprostraneniye kirillicheskoj knigi v Rossii v XVIII v.* [Distribution of the Cyrillic book in Russia in the 18th century]. *Rukopisnaya i pechatnaya kniga v Rossii: Problemy sozdaniya i rasprostraneniya*, Moscow, 1988, pp. 131-139.
- [6] Belov E. Elizaveta Petrovna [Elizaveta Petrovna]. *Entsiklopedicheskiy slovar* [Encyclopedic Dictionary]. Saint Petersburg, 1891, vol. 22, pp. 807-809.
- [7] Berezin N. I. *Russkiye knizhnyye redkosti: Opyt bibliograficheskogo opisaniya redkikh knig s ukazaniem ikh tsennosti* [Russian book rarities: Experience of the bibliographic description of rare books with the indication of their value]. Moscow, 1903, part 2, 103 p.
- [8] Buzhinskiy G. *Dobrokhodomu istorii lyubitelyu* [Voluntary fan of history]. Stratemann V. *Featron, ili Pozor istoricheskij* [William Stratemanna Featron or historical shame], Saint Petersburg, 1724, pp. 4-6.
- [9] Vaynshteyn O. L. *Zapadnoevropeyskaya srednevekovaya istoriografiya* [West European medieval historiography]. Moscow ; Leningrad, 1964, 484 p.
- [10] Gadalo G. S. *Kniga Vilgelma Stratemana «Featron ili pozor istoricheskij...» v tverskikh khranilishchah* [Book by William Stratemanna “Featron or historical shame...” in the Tver storages]. *Knigi. Biblioteki. Istoriya* [Books. Libraries. History], 2006, issue 7, pp. 33-38.
- [11] Guseva A. A. *Svod russkikh knig kirillovskoy pechati XVIII veka tipografii Moskvy i Sankt-Peterburga i universalnaya metodika ikh identifikatsii* [Set of the Russian books of the kirillovsky press of printing houses of Moscow and St. Petersburg and universal technique of their identification in the 18th century]. Moscow, 2010, 1252 p.
- [12] Dziuba O. *Nimetska knyha v bibliotekakh Ukrainy (XVIII st.)* [The German book in libraries of Ukraine (18th century)]. Smolii V. A., ed. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st.)* [Ukraine in the East-Central Europe (from ancient times to the late 18th century)]. Kyiv, 2004, issue 4, pp. 307-319.
- [13] Dziuba O. *Pryvatni biblioteki Ukrainy XVIII st.: vlasnyky ta repertuar zibraniy* [The private libraries of Ukraine in 18th century: owners and repertoire of meetings]. Smolii V. A., ed. *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z*

- naidavnishykh chasiv do XVIII st.) [Ukraine in the East- bases Central Europe (from ancient times to the late 18th century)]. Kyiv, 2002, issue 2, pp. 292-302.
- [14] Diltey F. G. Pervyye osnovaniya universalnoy istorii s sokrashchennoyu khronologiyeyu v polzu obuchayushchegosya rossiyskogo dvoryanstva [The first bases of universal history with the reduced chronology in favor of the learning Russian nobility]. Moscow, 1762, part 1, 265 p.
- [15] Evgeniy (mitropolit) (Bolkhovitinov) Slovar istoricheskoy o byvshikh v Rossii pisatelyakh dukhnovogo china Greko-Rossiyskoy Tserkvi [The historical dictionary about the writers of a spiritual rank of the Greek-Russian Church who were in Russia]. Moscow, 1995, 416 p.
- [16] Krats G. Nemetskoyazychnyye izdaniya v Moskve i Sankt-Peterburge XVIII-XX vekakh [German-language editions in Moscow and St. Petersburg in the 13th-20th centuries]. Nemtsy v Rossii: problemy kulturnogo vzaimodeystviya [Germans in Russia: problems of cultural interaction], Saint Petersburg, 1998, pp. 179-191.
- [17] Lytvynov V. D. Idei rannoho prosvitnytstva u filosofskii dumtsi Ukrainy [Ideas of the age of early Enlightenment of philosophical thought of Ukraine]. Kyiv, 1984, 152 p.
- [18] Lunev R. S. Geopoliticheskiye i geograficheskiye izyskaniya Vakhushki Bagrationi (1696-1784 gg.) v kontekste gruzinskoy epokhi XVIII v. [Geopolitical and geographical researches of Vakhushki Bagrationi (1696-1784) in the context of the Georgian era of the 18th century]. Poznavatelnyy otkrytyy zhurnal, 2012, no. 5. Available at: <http://poznatelnyy.nyj.rf/all/geopoliticheskiye-i-geograficheskiye-izyskaniya-vakhushki-bagrationi-1696-1784-g-v-kontekste-gruzinskoy-epokhi-xviii-v.html>. (accessed 7 January, 2015).
- [19] Luppov S. P. Kniga v Rossii v pervoy chetverti XVIII veka [The book in Russia in the first quarter of 18th century]. Leningrad, 1973, 376 p.
- [20] Luppov S. P. Kniga v Rossii v poslepetrovskoye vremya 1725-1740 [The book in Russia in after Peter time 1725-1740]. Leningrad, 1976, 378 p.
- [21] Markov A. S. Katalog rukopisnykh i staropechatnykh knig [Catalog of hand-written and old printing books]. Astrakhan, 1996, 44 p.
- [22] Milyukov P. N. Ocherki po istorii russkoy kultury [Essays on the history of Russian culture]. Moscow, 1995, vol. 3, 477 p.
- [23] Nikolaev S. I. "Povest o Lukianovom osle" v krugu perevodnykh antichnykh pamyatnikov Petrovskoy epokhi ["The story about the Lukianov's donkey" in the circle of conversion of ancient monuments of Peter's era]. XVIII vek [XVIII century], Saint Petersburg, 1991, vol. 17, pp. 135-159.
- [24] Nychuk V. M., Khyzhniak Z. I. Kyievo-Mohylianska akademiia i ukrainsko-nimetski kulturni zviazky [Kyiv-Mohyla Academy and the Ukrainian-German cultural ties]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Kyievo-Mohylianska akademiia", Kyiv, 2000, vol. 18, pp. 12-24.
- [25] Opysaniye izdaniy grazhdanskoy pechati 1708 – yanvar 1725 [Description civil print editions 1708 – January, 1725]. Moscow ; Leningrad, 1955, 625 p.
- [26] Opysaniye izdaniy, napechatannykh kirillitsey. 1689 – yanvar 1725 [Description of publications, printed in Cyrillic. 1689 – January, 1725]. Moscow ; Leningrad, 1958, 401 p.
- [27] Pekarskiy P. P. Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom [Science and literature in Russia at Peter the Great]. Saint Petersburg, 1862, vol. 1, 578 p.
- [28] Pekarskiy P. Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom [Science and literature in Russia at Peter the Great], Saint Petersburg, 1862, vol. 2, 728 p.
- [29] Peshtich S. L. Russkaya istoriografiya XVIII veka [Russian historiography of the 18th century]. Leningrad, 1961, part. 1, 276 p.
- [30] Ratynskiy N. A. Featron ili pozor istoricheskoy [Featron or historical Shame]. Pamyatniki drevney pismennosti iskusstva [Monuments of ancient writing art], Saint Petersburg, 1881, issue 4, vol. 13, pp. 2-7.
- [31] Rovinskiy D. A. Podrobnyy slovar russkikh graverov XVI-XIX vv. [Detailed dictionary of the Russian engravers of the 16th-19th centuries]. Saint Petersburg, 1895, 806 p.
- [32] Utkina N. F., Nichik V. M., Shkurinov P. S. Russkaya mysl v vek Prosveshcheniya [Russian thought in the Age of Enlightenment]. Moscow, 1991, 280 p.
- [33] Svodnyy katalog russkoy knigi kirillovskoy pechati XVIII veka [Summary catalog of Russian Cyrillic book printing of 18th century]. Moscow, 1968, 567 p.
- [34] Sidorov A. A. Drevnerusskaya knizhnaya gravyrura [Ancient Russian book engraving]. Moscow ; Leningrad, 1951, 396 p.
- [35] Smagina G. I. Nemetskiye uchebniki po vseobshchey istorii v rossiyskoy shkole XVIII v. [German textbooks on general history at the Russian school of the 18th century]. Nemtsy v Rossii: rossiysko-nemetskiy dialog [The Germans in Russia: Russian-German dialogue]. Saint Petersburg, 2001, pp. 169-186.
- [36] Smagina G. I. Nemetskiye obrazovatelnyye idei i rossiyskaya shkola XVIII v. [German educational ideas and the Russian school in the 18th century]. "Vvodya nrayy i obychai Evropeyskiye v Evropeyskom narode": K probleme adaptatsii zapadnykh idey i praktik v Rossiyskoy imperii ["By introducing the European manners and problems of adaptation of western ideas and practices in the Russian Empire"]

- and customs of the European people”: To the problem of adaptation of the western ideas and the practician in the Russian Empire]. Moscow, 2008, pp. 205-220.
- [37] Smirnov-Sokolskiy N. P. *Moya biblioteka: Bibliograficheskoe opisanie* [My library: Bibliographic description]. Moscow, 1969, vol. 1, 532 p.
- [38] Smirnov-Sokolskiy N. P. *Rasskazy o knigakh* [Stories about books]. Moscow, 1983, 382 p.
- [39] Stratemman V. *Featron ili Pozor istoricheskiy, izyavlyayushchiy povsyudnyuyu istoriyu svyashchennogo pisaniya i grazhdanskuyu...* [Shame Featron or historical, expressing overall story of the Holy Scripture and civil ...]. Saint Petersburg, 1724, 1-6, 1-449, 1-20, [1]-[2] p.
- [40] Sukholit N. “Hystoriya Sveiskoi voyny” Petra I pro uchast Ukrainy u Pivnichnii viini 1700-1721 rr. [“Gistoriya Sveyskoy war” Peter I about participation of Ukraine in Northern war of 1700-1721]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, 2012, no. 15, pp. 238-246.
- [41] Tonkova R. N. *Peterburzhskiye tipografii pervoy chetverti XVIII v., vklyuchaya akademicheskuyu: (Deyatelnost ikh do vzniknoveniya chastnykh tipografiy 1711-1771)* [The Petersburg printing houses of the first quarter of 18th century, including the academic: (Activities before the emergence of private printing houses 1711-1771)]. Orlov A. S., ed. *Trudy Instituta knigi, dokumenta, pisma*, Moscow, 1936, no. 5, pp. 111-133.
- [42] Fedotova M. A. *Epistolarnoye naslediye Dimitriya Rostovskogo (voprosy istochnikovedeniya i tekstologii)* [Epistolary heritage of Dmitry Rostovsky (questions of sources and textual criticism)]. *Trudy otdela drevnerusskoy literatury*, Saint Petersburg, 2003, vol. 54, pp. 535-564.
- [43] Finkelshteyn A. L. *Bibliofilskiye rasskazy* [The stories of library]. Moscow, 2005, 480 p.
- [44] Shipilov A. V. *Rossiya pervoy poloviny XVIII veka: gosudarstvo, obshchestvo, kultura* [Russian the first half of XVIII century: the state, society, culture]. Voronezh, 2010, vol. 2, 226 p.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 025.345.4.036:027.021:378.4(477.74-21)

Т. М. Бикова,

зав. відділом наукової обробки документів та організації каталогів
Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО ТЕМАТИЧНОГО ПОШУКУ В ЕЛЕКТРОННОМУ КАТАЛОЗІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ НБ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)

В статті розглядається питання електронної предметизації документів та створення словника предметних рубрик в електронному каталозі. У Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова відділом наукової обробки документів та організації каталогів проводиться редакція розділів тезаурусу, виробляється методика та складається інструкція редакції, вивчається процес редагування, що дає можливість поліпшити та удосконалити тематичний пошук в електронному каталозі.

Ключові слова: електронний каталог, Наукова бібліотека, предметна рубрика, тезаурус, тематичний пошук.

Формування повноцінного інформаційного ресурсу, забезпечення навчального процесу, сприяння здійсненню наукових досліджень та інноваційного розвитку бібліотечної справи – головні завдання сучасної наукової бібліотеки ВНЗ.

Реалізація цих завдань вимагає використання автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (АБІС), що дозволяє значно розширити можливості пошуку інформації.

Стандартизація заповнення елементів бібліографічного запису є одним з показників якості інформаційного ресурсу. Оперативність і повнота пошуку інформації залежать також від якості формування пошукового образу документа, адекватного відображення його змісту в інформаційно-пошуковій системі. Якість змістовної обробки документів має забезпечити релевантність пошуку інформації. Тобто зміст знайденого в результаті пошуку документа повинен відповідати сформульованому інформаційному запиту та максимально задовольнити інформаційні потреби користувачів. Натомість різні методики змістовної обробки документів іноді значно ускладнюють доступ до інформації. У зв'язку з цим набуває великого значення уніфікація електронної предметизації, тобто створення ефективних засобів навігації в інформаційному просторі бібліотеки (інтуїтивно зрозумілий словник предметних рубрик (далі – ПР), лінгвістичне забезпечення інформаційно-пошукової мови). Особливо це актуально в умовах корпоративної каталогізації.

Питання електронної предметизації документів та створення словника ПР в електронному каталозі (далі – ЕК) досліджувалися в роботах В. Білоус [1], Н. Зоріної [3], Г. А. Скарук [6], Н. Стрішенець [8]. Проблема уніфікації та стандартизації електронної предметизації розглядалася В. Касаткіним [4], О. Сербінім [5]. Вивченням питань підвищення ефективності тематичного пошуку в ЕК займалися П. Є. Дедик [2], В. Касаткін [4], І. В. Сорокін [7].

Однак і досі існують певні протиріччя при розгляданні вищезазначених питань. Тому метою даного дослідження є досвід НБ ОНУ у формуванні словника ПР для забезпечення якісного тематичного пошуку в ЕК.

У жовтні 2000 р. ОНУ було придбано АБІС “ІРБІС”, де були створені дві окремі бази даних «Книги» і «Статті». Проте під час каталогізації використовувалися два абсолютно різних підходи до електронної предметизації нових надходжень. В той час, коли бібліографи використовували координатне індексування, систематизатори відділу наукової обробки та організації каталогів взяли за основу ПР принципи побудови карткового АПП до СК.

У 2002 р. бібліотека перейшла на бібліотечне програмне забезпечення Liber Media. Було здійснено конвертацію бази даних «Книги» з Ірбіса в Лібер Медіа. Разом з бібліографічними записами в нову програму були перенесені ПР. Гостро постало питання про створення єдиного тематичного тезауруса.

На наш погляд, предметизаційна інформаційно-пошукова мова (мова ПР) є необхідним елементом ЕК. Високої ефективності мова ПР може досягти тільки за умови наявності єдиної системи електронної предметизації і стандартного тезауруса ПР, що представлений в ЕК.

Тому фахівцями НБ ОНУ було прийнято рішення про складання тезауруса предметних рубрик для ЕК з формулюваннями, запозиченими з повних таблиць ББК для наукових бібліотек (25 випусків, 30 книг). Бібліотечно-бібліографічну класифікацію побудовано на основі ієрархічного «дерева знань» з виокремленням спеціальних розділів і підрозділів класифікації. Таблиці ББК підтримуються великими бібліотечними центрами в актуальному стані; охоплюють всі галузі знань і дають можливість обмежувати область пошуку, виділяти необхідну тематичну частину великої колекції. Тому тезаурус ПР, побудований на основі таблиць ББК, є високоефективним лінгвістичним засобом, що забезпечує релевантність тематичного пошуку в ЕК.

Тезаурус предметних повинен відповідати певним вимогам, що висуваються до інформаційно-пошукових мов [1, с. 3]:

- повно і точно відображати зміст документа;
- забезпечувати однозначність тлумачення термінів;
- допускати багатоаспектне індексування;
- забезпечувати достатню простоту та зручність тематичного пошуку;
- допускати внесення змін, доповнень і уточнень;
- відбивати сучасний стан терміносистеми;
- допускати можливість застосування альтернативних формулювань пошукових запитів.

Протягом 2003-2004 рр. систематизатори відділу наукової обробки та організації каталогів редагували існуючі та **утворювали нові ПР згідно методичного рішення**. Вироблялася методика редагування ПР. Оскільки редагування електронного предметного каталогу значно відрізняється від редакції карткового СК, вивчалася відповідна методична література.

З 2002 р. в НБ ОНУ розпочато пересистематизацію окремих розділів карткового СК за середніми таблицями ББК. Це також вимагало фронтальної редакції відповідних розділів тезауруса ПР. Змінювалася методика редакції, вносилися відповідні зміни в технологічні інструкції.

У жовтні 2012 р. бібліотека перейшла на АБІС Абсотек Юнікод (Absotheque Unicode), що має більш розвинені механізми підтримки бібліотечних процесів, в тому числі індексування документів. Більш ніж дворічний досвід роботи в даній системі показав, що АБІС Абсотек Юнікод є зручним та ефективним технічним засобом для забезпечення якісного тематичного пошуку в ЕК. Тим більше, що в тезаурусі ПР кожен термін (словосполучення) є окремою пошуковою одиницею.

Спочатку ПР групувалися за галузями знань, в межах складеного ієрархічного дерева – «від загального до конкретного». Тому на момент переходу на нову АБІС рубрики були досить дрібними. Така детальність ПР притаманна розділам, які користуються підвищеним попитом серед користувачів інформації.

Вся інформація вноситься у відповідні поля авторитетного запису. Предметні заголовки і підрубрики створюються тільки на прийняті форми ПР. В якості прийнятої форми предметної підрубрики використовуються найбільш поширені слова і вирази.

Заголовок тематичної ПР заноситься в поле «Назва рубрики». У випадку, якщо предметний заголовок має кілька варіантів написання (синоніми, інверсія, аббревіатура), решта форм вважається неприйнятими. Таким чином усувається проблема, пов'язана з синонімією, омонімією і полісемією.

В АБІС Абсотек Юнікод допускається введення текстових приміток до рубрик, що уточнюють тематичний зміст ПР. Такі методичні вказівки можуть виконувати тільки службові функції (наприклад, рекомендувати систематизатору засоби подальшої деталізації матеріалу) і заносяться в поле «Примітки».

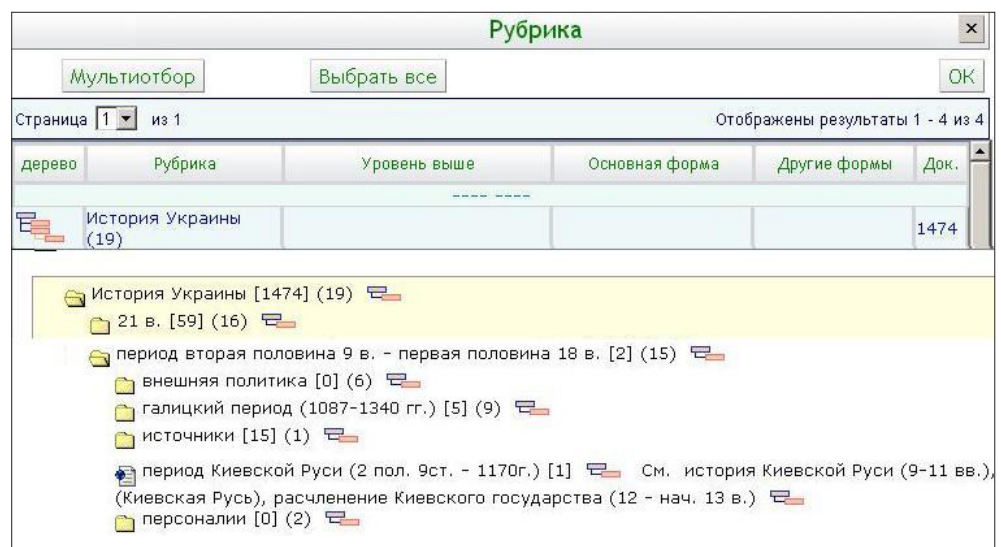
Для позначення неприйнятих предметних заголовків і підрубрик в АБІС Абсотек Юнікод існує система посилань і відсилань на прийняту форму предметного заголовка («Збережена форма рубрики», «див. також»). Посиланнями відзначають часткове перетинання змісту між рубриками, підпорядкованість одного поняття іншим, встановлюють тематичні зв'язки між рубриками. Ця система значно спрощує процес індексування документів.

Після збереження запису вся інформація з поля «Збережена форма рубрики» автоматично переноситься в поле «Є посилання див.».

Важливою також є інформація про дату створення або останнього редагування авторитетного запису та особистий код систематизатора.

Таким чином, повний авторитетний запис на тематичну ПР має такий вигляд (іл. 1) і містить:

- прийнятий предметний заголовок;
- варіанти неприйнятих предметних заголовків і підрубрик, з яких на прийняті предметні заголовки зроблено відсилання «див.»;
- пов'язані предметні заголовки і підрубрики, на які робиться посилання «див. також».

Іл. 1

Наявність такого автоматизованого інформаційно-пошукового тезаурусу предметних рубрик (АПТ ПР) значно спрощує роботу систематизатора і користувача ЕК. Використання розгалуженого АПТ ПР допомагає конструктивніше виконувати загальні та специфічні операції, професійно підтримувати і задовольняти інформаційні потреби користувачів [3, с. 19]. Грамотно складений тезаурус ПР забезпечує ефективний тематичний пошук, навіть якщо користувач не має необхідних знань з певної тематики і тому недостатньо чітко визначає свої інформаційні потреби [6, с. 74].

Таким чином, виконується основне завдання ЕК – відображення створених бібліотекою баз даних в Internet, створення на їх основі якісного, багатофункціонального інформаційного бібліографічного ресурсу, що буде корисним не тільки читачам бібліотеки, але і користувачам Internet [4, с. 369].

Однією з сучасних вимог до ЕК є використання довідників, авторів, видавництв, серій, ПР як самостійних повноцінних інформаційних об'єктів, а не лише як допоміжних для складання пошукових запитів [2, с. 67]. Представлена

веб-сторінка додатку Абсопак Юнікод для АБІС Абсотек Юнікод, що представляє можливості навігації в ЕК за допомогою ПР (іл. 2).

Веб-сторінки ЕК повинні мати високу пов'язаність: велика кількість гіперпосилань допомагає користувачеві орієнтуватися в ЕК і отримувати додаткову інформацію [7, с. 54].

Электронный каталог: Тезаурус – Рубрика: История Украины

Рубрика: История Украины

Показаны записи 19 из 19

Введите часть названия рубрики:

Тезаурус

Вышестоящие рубрики	Заглавие рубрики	См. также	Подрубрики	Документы	
				в рубрике	с учетом подрубрик
История Украины	21 в.		16	60	3161
История Украины	в целом		16	6	1076
История Украины	города и села Украины (общие работы)			7	
История Украины	губернии		11		398
История Украины	древняя история Украины		10	23	171
История Украины	исторические области		11		2611
История Украины	период вторая половина 9 в. - первая половина 18 в.	история Киевской Руси	15	2	1801
История Украины	современные области		25	2	4049
История Украины	территория и население		28	3	173

Іл. 2. Тезаурус ПР як інструмент навігації в ЕК

На іл. 2 виділені гіперпосилання, завдяки яким користувач має можливість перейти на рівень вище, до подрубрик вибраної рубрики, до списку документів у вибраній рубриці, зробити фільтрацію списку рубрик.

Як згадувалося вище, тезаурус ПР повинен бути цілісною системою, що складається зі взаємозв'язаних елементів. Випадкові рубрики, не усунена синонімія, омонімія тощо, набагато знижують ефективність пошуку інформації.

Формування якісного інформаційного ресурсу вимагає стандартизації автоматизованої каталогізації, використання єдиних нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань індексування та електронної предметизації.

Мова ПР може досягти високої ефективності тільки при наявності єдиної системи електронної предметизації та стандартного тезауруса ПР, представленого в ЕК.

Грамотно складений тезаурус ПР забезпечує простоту та зручність тематичного пошуку в ЕК, відображає сучасний стан терміносистеми, дозволяє повно і точно відбити зміст документа.

Для підвищення ефективності та поліпшення якості пошукових можливостей ЕК необхідне його постійне редагування. Зараз співробітники відділу наукової обробки та організації каталогів активно працюють над вдосконаленням ЕК (переглянуто норми редакції ПР, складено відповідні інструкції), що може бути корисним у практичному застосуванні іншими бібліотеками. Вивчення процесу редагування ПР як невід'ємної частини поліпшення пошуку в ЕК, буде мати продовження у наступних дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Білоус В. Лінгвістичне забезпечення – важливий аспект діяльності бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / В. Білоус // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 3. – С. 14-17.
2. Дедик П. Е. Новые возможности доступа к ресурсам зарубежных библиотек: каталоги нового поколения / П. Е. Дедик // Науч. и техн. б-ки. – 2013. – № 2. – С. 65-84.
3. Зоріна Н. База даних авторитетного файлу “Предметні заголовки” електронного каталогу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського / Н. Зоріна // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 1. – С. 18-21.
4. Касаткін В. Специфіка відображення інформаційних ресурсів на бібліотечних сайтах (інформація про фонди та користувачів) / В. Касаткін // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 35. – С. 365-374.
5. Сербін О. Процеси систематизації в умовах адаптації до сучасних вимог інформаційного пошуку / О. Сербін, С. Галицька // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 341-357.
6. Скарук Г. А. Принципы комплексного использования лингвистических средств тематического поиска в электронном каталоге / Г. А. Скарук // Научные и технические библиотеки. – 2014. – № 2. – С. 72-76.
7. Сорокин И. В. Технологии Web 2.0 как средство интеграции библиотек в современную электронную среду / И. В. Сорокин, А. В. Скалабан // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2011. – № 2. – С. 54-58.
8. Стрішенець Н. Поняття предметних рубрик в американському бібліотекознавстві / Н. Стрішенець // Бібліотечна планета. – 2010. – № 2. – С. 12-16.

Надійшла 15.03.2015 р.

Т. Н. Быкова,

зав. отделом научной обработки документов и организации каталогов
Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВЕННОГО ТЕМАТИЧЕСКОГО ПОИСКА В ЭЛЕКТРОННОМ КАТАЛОГЕ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ НБ ОНУ ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА)

В статье рассматривается вопрос электронной предметизации документов и создание словаря предметных рубрик в электронном каталоге. В Научной библиотеке ОНУ имени И. И. Мечникова отделом научной обработки документов и организации каталогов проводится редакция разделов тезауруса, выра-

батывается методика и составляется инструкция редакции, изучается процесс редактирования, что позволяет улучшить и усовершенствовать тематический поиск в электронном каталоге.

Ключевые слова: электронный каталог, Научная библиотека, предметная рубрика, тезаурус, тематический поиск.

T. M. Bykova,

Head of the Department of
Scientific Processing of Documents and Organization of Catalogues
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenskaya St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

ENSURING HIGH-QUALITY THEMATIC SEARCH IN THE ELECTRONIC CATALOGUE (FROM EXPERIENCE OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY)

Summary

The purpose of our article is the description of electronic subject analysis of documents and creation of the dictionary of subject headings in the electronic catalog. The subject of the research is the electronic catalog of the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University. The purpose of work is development of a technique of edition of sections of the thesaurus. In 2012 the Scientific Library of the Odesa I. I. Mechnikov National University has moved to the new software ABIS Absotheque Unicode which allowed to improve (to simplify) search in the electronic catalog. The department of scientific processing and the organization of catalogs carried out edition of sections of the thesaurus, instructions are formed, and the edition technique is developed, process of editing is studied. Drawing up the thesaurus of subject headings is carried out by means of loans from full tables BBC for scientific libraries. Even if he has no clear idea and profound knowledge of a search subject, simplifies correctly made subject headings for the reader and does more effective thematic search. The main finding of the work is in need of continuous editing subject headings that simplifies and does more comfortable search in the electronic catalog for the user of library. The research findings have the practical value for employees of libraries.

Keywords: electronic catalog, Scientific Library, subject heading, thesaurus, thematic search

References

- [1] Bilous V. Lihvistychne zabezpechennia – vazhlyvyi aspekt diialnosti biblioteki Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho [Linguistic support - an important aspect of activity of the Library of Vinnytsia state pedagogical university of Mikhail Kotsyubinsky]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2013, no. 3, pp. 14-17.
- [2] Dedik P. E. Novyye vozmozhnosti dostupa k resursam zarubezhnykh bibliotek: katalogi novogo pokoleniya [New opportunities for access to the resources of foreign libraries: catalogs new generation]. *Nauchnye i tekhnicheskiye biblioteki*, 2013, no. 2, pp. 65-84.
- [3] Zorina N. Baza danykh avtorytetnoho failu “Predmetni zaholovky” elektronnoho katalogu DNPB Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho [Database of the authoritative file “Subject Headings” of the DNPB electronic catalog of Ukraine of V. A. Sukhomlinsky]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 2014, vol. 1, pp. 18-21.
- [4] Kasatkin V. Spetsyfika vidobrazhennia informatsiinykh resursiv na bibliotechnykh saitakh (informatsiia pro fondy ta korystuvachiv) [Specifics of reflection of information resources on the library sites (information on funds and users)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 2013, vol. 35, pp. 365-374.
- [5] Serbin O., Halytska S. Protsesy systematyzatsii v umovakh adaptatsii do suchasnykh vymoh informatsiinoho poshuku [Processes of systematization in the conditions of adaptation to modern requirements of information search]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 2012, vol. 33, pp. 341-357.
- [6] Skaruk G. A. Printsipy kompleksnogo ispolzovaniya lingvisticheskikh sredstv tematicheskogo poiska v elektronnom kataloge [The principles of complex use of linguistic means of thematic search in the electronic catalog]. *Nauchnye i tekhnicheskiye biblioteki*, 2014, no. 2, pp. 72-76.
- [7] Sorokin I. V., Skalaban A. V. Tehnologii Web 2.0 kak sredstvo integratsii bibliotek v sovremennuyu elektronnyu sredu [Web 2.0 technologies as a means of integration of libraries in the modern electronic environment]. *Vestnik Bibliotechnoy Assamblei Evrazii*, 2011, no 2, pp. 54-58.
- [8] Strishenets N. Poniattia predmetnykh rubryk v amerykanskomu bibliotekoiznastvi [The notion of subject headings in American library science]. *Bibliotekna planeta*, 2010, no 2, pp. 12-16.

УДК [027.7:378.4]:316.77

T. O. Kolesnykova,

PhD of Social Communications

Director of the Scientific and Technical Library

Dnipropetrovsk National University of

Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

2, Lazaryan St., Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine,

Tel.: 38 (056) 371 51 05

e-mail: lib@b.diit.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-4603-4375>

THE ROLE OF THE UKRAINIAN UNIVERSITY LIBRARIES IN INCREASING REPRESENTATION OF UKRAINIAN SCIENCE INTO GLOBAL ENVIRONMENT OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

Defining the role of libraries in Ukrainian universities in the integration processes of scientific publications in international scientific and information space. Features of realization new digital initiatives in Ukraine are examined on example scientific-technical library of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport. Monitoring/analysis of information flow of world library information science ("DOAJ", "E-LIS Repository", "SciVerge Scopus", social networks) has identified Ukrainian scientists' low level publications presence in it. It is offered a number of current perspective libraries activity directions. Also implementation of it allowed strengthening the role of libraries in the formation of new information technology infrastructure of science and becoming libraries' "points of growth".

Keywords: university library, digital initiatives, scientific communication, Ukrainian science, intellectualization of library activities, librarian, integration of scientific publications, library of DNURT, library publishing services, new publishing model

Now, in the conditions of rapid development of information and communication technologies, changes in the patterns of education and science, acceleration of the process of spatial diffusion of documented knowledge, broaden of the audience horizon expectations in the foreground in any country of the world is the question on increasing of the contribution of the university libraries in the development of institutional missions and goals. In the process of evolution, the university libraries in their activities to foster the creation and dissemination of knowledge and their long-term conservation of overcome physical limitations (locality) and acquire the characteristics of a global nature. At the same their mission has not changed, and only changed the way of their execution (Kolesnykova, 2014; Library Publishing Services, 2012; 2012 top ten trends in academic libraries, 2012; Ronald, 2012; Lewis, 2007) [5, 8, 9, 17, 21].

University libraries of Ukraine, which are the information centers of their institutions, try their best to meet the information needs of communities in education, researches, pedagogical and administrative practices. However, for today the main characteristic feature of their activity is the definition of intelligent information technologies strategic vector of functioning, the ideologeme of development and a prerequisite of existence.

The gradual displacing of library activities in the plane of digital communications is accompanied by the transformation of the structure and functions of the university library and introduction the new directions of library production and services.

One of such directions, highly demanded by the scientific community of the University, is the inclusion in the range of direct interest and responsibility of the library activities for the dissemination research results of the Institute's scientists in international scientific space.

The issues of development of digital initiatives scientific communication, including those associated with Open Access, and the role of university libraries are actively discussed in the world professional press.

Thus, the transformation processes in the system of scientific communications, development of digital libraries as the part of the digital research infrastructure and science 2.0, new models of publishing scientific periodicals and participate in these initiatives of the university library can be met in various publications (Devlin, 2013; Kolesnykova, 2013; Nahotko, 2013; Solovjanenko, 2010; Wittenberg, 2008; Library Publishing Services, 2012; Lewis, 2007; Turtle, 2007; Pyati, 2007) [1, 4, 8, 9, 11, 15, 18, 19, 20].

Influence of preservation of scientific documents on the Internet (repositories, digital libraries, e-journals, websites, authors blogs and so on) on the visibility of these documents in general and specialized search engines are investigated in the work of A. Pulikowski (2012) [14].

The discussion on the need of improving the library status-role positions at the University, permanent bringing by them, the value which they pose to the community of their institutions, we can found in different publications (Kolesnykova, 2013; Podrezova, 2013; 2012 top ten trends in academic libraries, 2012; Robinson-Garcia, 2011) [4, 13, 16, 21].

The using information-analytical activity of traditional libraries in modern practice (library- and scientometrical) evaluation methods, and in the future – a new, built on the basis of the social web (altimetry), are discussed by different scientists (Kolesnykova, 2013; Nazaroveć, 2012; Más-Bleda, 2013) [4-6, 10, 12].

The problem of lack representation of Ukrainian science in the space of virtual communications, including international scientometrical databases (DB), has become a subject of study of the following scientist such as Kolesnykova and Kostenko (2013) [4, 7].

The strategic choice of the innovative model of the university library as a means of adaptation to rapidly changing communication environment, predict the imple-

mentation of measures – from innovation support of the University administration to preparing innovative user interaction and relationships in a fundamentally new directions, are discussed in publications Guo Jing and Klugowska (2009) [2, 3].

At the same time, laying of new traditions in the work of the university libraries in Ukraine, numerous instances of experimentation with new features that provide new information technologies and which allows you to create not only a new educational and research area, but also provide generation, extraction, preparation and transportation of information and knowledge are required more detailed discussion.

Purpose.

Proceeding from the above, the aim of this work is the definition of the role of Ukrainian university libraries increasing the representation of Ukrainian science in global space scientific communications. The discussion of this issue became possible due to the introduction of new University libraries activities – responsibility for the dissemination of research results of the Institute's scientists in the web environment.

Research objectives are required the monitoring and analysis of the global flow of documentary information on this topic; clarification of the components in this direction and peculiarities of its realization in the universities of Ukraine; situation analysis regarding display of scientists' works of Ukrainian library science in the world of scholarly communication; identification of current and perspective directions of libraries activity in the direction of increasing the representation of Ukrainian science in global space of scientific communications.

Methods.

Theoretical basis of the research was the highlighting publication in the evolutionary development of social communications, interconnected and interdependent co-evolutionary processes of science, science communication, scientific libraries, advanced processes in the bibliometrics and scientometrics. In this paper, we used the methods of scientific analysis, generalization, analogy, comparison, prediction and so on.

Thus, the authors investigated numerous examples of practical implementation directly on liability of Ukrainian university libraries for dissemination scientists' research of the institution in the international scientific and educational information environment. For example, this is the following libraries of Ukrainian universities such as: Dnipropetrovsk National University of Railway Transport, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute», National University "Kyiv-Mohyla Academy", National University "Lviv Polytechnic", Odesa I. I. Mechnikov National University, Sevastopol National Technical University, Sumy State University, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University, V. N. Karazin Kharkiv National University, and others.

While in terms of limited capacity (financial, technical, human), an innovative Ukrainian university library is concentrated the library resources, library and production services to the most important areas of development which can become “points of growth” of library. Thus, the “points of growth” are areas which provide the most complete focus on the information scientists’ needs as the information donors and acceptors of knowledge (Kolesnykova, 2013; Kolesnikova, 2013, 2014; Kostenko, 2013; Nazaroveć, 2012; Podrezova, 2013; Solovjanenko, 2010) [4, 5, 6, 7, 12, 13, 18].

Experience on implementation of university libraries direction with responsibility for dissemination of scientific research institutions in the world scientific and information space; consider the example of Scientific and Technical Library of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (STL DNURT). The library was established in 1930 together with the University. STL DNURT today is one of the leading university libraries in Ukraine in the field of railway transport. Foundation of publications library is nearly 1 million copies; electronic collection features a database of their own generation and licensing. The number of users of a single library card is more than 12,500 people.

Today, generally built (but continue to evolving) an innovative model of university libraries of DNURT is noted: *first*, processes, infrastructure rapprochement with scientific activity; *secondly*, strengthening those aspects that allow to consider the library as a center of the intellectual activity information of educational establishment, as an active participant of processes of scientific-educational communication, organization, e-education, e-science and e-research; *in the third*, the implementation the deep concept of intellectualization of library profession.

Active work of STL DNURT in the direction of the introduction of digital initiatives was launched in 2009. It provided for mastering two powerful information technology platforms with open code – DSpace and OJS for integration of scientific documentary information of the University, which is its intellectual property, to the global space of virtual communications.

So, on the DSpace platform initiated by library, are created and further supported the university repository (digital archive of scientific works – “eaDNURT”, <http://eadnurt.diit.edu.ua/>). It is integrated into the international and national systems of open digital archives: ROAR (ID: 3288); OpenDOAR (ID 2667); SSMOUA (Simple Search Metadata in Open Ukraine Archives).

Employees of STL DNURT, who is supporting the creative practice of foreign libraries towards implementing a new electronic scientific publishing model – “library as publisher of scientific e-journals” (Library Publishing Services, 2012; Solovjanenko, 2010) [9, 18], had mastered the possibilities of Open Journal Systems (OJS). All these are allowed:

- firstly, to become the co-editors of two scientific periodicals – “Anthropological measurements of philosophical research” (<http://ampr.diit.edu.ua/>) and “Science and Transport Progress” (<http://stp.diit.edu.ua/>), providing a technical

platform by coordinating the movement of journal articles by including the present production services bibliographies, translators, experts in copyright compilers digital archives publications, etc.;

- secondly, to create system of DNURT of scientific periodicals at university sites - «E-Journals of DNURT» (<http://ejournals.diit.edu.ua/>, on 01.01.2014 – 6 editions in perspective – 8) and coordinate this activities.

Thus, the active support of Open Access initiatives by DNURT library provides unlimited access to researchers around the world to publications of university scientists and their periodicals, thereby increasing their visibility and scientific impact.

The logical continuation of the implementation of new digital initiatives that strengthen the role of libraries in the formation of a new information technology science infrastructure was a set of measures of STLs in progress publications of DNURT scientists and their periodicals to the world e-catalogs, full text, abstract and scientometrical database search and reference of the world. Thus, two specialized periodicals – “Anthropological measurements of philosophical research” and “Science and Transport Progress” are registered (on 01.01.2015) in the international registration systems and catalogs (UlrichswebTM Global Serials Directory, OCLC-WorldCat and others) scientometrical systems of different levels (DOAJ, Google Scholar, Polish Scholarly Bibliography, eLIBRARY.ru, CiteFactor, DRJI, Index Copernicus), search services and meta depository of scientific information (DRIVER, BASE, ResearchBib etc.).

To improve the link popularity of DNURT scientists and influence of its periodicals, STL's employees are provided the placement of scientific works in the library collections of influential universities and national libraries in different countries.

So, on 01.01.2015, the DNURT is presented by its publications in the electronic library collections: University of Cambridge (UK), UNIVERSIA (Spain), The Grove Online Library (UK), California State University (USA), Monash University (Australia), Erasmus Universiteit Rotterdam (Germany), University Georgia (USA), Charles University in Prague (Czech Republic), Education for Scotland (Scotland), State Library of New South Wales (Australia), University of Sainte-Anne (Canada), Syracuse University (USA), Search Texas A & M University-San Antonio Library (USA), Simpson University (USA), Leiden University (Germany), University of Groningen (Netherlands), University of Hong Kong (China), National library of Australian (Australia) and others.

In the communication libraries practices, which are the main formal channels of documented scientific communication and guarantees acceleration of spatial diffusion and maintaining of documented knowledge activated by means of the presentation of new information and knowledge, the information exchange intensity is increasing. In order to maximize the full information support of research activities, the DNURT library expands access to both of their collections to electronic publications, and

to the documentary world research resources – licensed commercial database, free access online resources, databases of scientific and technical information in the test domain. So, today the university scientists are able to use the products of commercial information systems and databases: “Elsevier” (“Scopus” and “ScienceDirect”, Netherlands), “League-Law” (Ukrainian), “Budstandart” (Ukrainian), DB “Official Bulletin of Ukraine” (Ukrainian), DB “Mechanical engineering. Locomotive engineering and car-building” (Russian), DB “Transport. Automation, Remote Control and Communication on the railways” (Russian), DB “Transport. Traffic control on railways” (Russian), DB “Energy. Generators of heat and direct conversion of chemical energy into electrical” (Russian), and others.

Taking into consideration the STL DNURT continuous change of research methods around the world, with the ability of quickly respond to new information needs of users, researchers, extension of access to digital resources and targeting them, actualized the need for scientific workshops for university researchers and editors of periodicals. Their subject matter provides clarification rows aspects citation indexes to improve academics and influential periodicals university orientation in international databases of scientific and technical information, opportunities of self-archiving scientific documents in institutional repositories or content and so on.

The need to determine the level of web-representation of University science in integrated international scientific and information space stimulated the creation of the new line of activities in 2011 – the information analysts in STL DNURT. The specialists of the library, including who deal with research and information work:

- monitor of the global scientific information flow in terms of “visibility” of scientists and university periodicals;
- conducting research on the level of scientific citation indexes and influential periodicals in scientometrical databases (Scopus, eLIBRARY.ru, DOAJ, Google Scholar, Index Copernicus, etc.);
- facilitate to correct display of authors profile and DNURT in the whole international scientometrical universal database “Scopus” and databases of the other level;
- determine the most top ranking journals (in terms of international and citation database “Web of Science and Scopus”), in which it is desirable to publish the scientists of the University, and will present recommendation thematically structured lists of journals on the website of the scientific library (<http://library.diit.edu.ua/>);
- forms its own database created “Publication profile science of DNURT” with the most complete information display about the activities of their authors publications scholars (bibliographic description monographs, theses, dissertation abstracts, articles from scientific journals, reports on conferences, etc.) and their scientific metrics;
- makes forecasting and advisory help to improve the representativeness of University scientists’ publications in the international scientific Data Base, the

level of approximation of its own university periodicals to the world standards and other.

In our opinion, the consideration of the implemented projects towards university libraries liability for the dissemination of research results to scientists in the virtual space of scientific communication as an example of STL DNURT would be incomplete without making another extremely important issue. This issue is the emergence of a new librarian formation (Kolesnikova, 2013; Ronald, 2012; Robinson-Garcia, 2011; Turtle, 2017, Wittenberg, 2008) [4-6, 16, 17, 19, 20].

The development of new areas of information interaction changed the role of the librarian in scientific communication at higher education institution. Librarian scientists noted (Turtle, 2007; 2012 top ten trends in academic libraries, 2012) [19, 21] that the librarians are usually more knowledgeable of e-Science and Science 2.0 than the faculty and the university administration. That's why librarians are trying to occupy the leading position with the introduction ideals of modern scientific communication in practice. This implies that the modern librarian should become a "role model" for the community of higher education institutions in digital scholarly communication initiatives, and in implementation it on their own practice using what he popularize. Among its strategies as "role model" we have highlighted some of them.

1. Publications by employees of Ukrainian University libraries their own articles in scientific periodicals of open access. For example, on 01.09.2014, the Directory of Open Access Journals (DOAJ) offers free electronic access to articles from 162 professional journals, united heading "Library and Information Science" ("Library and Information Science"). This edition of the following countries: Bulgaria (1), United Kingdom (6), India (9), Spain (13), Italy (2), Canada (5), Lithuania (2), Netherlands (4), Germany (6), Poland (3), Romania (2), USA (48), France (3), and others. Library Periodicals of Ukraine, Belarus, Russia in DOAJ are missing.

Scientists from around the world have access to 14 712 articles posted in DOAJ «Library and Information Science» and established authors from: UK (326), India (212), Spain (622), Italy (162), Canada (1077), Lithuania (93), the Netherlands (565), Germany (563), Romania (620), Turkey (2360) and others. Articles by authors who have affiliation of Ukraine, Belarus, and Russia in DOAJ are not found on 01.09.2014.

2. Self-archiving of scientific articles, reports, monographs, dissertations, and other documents in institutional repositories or content. For example, in international digital archive of library and information science "E-LIS Repository" (Repository for Library and Information Science) on the request «countries» – Ukraine (<http://eprints.rolis.org/view/countries/UA-.html>) has obtained the following results (on 01.09.2014):

- the total number of documents is 46;
- the most numerous sole copyright collection of documents with the following scientists: S. Nazarovets (14), T. Kolesnykova (10), T. Bulakh (6), A. Solyanik (6), T. Yaroshenko (2). Another 2 documents belong to co-authors – V. Sheiko, M. Kanystratenko, N. Kushnarenko and etc.

E-collection of library and information in some other countries «E-LIS Repository» presented as follows (in documents): Australia (102), Belarus (3), Bulgaria (15), Canada (428), Moldova (1), Germany (578), Poland (437), Russia (9), Slovakia (2), Turkey (436), Hungary (22), France (119), Czech Republic (120) and others.

At the same time, it should be noted that there are 75 institutional repositories (by ROAR data on 01.09.2014) in Ukraine, the activity of which is supported by the vast majority university librarians.

3. Publishing articles on their own websites, blogs and social networks. Interesting results regulations supplement brings Operation of e-science rules of the Science 2.0 (based tools Web 2.0), which creates a new communication environment (Nahotko, 2013; Turtle, 2007) [11, 19]. E-science, ensuring dissemination of research results by formal channels of communication (scientific journals, conference proceedings, monographs and other publications in electronic form), allows users to passive viewing content. At the same time, science 2.0, using informal channels of communication, as opposed to e-science allows scientists (authors and readers) free discussion of open access on any aspect of research, providing rapid feedback, accelerating the correction of possible errors and implementation of experiments and creating virtual communities of scientists.

For example, there are enough active work of Ukrainian university scholars and librarians who care blogs “Pan Bibliotekar” (<http://panbibliotekar.blogspot.com/>), “Mohyla librarian” (<http://kmalibrary.blogspot.com/>), “Ex Libris Mrs. Librarian” (<http://drpsklibr.blogspot.com/>) and others.

4. Observance of publication ethics (ethics of scientific publications), the main aspects which cover the attitude of the authors, editors and readers in the processes of scientific articles preparation by the author, the interaction between the author and editor at submission of the manuscript, the rights of the all authors publisher, the publishers and readers relationships, the solution of conflict situations at detection of plagiarism, errors in the results of studies, and also other questions connected with the publication and distribution of scientific articles.

From the author’s point of view, it is the implementation strategies of the librarian as a “role model” in the process of digital initiatives introducing of scientific communication in practice is a bright example of intellectualization of library activities (Kolesnikova, 2013) [4].

At the same time, for Ukrainian librarianships is extremely important to publish their own articles in the influential foreign journals. But today, unfortunately, the vast majority of domestic scientists do not have information what magazines in the field of library and information science have the greatest indexed in “Web of Science” and “SciVerge Scopus”.

During the research of the following is established: in Scopus on request “library” is found 51 scientific journals, 11 of them have already inactive. The Ukrainian scientific periodicals in this database the author has not found. Here are some publications (in order of ranking their indexes SJR):

- Library and Information Science Research (1.754);
- Journal of the Medical Library Association JMLA (1.320);
- Journal of Library Administration (1.204);
- Library Hi Tech (0.996);
- Library Quarterly (0.961);
- Library Collections, Acquisition and Technical Services (0.917);
- New Library World (0.845);
- Library Resources and Technical Services (0.730);
- Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Electronic Reserve (0.718);
- Library Management (0.646);
- Malaysian Journal of Library and Information Science (0.439);
- Library Trends (0.430);
- Journal of Library and Information Services in Distance Learning (0.343).

In Scopus, at the request of “University Library” (referential constraint – “Social Sciences”) found 554 documents. Affiliation of the authors publications are follow: United States – 148, Nigeria – 54, UK – 46, Spain – 34, India – 32, Pakistan – 23, China – 22, Australia – 17, Austria – 14, Finland – 14, Canada – 12, Estonia – 8, Italy – 6, Turkey – 5, Germany – 4, Romania – 2, Bulgaria – 1, Poland – 1, Slovenia – 1, and so on.

On the request “University Library” (referential constraint – “Arts and Humanities”) found 36 documents followed affiliation: United Kingdom and the United States – 5, Canada – 4, Germany and Romania – 2, Bulgaria, Estonia, Spain, Finland and some other countries – 1.

Any documents on the request “University Library” (in various constraints) which belonged to Ukrainian scientists and has been indexed in the database «Scopus», the author has not found. At the same time, it was found 1 document (Bashun O., Ukraine) on request “library science”.

Thus, the data suggest an insufficient level of representation of Library and Information Science of Ukraine in the international scientific space («E-LIS Repository», «Scopus», DOAJ, social networks).

Results.

Analysis of information flow from the development of world and national library of science and practice, the direct participation of the author in the implementation of several projects on integration of scientific publications of the international information space to highlight a number of current and perspective directions of activity of Ukrainian University libraries in the direction of raising the profile and increasing the representation of Ukrainian science in global space of scientific communications.

List these vectors.

I. Improving by university libraries the quality of information research support by means of:

- a) expanding the range of domestic and foreign scientific and documentary information resources (including access to licensed full-text databases and scientometric);
- b) creation of the navigation system orientation in industrial and universal full-text, abstract and scientometric database (on the site of the library as a “common window”);
- c) the introduction of new specializations of library and information activities; for example bibliographer intelligence, expert bibliographer international information retrieval systems, “built” the librarian (embedded librarian) specialist library, which is included in the composition of the research group and is engaged in the ordering, structuring, processing, analysis and reorganization of primary (unpublished) information;
- d) conducting workshops for scientists, due to new requirements publication activities focus on a variety databases of scientific information, self-archiving documents in repositories (institutional or thematic) and others.

II. Further support of digital library initiatives, including in order disseminating the results of research scientists of universities in the space of digital communications through:

- a) the organization and support of university repositories (digital archives of scientific work);
- b) implementation of the model “Library as publisher of scientific e-journals” (in Ukraine on the platform OJS);
- c) coordinating the activities of scientific periodicals sites of each university and their integration into the national system (new statewide portal “Scientific Periodicals of Ukraine” platform OJS, supported by URAN – Ukrainian Research and Academic Network Universities Users);
- d) registration of scientific periodicals University in international directories (e.g, UlrichswebTM Global Serials Directory, OCLC-WorldCat), scientometric database at different levels (national, thematic, universal) search engine and meta depository of scientific information;
- e) extension of activities presentation to popularize documentary research resources of the University (virtual exhibition entries on Wikipedia, announcements and news feeds, advertising on social networks, etc.).

III. Intensive development of information-analytical and university libraries of scientometric activities related to:

- a) monitoring the global scientific information flow, analysis of citation indexes influential scientists and scientific periodical publications institution;
- b) forming publication university online profile of science that includes: 1 – the most complete collection and arrangement in its own internal database

created “Publication profile science of DNURT” information about their activity, authors publications (bibliographic description monographs, theses, dissertation abstracts, articles from scholarly journals, reports on conferences, etc.) and their scientific metrics; 2 – integration DB “Publication profile science of DNURT” from institutional repositories; 3 – implementing measures to correctly display the profiles of authors, research groups and universities as a whole in external scientometric (or abstract) databases at different levels (national, thematic, universal);

- c) prognostic and recommended activities to improve the representativeness of the publications of university scientists to international scientometric database approximation of their university periodicals with international standards and so on.

According to the author’s opinion, implementation of these policies needs some complex events at the national level. It can be, for example: a) the development of methods and implementation arrangements of preparation and publication of scientific articles in journals included in the international scientometric database; b) address issues regarding changes in the structure and staffing of university libraries, taking into account the need to perform their new activities related to data management primary (unpublished) and secondary (published) scientific information, information analysis, scientometric investigations, etc.

The survey results show that most information prepared by experts at universities, able to engage in information – analysis and monitoring of the correct representation publications and institutions in the abstract database, quality of the libraries and scientometric research led by scientists from the academic degrees are librarians. They, having centuries of experience with general information and bibliographic databases (or their analogues) in particular, have the ability to ensure the creation and maintenance of the internal database of publications of scientists’ institution and editing profiles of authors, research groups, and the University Scientometric Database at various levels.

At the same time, the management of libraries (both Ukrainian and foreign universities) still remains unresolved important issue. This is the conflict, on the one hand, between the generation of new ideas and librarian’s effectiveness of their implementation, and the second is the reluctance to take risks and be responsible in the innovations introduction (Ronald, 2012).

The logical continuation of the implementation of new digital initiatives that strengthen the role of libraries in the formation of a new information technology infrastructure of science should be continuous monitoring of the quality of services. It is as clear definition of user expectations and their quality performance library as contribution to institutional effectiveness (in the process of teaching and learning, research, social, professional and social processes of the University). But today, in universities of Ukraine monitoring of this trend happening, unfortunately, occasionally and usually in the course of general studies on the quality of library services.

The results show that the emergence of a new library philosophy, which comprehends: 1) the benefits of open access to information; 2) the willingness distribution of libraries on the primary arrays (unpublished) research information; 3) great interest, the creative approach and the direct participation of academic librarians in the pilot projects for the introduction of digital scientific communication forms; 4) the intellectualization of the library profession.

Conclusions.

The extremely important task of leading Ukrainian universities is to provide in the nearest future their accession to the main international ranking of the best universities in the world. A special role in this process belongs to the university library, which assumed responsibility for the dissemination of scientific research institutions in the global environment electronic communications.

Analysis of the global distribution of scientific expertise documentary information in the space of electronic communications activities in these areas, university libraries, and obtained data on presence of library and information science in Ukraine International information space to the following conclusions:

1. Ukrainian University Libraries took the leading place in raising the representation of Ukrainian science in the global scientific information space. At the same time, the level of “visibility” and significance of Ukrainian library and information science in the area of digital communications research is insufficient.

2. Vectors of current and future activities of the Ukrainian University Libraries in the direction of increasing the representation of Ukrainian science in international scientific and media space should be considered: a) improve the library as an information support of scientific research; b) further support digital library initiatives, including in order to disseminate the results of research university academics in the space of digital communications; c) intensive development of informational and analytical service libraries; bibliometric and scientometric activities.

3. Implementation of library activity data vectors will prevent the “dispersion” of documentary research and information resources of each university and their consolidation at the levels of internal and external (national, international) communication spaces, increase the importance of Ukrainian scientific publications and prestige of Ukrainian science in general, contribute to positive dynamics of a single University in the rating evaluation (national and international).

4. Meanwhile, implementation of the digital library activities scholarly communication initiatives will: first, to strengthen the role of university libraries in the formation of new information technology science infrastructure; secondly, to become their “points of growth”.

5. Active introduction new digital scholarly communication initiatives by Ukrainian university libraries are evidence of their ability to implement the evolutionary transition from the activities of creation, preservation, description, structuring documentary information and access to the level of awareness of

oneself as a social institution in charge of the selection and reasonable flow analysis knowledge around the user - scientist.

Article is created in the framework of implementation scientific-research work of DNURT "University library and transformation of the scholarly system communication" (State. registration number 0114U002412).

Список використаної літератури

1. *Devlin F.* Evolving Models of Reference Staffing at the University of Kansas Libraries [Текст] // F. Devlin, J. Stratton // Research Library Issues: A Report from ARL, CNI, and SPARC. – 2013. – № 282. – P. 21-26; Те ж саме. – Режим доступу: <http://publications.arl.org/rli282/21> (дата звернення 15.03.2015).
2. *Guo J.* The innovative university library: strategic choice, construction practices and development ideas [Текст] // J. Guo // Library Management. – 2009. – № 30 (4/5). – P. 295-308.
3. *Kługowska A.* Model bibliotekarza dziedzinowego z zakresu sztuk plastycznych w kontekście przemian informacyjno-komunikacyjnych w bibliotece uniwersyteckiej w Toruniu [Текст] // A. Kługowska // Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się... – 2009. – № 6. – P. 165-174.
4. *Колесникова Т. А.* Интеграция украинской отраслевой научной периодики в мировое научно-информационное пространство: проблемы и решения [Текст] // Т. А. Колесникова // Наука та прогрес транспорту. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. – 2013. – № 6. – С. 7-22; То же. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/2066> (дата звернення 12.05.2015).
5. *Колесникова Т. А.* Коммуникационные модели деятельности библиотек высшей школы [Текст] // Т. А. Колесникова // Библиотековедение. – 2014. – № 1. – С. 114-122.
6. *Колесникова Т. О.* Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії [Текст] // Т. О. Колесникова // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 11. – С. 21-22; 2013. – № 1. – С. 19-23; Те ж саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/1714> (дата звернення 12.03.2015).
7. *Костенко Л. Й.* Видимість наукової періодики України в мережі Інтернет [Текст] // Л. Й. Костенко // Наука України у світовому інформаційному просторі. – 2013. – Вип. 8. – С. 27-36.
8. *Lewis D. W.* A Model for Academic Libraries 2005 to 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/665> (дата звернення 21.03.2015).
9. *Library Publishing Services: Strategies for Success: Final Research Report (March 2012)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://docs.lib.purdue.edu/purduepress_ebooks/24/ (дата звернення 15.02.2015).
10. *Más-Bleda A.* Can a personal website be useful as an information source to assess individual scientists? The case of European highly cited researchers [Текст] // Amalia Más-Bleda, Isidro F. Aguillo // Scientometrics. – July 2013. – Vol. 96, iss. 1. – P. 51-67.
11. *Nahotko M.* Global Digital Library as part of e-Research infrastructure and Science 2.0 [Електронний ресурс] // Marek Nahotko. – Режим доступу: <http://eprints.rclis.org/20343/2/GDL.pdf> (дата звернення 15.02.2015).
12. *Назаровець С.* Алтметрікс: новий підхід до оцінки якості наукових досліджень [Електронний ресурс] // Сергій Назаровець. – Режим доступу: http://eprints.rclis.org/18908/1/nazarovets_kyiv2012.pdf (дата звернення 20.02.2015).
13. *Подрезова М. О.* Бібліографічна культура періодичного видання як напрямок інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки [Текст] // М. О. Подрезова // Вісн. ОНУ. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 1 (9). – С. 105-114; Те ж саме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vislib.onu.edu.ua/article/view/26191/23673> (дата звернення 05.05.2015).
14. *Pulikowski A.* Widoczność publikacji naukowych w Internecie [Електронний ресурс] // Arkadiusz Pulikowski // IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa. Zarządzanie informacją w nauce. 28-29 listopada 2012. – Katowice, 2012. – Режим доступу: <http://www.ptin.org.pl/konferencje/Z2012/repozytorium/Pulikowski.pdf> (дата звернення 12.05.2015).
15. *Puati A.* A Critical Theory of Open Access: Libraries and Electronic Publishing [Електронний ресурс] // A. K. Puati // First Monday. – 2007. – Vol. 12, no. 10. – Режим доступу: <http://firstmonday.org/article/view/1970/1845> (дата звернення 20.02.2015).
16. *Robinson-Garcia N.* Librarians "embedded" in research [Текст] // N. Robinson-Garcia & D. Torres-Salinas // CiLiP Update Gazette, CiLiP. – 2011. – P. 44-46.
17. *Ronald C. J.* Innovation in academic libraries: An analysis of university librarians' perspectives [Текст] // C. J. Ronald // Library & Information Science Research. – 2012. – № 34. – P. 3-12.

18. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі [Текст]. Ч. 1. Академічна бібліотека як видавець / Денис Соловяненко // Бібл. вісник. – 2010. – № 4. – С. 3-14.
19. Turtle E. C. Scholarly Communication: Science Librarians as Advocates for Change / E. C. Turtle, M. R. Courtois [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isrl.org/07-summer/article2.html> (дата звернення 20.03.2015).
20. Wittenberg K. The Role of the Library in 21st-Century Scholarly Publishing [Текст] / K. Wittenberg // No Brief Candle: Reconceiving Research Libraries for the 21st Century: Papers from a Meeting Convened by CLIR (Washington, D. C., 27 Febr. 2008). – 2008. – P. 35-41.
21. 2012 top ten trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. June 2012 [Текст] // College & Research Libraries News. – Vol. 73, no. 6. – P. 311-320.

Надійшла 12.05.2015 р.

References

- [1] Devlin F. Evolving Models of Reference Staffing at the University of Kansas Libraries. *Research Library Issues*, 2013, no. 282, pp. 21-26. Available at: <http://publications.arl.org/rli282/21> (accessed 15 March 2015).
- [2] Guo J. The innovative university library: strategic choice, construction practices and development ideas. *Library Management*, 2009, no.30 (4/5), pp. 295-308.
- [3] Klugowska A. Model bibliotekarza dziedzinnego z zakresu sztuk plastycznych w kontekście przemian informacyjno-komunikacyjnych w bibliotece uniwersyteckiej w Toruniu. *Biblioteki i ich klienci: między płatnym a bezpłatnym komunikowaniem się...*, 2009, no. 6, pp. 165-174. Available at: http://www-old.inib.uj.edu.pl/wyd_inib/-s3_z6/klugowska (accessed 12 April 2015).
- [4] Kolesnykova T. Integratsiya ukrainskoy otraslevoy nauchnoy periodiki v mirovoe nauchno-informatsionnoe prostranstvo: problemy i resheniya [Integration of the Ukrainian branch scientific periodical press into world scientific information space: problems and decisions]. *Nauka ta progres transportu. Visnik Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznichnoho transportu*, 2013, no. 6, pp. 7-22. Available at: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/2066> (accessed 12 May 2015).
- [5] Kolesnikova T. Kommunikatsionnye modeli deyatel'nosti bibliotek vysshey shkoly [Communication models of libraries activity in the higher school]. *Bibliotekovedenie*, 2014, no. 1, pp. 114-122.
- [6] Kolesnykova T. Vprovadzhennia innovatsiinoi modeli biblioteki universytetu yak chynnyk hlybokoi intelektualizatsii bibliotечної професії [Innovative University Library, the communication model of the library activity, an alternative model of scientific communication, intellectualization of the library profession]. *Visnik Knyzh. palaty*, 2013, no. 11, pp. 19-23. Available at: <http://eadnurt.diit.edu.ua:82/jspui/handle/123456789/1714> (accessed 12 March 2015).
- [7] Kostenko L. Vydymist naukovoї periodyky Ukrainy v merezhi Internet [The visibility of scientific periodicals of Ukraine in the Internet]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori*, 2013, issue 8, pp. 27-36.
- [8] Lewis D. A Model for Academic Libraries 2005 to 2025. Available at: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/665> (accessed 21 March 2015).
- [9] Library Publishing Services: Strategies for Success: Final Research Report (2012). Available at: http://docs.lib.purdue.edu/purduepress_ebooks/24/ (accessed 15 February 2015).
- [10] Más-Bleda A., Aguillo I. Can a personal website be useful as an information source to assess individual scientists? The case of European highly cited researchers. *Scientometrics*, 2013, vol. 96, issue 1, pp. 51-67.
- [11] Nahotko M. Global Digital Library as part of e-Research infrastructure and Science 2.0. *Global digital library in e-Research*. 2013. Available at: <http://eprints.rclis.org/20343/2/GDL.pdf> (accessed 15 February 2015).
- [12] Nazarovets S. Altmetriks: novyi pidkhid do otsinky yakosti naukovykh doslidzhen [Altmetrics: a new approach to assessing the quality of scientific research]. 2012. Available at: http://eprints.rclis.org/18908/1/nazarovets_kyiv2012.pdf (accessed 20 February 2015).
- [13] Podrezova M. Bibliografichna kultura periodychnoho vydannia yak napriamok informatsiino-analitychnoi diialnosti biblioteki [Bibliographic culture periodicals as the direction of the informational and analytical activity of the library]. *Visnik ONU: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 2013, Vol. 18, no. 1 (9), pp. 105-14.
- [14] Pulikowski A. Widoczność publikacji naukowych w Internecie. *IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa*. 2012. Available at: <http://www.ptin.org.pl/konferencje/Z2012/repozytorium/Pulikowski.pdf> (accessed 10 February 2015).

- [15] Pyati A. A Critical Theory of Open Access: Libraries and Electronic Publishing. *First Monday*, 2007, vol. 12, no. 10. Available at: <http://firstmonday.org/article/view/1970/18> (accessed 20 February 2015).
- [16] Robinson-Garcia, N., Torres-Salinas, D. Librarians "Embedded" in Research. *CiLiP Update Gazette*, 2011, pp. 44-46. Available at: <http://scholar.google.ru/citations> (accessed 10 March 2015).
- [17] Ronald C. J. Innovation in academic libraries: An analysis of university librarians' perspectives. *Library & Information Science Research*, 2012, no. 34, pp. 3-12.
- [18] Solovianenko D. Akademichni biblioteki v novomu sotsiotekhnichnomu vymiri. Ch. 1. Akademichna biblioteka yak vydavets [The academic libraries in new socially technical measurement: Part 1. Academic library as a publisher]. *Biblioteknyi visnyk*, 2010, no. 4, pp. 3-14.
- [19] Turtle E., Courtois M. Scholarly Communication: Science Librarians as Advocates for Change. *Issues in Science and Technology Librarianship*, 2007, no. 51. Available at: <http://www.istl.org/07-summer/article2.html> (accessed 20 March 2015).
- [20] Wittenberg K. The Role of the Library in 21st-Century Scholarly Publishing. *No Brief Candle: Reconceiving Research Libraries for the 21st Century: Papers from a Meeting Convened by CLIR*, Washington D. C., 27 February, 2008, pp. 35-41.
- [21] 2012 top ten trends in academic libraries. A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *College & Research Libraries News*, 2012, vol. 73, no. 6, pp. 311-320.

Т. О. Колесникова,

кандидат наук із соціальних комунікацій
директор науково-технічної бібліотеки
Дніпропетровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпропетровськ, 49010, Україна,
тел.: 38 (056) 371 51 05
e-mail: lib@b.diit.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4603-4375>

**РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
В ЗБІЛЬШЕННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ
В ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Анотація

Дослідження спрямоване на визначення ролі бібліотек українських університетів в процесах інтеграції наукових публікацій до міжнародного науково-інформаційного простору. Особливості реалізації нових цифрових ініціатив в Україні розглядаються на прикладі науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту. Проведені бібліотекою моніторинг та аналіз світових інформаційних наукових потоків ("DOAJ", "E-LIS Repository", "SciVerge Scopus, соціальні мережі) виявили низький рівень присутності в ньому публікацій українських вчених. Автором запропоновано ряд поточних і перспективних напрямків діяльності бібліотеки. Реалізація цих напрямків дозволила би зміцнити роль бібліотек у формуванні нової інформаційно-технологічної інфраструктури науки та стати «точками зростання» бібліотеки.

Ключові слова: університетська бібліотека, цифрові ініціативи, наукове спілкування, українська наука, інтелектуалізація діяльності бібліотеки, бібліотекар, інтеграції наукових публікацій, бібліотеки з ДНУЗТ, бібліотечні видавничі послуги, нова видавнича модель.

Т. А. Колесникова,

кандидат наук по социальным коммуникациям,
директор научно-технической библиотеки
Днепропетровского национального университета
железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна
ул. Лазаряна, 2, г. Днепропетровск, 49010, Украина,
тел.: 38 (056) 371 51 05
e-mail: lib@b.diit.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4603-4375>

РОЛЬ УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕК УКРАИНЫ В УВЕЛИЧЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА УКРАИНСКОЙ НАУКИ В ГЛОБАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ НАУЧНЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Аннотация

Исследование направлено на определение роли библиотек украинских университетов в процессах интеграции научных публикаций в международное научно-информационное пространство. Особенности реализации новых цифровых инициатив в Украине рассматриваются на примере научно-технической библиотеки Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта. Проведенные библиотекой мониторинг и анализ мировых информационных научных потоков ("DOAJ", "E-LIS Repository", "SciVerge Scopus, социальные сети) обнаружили низкий уровень присутствия в нем публикаций украинских ученых. Автором предложен ряд текущих и перспективных направлений деятельности библиотеки. Реализация этих направлений позволила бы укрепить роль библиотек в формировании новой информационно-технологической инфраструктуры науки и стать "точками роста" библиотеки.

Ключевые слова: университетская библиотека, цифровые инициативы, научное общение, украинская наука, интеллектуализация деятельности библиотеки, библиотекарь, интеграции научных публикаций, библиотеки с ДНУЖТ, библиотечные издательские услуги, новая издательская модель.

УДК 021:378

Т. М. Костирко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
директор Наукової бібліотеки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
пр. Героїв Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна
тел.: (0512) 39 73 62
e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4175-9975>

О. В. Белодєд,

зав. відділом бібліотечного маркетингу,
інноваційної та методичної роботи Наукової бібліотеки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова,
пр. Героїв Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна
тел.: (0512) 39 73 62
e-mail: olena.beloded@nuos.edu.ua

**МОНІТОРИНГ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОРИСТУВАЧІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ АДМІРАЛА
МАКАРОВА**

Досліджується активність використання інформаційних ресурсів НБ НУК науковцями вишу. Метою дослідження було – виявити специфіку інноваційних потреб користувачів НБ НУК, основні канали отримання інформації, роль бібліотеки як інформаційного посередника. Узагальнюючи та систематизуючи результати дослідження, було зроблено висновок оптимізувати інформаційне обслуговування користувачів-науковців шляхом створення системи заходів.

Ключові слова: електронні ресурси, інформаційні потреби науковців, інформаційно-бібліографічне обслуговування, науково-дослідна діяльність, соціологічне дослідження.

Інформаційні потреби науковців у нових соціально-економічних умовах обумовлені кількістю факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру і залежать не тільки від рівня розвитку науки, а й від творчого потенціалу того чи іншого колективу, від особистості кожного науковця окремо.

Взаємозв'язок інформаційних потреб науковців з їх науковою діяльністю та науковою інформацією є основою теоретичної концепції інформаційних потреб. Вивчення інформаційних потреб є одним з найважливіших етапів в організації інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, удосконалення якого не можливо без наукових досліджень походження, характеру і динаміки інформаційних потреб. Глибина розкриття інформаційних потреб в значній мірі залежить від рівня інформованості самих вчених, їх знання мож-

ливостей інформаційних служб та їх інформаційної культури. Тому проведення моніторингу інформаційних потреб користувачів є необхідним елементом життєдіяльності сучасної бібліотеки, що обумовлює пошук нових підходів й методів інформаційно-бібліотечного обслуговування.

Одним із пріоритетних напрямів роботи бібліотеки є інформаційно-документальне забезпечення науково-дослідної діяльності університету. Це зумовлює виконання таких завдань, як:

- надання оперативного доступу до інформації;
- створення необхідних інформаційно-бібліотечних умов для розвитку наукового потенціалу університету;
- забезпечення інформаційного супроводу процесу формування висококваліфікованих наукових фахівців;
- навчання навичкам інформаційного пошуку студентів і аспірантів, які беруть участь у наукових дослідженнях на всіх етапах навчання; інформаційна підтримка розвитку наукових шкіл, що базуються на кафедрах університету.

Удосконалення інформаційного забезпечення користувачів неможливе без прикладних наукових досліджень характеру і динаміки їх інформаційних запитів, тому предметом моніторингу стало вивчення інформаційних потреб наукових працівників НУК на електронні ресурси, що надає Наукова бібліотека, та аналіз активності їх використання. Для прогнозування майбутніх орієнтирів в організації цієї роботи у травні-жовтні 2014 року НБ НУК було проведено анкетування 89 користувачів, які займаються науковою діяльністю. Анкетування один з найбільш розповсюджених і відпрацьованих методів, що дозволяє охопити велике коло користувачів. За допомогою системи питань, наданих в анкеті, можна отримати цінну інформацію про потреби користувачів.

Метою дослідження було виявити специфіку інформаційних потреб користувачів НБ НУК, основні канали отримання інформації, визначити роль співробітника бібліотеки як інформаційного посередника та розробити концепцію з вдосконалення інформаційно-бібліотечного обслуговування науковців НУК. Під час дослідження виявилися наступні особливості інформаційних потреб науковців НУК:

- широке коло інтересів;
- високі вимоги до оперативності та повноти наданої інформації;
- зацікавленість вчених в суміжних галузях наук;
- відсутність мовного бар'єру.

До складу респондентів увійшли:

- кандидати наук – 15 (17 %);
- викладачі – 22 (25 %);
- аспіранти – 26 (29 %);
- магістранти – 6 (7 %);
- бакалаври – 15 (17 %);
- студенти – 5 (5 %).

До анкети було включено 17 запитань, які стосувались використання різноманітних джерел інформації: довідково-пошукової системи, повнотекстових реферативних та наукометричних БД, тестових та вільних доступів до світових електронних ресурсів та ін.

Питання першого блоку були найбільш простішими для характеристики електронного середовища і мали відношення до електронного каталогу бібліотеки. На перше запитання "Чи використовують респонденти у своїй науковій діяльності електронний каталог Наукової бібліотеки НУК?" ми отримали наступні відповіді:

- Так, використовують – позначила переважна більшість – 73 % опитаних;
- Ні, не використовують – 27 % опитаних.

"Чи задоволені Ви наповненням та зручністю використання ЕК НБ НУК?"

- Задоволені – 69 % респондентів;
- Ні, не задоволені – 12 % опитаних;
- 19 % учасників моніторингу надали власні відповіді на це запитання, а саме: "відсутня література з певних галузей знань", "не вистачає програмного забезпечення на комп'ютерах для користування інформацією з ЕК», «не завжди задоволені».

Наукова бібліотека НУК протягом десяти років є передплатником повнотекстової та реферативної бази даних періодики видавництва EBSCO.

Чи користуються респонденти у своїй дослідницькій діяльності повнотекстовими та реферативними БД видавництва періодики EBSCO? Адже EBSCO є відомою передплатною агенцією, що надає якісний науковий контент: бази даних, електронні часописи та книги. Ця компанія є одним з найпопулярніших світових провайдерів високоякісної наукової інформації.

- Так, використовують, позначили 44 % респондентів;
- Ні, не використовують – 56 % опитаних.

Таке відсоткове співвідношення пояснюється тим, що мультидисциплінарна реферативна БД EBSCO містить БД переважно соціально-економічного, природничого, гуманітарного блоку дисциплін, технічної інформації обмаль. Оскільки у нас технічний університет, тематика наукових досліджень (підготовка дипломних робіт, кандидатських та докторських дисертацій) проводяться з технічних дисциплін, тому це досить непоганий показник користування цією БД.

Далі ми пропонували респондентам, що надали позитивну відповідь на попереднє запитання визначити, які саме БД видавництва періодики EBSCO викликають у них найбільшу зацікавленість?

Отже, рейтинг популярності серед наукових працівників БД видавництва періодики EBSCO (див. табл.).

Таким чином, серед представлених БД визначилися свої лідери. На першому місці – мультидисциплінарна база Academic Search Premier, яка

містить 8 500 назв повнотекстових журналів із різних галузей знань із глибиною архіву від 20 до 100 років.

Таблиця

Рейтинг популярності БД EBSCO	Місце
Academic Search Premier	1
Library, Information Science & Technology Abstracts	2
Business Source Premier	3
MasterFILE Premier Teacher Reference Center	4
Newspaper Source	5
GreenFILE	6
Regional Business News	7
European Views of the Americas: 1493 to 1750 ERIC	8

На другому місці – Library, Information Science & Technology Abstracts, вона охоплює близько 560 ключових журналів, 50 пріоритетних журналів, додатків до книг, наукових доповідей і матеріалів конференцій з питань бібліотечної справи, класифікації, каталогізації, бібліометрії, пошуку інформації в мережі, управління інформацією, що свідчить про зацікавлення користувачів бібліотечно-інформаційною справою.

Серед лідерів також БД **Business Source Premier** – **найпопулярніша база даних** з досліджень в галузі бізнесу, вона містить повні тексти більш ніж 2 300 журналів і повні тексти статей з більш ніж 1 100 рецензованих видань. Business Source Premier перевершує інші бази даних по повноті представлених текстів з бізнесу, маркетингу, менеджменту, інформаційних систем з менеджменту (MIS), управління виробництвом і експлуатацією (POM), бухгалтерії, фінансів та економіки.

В цілому, отримані результати свідчать про те, що респонденти інформовані про закордонні ресурси, а також про те, що інформаційні можливості, які надає бібліотека, більшою мірою використовуються.

Наступне питання було поставлене з метою з'ясувати чи користуються респонденти у своїй науковій діяльності наукометричною реферативною БД Scopus видавництва Elsevier?

Адже, база даних SCOPUS у багатьох країнах є одним з головних джерел отримання наукометричних даних для проведення оціночних досліджень на державному чи корпоративному рівні. SCOPUS індексує понад 18 000 найменувань науково-технічних і медичних журналів близько 5 000 міжнародних видавництв. Авторам, які бажають щоб їх наукові роботи цитувалися в міжнарод-

них БД, рекомендується публікувати їх у періодичних виданнях, індексованих БД SCOPUS.

Отже,

- Так, користуються – 35 % науковців;
- Ні, не використовують – 65 % респондентів.

У наступному питанні ми хотіли дізнатися у опитаних, які користуються зазначеною БД, чи потрібно їм додаткове консультування з питань повноцінного і ефективного використання можливостей інформаційного порталу Scopus? З'ясувалося, що їм необхідне перш за все консультування з питань:

1. Відстеження появи нових статей за заздалегідь сформульованими запитаннями.
2. Роботи з індексом цитування.
3. Роботи з аналізатором журналів (імпакт-фактор та ін.).
4. Роботи з профілями співробітників і профілями організацій.

Далі, ми прагнули виявити, який відсоток наших респондентів користується повнотекстовими підручниками видавництва “Центр навчальної літератури”?

- переважна більшість – 56 % наукових працівників – користуються повнотекстовими навчальними виданнями;
- 44 % респондентів – їх не використовують.

За допомогою наступного запитання ми виявили думку наукових працівників відносно того, підручниками якої тематики слід доповнити вже існуючі БД? Це:

1. Природничі та технічні науки.
2. Гуманітарні науки.
3. Правова література.
4. Економіка. Менеджмент. Фінанси.
5. Аудит. Бухгалтерський та кадровий облік. Маркетинг.

Крім того, фонд електронних видань користувачі пропонують доповнити підручниками за темами: “нетрадиційні джерела енергії”, “теорія автоматичного керування”, “електротехніка”, “електропостачання”, “комп’ютерні системи”, “машинобудування” та ін. Таким чином, отримані дані будуть використані при формуванні фонду електронних підручників бібліотеки.

Протягом 10 років НБ НУК через асоціацію “Інформатіо-Консорціум”, а також з 2011 року, як учасниця проекту ElibUkr, отримує серії тестових (тріал) доступів до БД для ознайомлення з новими можливостями відомих інформаційних електронних ресурсів. У наступному запитанні ми хотіли з’ясувати, чи використовують наші респонденти тестові (тріал) доступи, що надає НБ НУК для ознайомлення з можливостями інформаційних провайдерів електронних ресурсів?

- Так, використовують – 52 % респондентів;
- Ні, не використовують – 48 % опитаних.

5 років поспіль НБ НУК активно підтримує рух Відкритого Доступу до Знань, в рамках якого бібліотеці надається доступ до наукових електронних ресурсів. Проводиться велика просвітницька та рекламна діяльність:

- відстежуються в мережі Інтернет нові ресурси відкритого доступу;
- інформується наукова та студентська спільнота НУК про ресурси відкритого доступу на сайті університету, а також на оновленому сайті бібліотеки створено новий розділ “Тестовий доступ”;
- проводяться індивідуальні бесіди про ресурси Відкритого доступу.

Тому, за допомогою наступного запитання ми хотіли визначити відсоток респондентів, які використовують у своїй дослідницькій діяльності вільний доступ (Open Access) до наукових електронних ресурсів, що рекомендує НБ НУК, у тому числі під час Міжнародного Тижня Відкритого Доступу.

Відповіді розподілилися майже навпіл:

- використовують – 49 % наукових працівників;
- не використовують – 51 % опитаних.

Декілька респондентів у своїх анкетах відзначили: “Будь ласка, інформуйте про них, будемо використовувати”, тобто просвітницька та рекламна діяльність потребує подальшого активного поширення.

Далі, нас цікавило знання нашими респондентами іноземних мов у зв’язку з наступним запитанням анкети: «Чи користуєтесь Ви електронними науковими ресурсами іноземними мовами (крім російської)?»

Результати дослідження показали: більшість – 80 % респондентів – володіють іноземними мовами, що дозволяє їм користуватися електронними науковими ресурсами іноземними мовами, 20 % – не користуються.

Респондентам було запропоновано вказати, якими саме мовами їм зручніше вести пошук. Виявилось, що 80 % респондентам зручніше вести пошук англійською; 9 % – німецькою; 2 % – французькою; 9 % – іншими мовами, а саме: польською, китайською.

Для оцінки якості і повноти фонду електронних ресурсів бібліотеки було задано питання: “Чи задовольняє Ваші інформаційні потреби якість і повнота фонду електронних ресурсів бібліотеки?” Переважна більшість користувачів – 78 % – задоволені повнотою інформації, що надається, 22 % – не задоволені.

Мета наступного запитання – виявити ефективність джерел, з яких користувачі дізнаються про можливості доступу до наукових електронних (он-лайн) ресурсів, що надає Наукова бібліотека НУК. Отже, найбільш ефективними джерелами виявились:

1. Сайт університету.
2. Спілкування зі співробітниками бібліотеки.
3. Від колег.
4. Сайт бібліотеки.
5. Дошка оголошень.

6. E-mail розсилка.

Сьогодні існують різні можливості інформаційної підтримки наукових досліджень та різноманітні багатофункціональні інформаційні продукти, про які користувачам слід знати. Тому нам важливо було дізнатись про те, чи зацікавлені наукові працівники в організації Науковою бібліотекою НУК навчальних та просвітницьких заходів, присвячених використанню конкретних електронних ресурсів?

- Гостру необхідність в цих заходах відчують 84 % респондентів.
- Незацікавлені – 16 % опитаних.

У зв'язку з цим, мета наступного питання – виявити, які форми навчання навичкам роботи з електронними ресурсами найбільш прийнятні для наукових працівників. Найбільшу перевагу респонденти віддають:

1. Індивідуальному консультуванню.
2. Електронним пам'яткам з використання ресурсу.
3. Семінарам-тренінгам.
4. Друкованим пам'яткам з використання ресурсу.
5. Вебінарам.

І на завершенні дослідження, нам важливо було проаналізувати пропозиції користувачів, які займаються науковою діяльністю щодо удосконалення їх інформаційного обслуговування. Найбільша кількість пропозицій стосувалась:

- якості і повноти фонду електронних ресурсів бібліотеки, а саме: збільшення кількості повнотекстових реферативних БД з технічних наук на англійській, українській та російській мовах, зростання кількості електронних книг та їх розміщення на сайті бібліотеки;
- удосконалення зручності пошуку літератури та замовлення літератури он-лайн, поліпшення інформаційного обслуговування в електронному середовищі, використання електронних засобів в оповіщенні про тестові доступи;
- удосконалення реклами – ефективне використання джерел, розповсюдження електронних та друкованих оголошень про можливості отримання вільного доступу до БД та ін.

Отримані пропозиції будуть враховані для удосконалення бібліотечно-інформаційного сервісу, сприятимуть якісному інформаційному забезпеченню наукової діяльності університету.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок: сьогодні якість бібліотечного обслуговування в електронному середовищі і його ефективність визначає розвинена служба інформаційно-бібліотечного сервісу.

Результати анкетування підтверджують, що структура та елементи ЕК в цілому задовольняють потреби користувачів, які активно звертаються до повнотекстових електронних ресурсів, зацікавлені в розширенні репертуару електронних ресурсів з технічних, природничих та гуманітарних наук, літератури з питань права та економіки.

Не зважаючи на те, що протягом трьох останніх років НБ НУК запроваджує і проводить диференційовану систему навчання користувачів навичкам роботи з електронними ресурсами та базами даних, користувачі вважають її не достатньою. Тому необхідно вдосконалити систему навчання та інформувати про неї всіма доступними способами (сайт університету та бібліотеки, соціальні мережі, наглядна агітація). Бібліотека зацікавлена в розширенні сфери своїх послуг за допомогою створення повнотекстових ресурсів власної генерації, придбання найбільш популярних повнотекстових баз даних наукової періодики, та джерел відкритого доступу.

Результатом вивчення інформаційних потреб наукових працівників вишу повинна стати система заходів, направлена на оптимізацію інформаційного обслуговування науковців.

Послуги бібліотек в електронному середовищі активно розвиваються, але конкурувати з “монстрами інформаційного бізнесу” університетським бібліотекам стає дуже важко. З одного боку, варто побоюватися передачі інформаційного обслуговування науки та досліджень в університетах спеціалізованим фірмам і службам. Але з іншого боку, саме тому і необхідно розвиватися, щоб залишатися затребуваними у майбутньому.

Список використаної літератури

1. Лопата О. Електронні ресурси: порядок доступу та їх використання читачами наукової бібліотеки [Текст] / О. Лопата // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 3. – С. 8-15.
2. Ржевцева Н. eSevNTUIR – електронний научний архів університету [Текст] / Н. Л. Ржевцева, Е. П. Нутраченко // НТБ. – 2011. – № 5. – С. 42-46.
3. Титович С. Мониторинг использования научных электронных ресурсов в информационном обслуживании пользователей [Текст] / С. М. Титович, Т. В. Гриневич, С. В. Кочурова // НТБ. – 2009. – № 10. – С. 33-37.
4. Філіпова Л. Інформаційне забезпечення наукових досліджень: тенденції розвитку (на прикладі медичної науки) [Текст] / Л. Філіпова, Н. Артамонова // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 11. – С. 24-31.
5. Блюменау Л. И. К изучению исходных понятий теории информационных потребностей [Електронний ресурс] / Л. И. Блюменау. – Режим доступа : <http://abfarida.narod.ru/blumenay.htm> (дата обращения 25.03.2015).
6. Соколов А. В. Информационные потребности и информационный подход к потребностям / А. В. Соколов // Материалы семинара «Теория и практика формирования и использования информационных ресурсов. – М., 1989. – С. 80-88.
7. Инфосфера: информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе / Ю. М. Арский, Р. С. Гиляревский, И. С. Тузов, А. И. Черный. – М. : ВИНТИ, 1996. – С. 27-28.
8. Голованов А. В. Выявление и удовлетворение потребностей в региональной информации / А. В. Голованов, А. Е. Виктор // НТИ. Сер. 1. – 1972. – № 3. – С. 21-23.
9. Луговий В. І. Інформація, інформаційне суспільство та інформаційна роль освіти (теоретико-методологічний погляд) / В. І. Луговий // Тенденції розвитку сучасної української освіти: філософія освітньої стратегії : наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – Вип. 11. – С. 55-60.

Надійшла 28.03.2015 р.

Т. Н. Костырко,

кандидат наук по социальным коммуникациям,
директор Научной библиотеки
Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова,
пр. Героев Сталинграда, 9, г. Николаев, 54025, Украина
тел.: (0512) 39 73 62
e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-4175-9975>

А. В. Белодед,

зав. отделом библиотечного маркетинга,
инновационной и методической работы Научной библиотеки
Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова,
пр. Героев Сталинграда, 9, г. Николаев, 54025, Украина
тел.: (0512) 39 73 62
e-mail: olena.beloded@nuos.edu.ua

**МОНИТОРИНГ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА КОРАБЛЕСТРОЕНИЯ
ИМЕНИ АДМИРАЛА МАКАРОВА**

Аннотация

Исследуется активность использования информационных ресурсов НБ НУК научными сотрудниками вуза. Цель исследования – определить специфику информационных потребностей пользователей НБ НУК, основные каналы получения информации, роль библиотеки как информационного посредника. Обобщая и систематизируя результаты исследования, был сделан вывод оптимизировать информационное обслуживание пользователей ученых путем создания системы мероприятий.

Ключевые слова: информационно-библиографическое обслуживание, информационные потребности ученых, научно-исследовательская деятельность, социологическое исследование, электронные ресурсы.

T. M. Kostyrko,

Cand. Sc. (Social Communications)

Director of the Research Library of

The Admiral Makarov National University of ShipBuilding,

9, Heroiv Stalinhradu Av., Mykolaiv, 54025, Ukraine

Tel.: (0512) 397 362

e-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-4175-9975>

O. V. Bielodied

Head of the Department of Library Marketing,

Innovative and Methodical Work

Research Library of

The Admiral Makarov National University of ShipBuilding,

9, Heroiv Stalinhradu Av., Mykolaiv, 54025, Ukraine

Tel.: (0512)397-362

e-mail: olena.beloded@nuos.edu.ua

**MONITORING OF INFORMATION SUPPORT OF USERS
OF SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ADMIRAL MAKAROV
NATIONAL UNIVERSITY OF SHIPBUILDING**

Summary

We investigate the use of information resources Activity SL NUOS academic staff of the university. The purpose of research - to determine the specificity of the information needs of SL NUOS users, the main channels of information, the role of the library as an information broker. To predict future orientations in the organization of information studying needs of NUOS academic staff for May - October 2014 survey of 89 users was conducted.

During the research the following features of the information needs of NUOS academic staff revealed:

- A wide range of interests;
- High requirements for timeliness and completeness of the information;
- The interest of scientists in related fields of science;
- The lack of a language barrier.

Summarizing and systematizing the results of the study, it was concluded to optimize information service for scientists through a system of measures.

Keywords: information needs of scientists, electronic resources, research activities, sociological research, information and bibliographic services.

References

- [1] Lopata O. Elektronni resursy: poriadok dostupu ta yikh vykorystannia chytachamy naukovoi biblioteki [Electronic Resources: procedures for accessing and usage by scientific library readers]. *Bibliotechnyi visnyk*, 2010, no. 3, pp. 8-15
- [2] Rzhavtseva N. L., Nutrachenko Ye. P. eSevNTUIR – elektronnyy nauchnyy arkhiv universiteta [Electronic Sevastopol National Technical University Institutional Repository - Electronic Research Archive University]. *Nauchnyye i tekhnicheskiye biblioteki*, 2011, no. 5, pp. 42-46.

- [3] Titovich S. M., Grinevich T. V., Kochurova S. V. Monitoring ispolzovaniya nauchnykh elektronnykh resursov v informatsionnom obsluzhivaniy polzovateley [Monitoring of the usage of scholarly e-resources in the information service of users]. *Nauchnyye i tekhnicheskiye biblioteki*, 2009, no. 10, pp. 33-37.
- [4] Filipova L. Informatsiine zabezpechennia naukovykh doslidzhen: tendentsii rozvytku (na prykladi medychnoi nauky) [Informational support of scientific research: development trends (on the example of medical science)]. *Visnyk Knyzhkovoï Palaty*, 2009, no. 11, pp. 24-31.
- [5] Blyumenau L. I. *K izucheniyu iskhodnykh ponyatiy teorii informatsionnykh potrebnostey* [To the studying of the basic concepts of the theory of information needs]. Available at: <http://abfarida.narod.ru/blumenay.htm> (accessed 27 May 2015)
- [6] Sokolov A. V. Informatsionnyye potrebnosti i informatsionnyy podkhod k potrebnostyam [Information needs and information approach to the needs]. *Materialy seminara: Teoriya i praktika formirovaniya i ispolzovaniya informatsionnykh resursov* [The materials of the seminar "Theory and practice of formation and use of informational resources"]. Moscow, 1989, pp. 80-88.
- [7] Arskiy Yu. M., Gilyarevskiy R. S., Turov I. S., Chernyy A. I. Infosfera: informatsionnyye struktury, sistemy i protsessy v nauke i obshchestve [InfoSphere: information structures, systems and processes in science and society]. Moscow, 1996, pp. 27-28.
- [8] Golovanov A. V., Viktorov A. Ye. Vyyavleniye i udovletvoreniye potrebnostey v regionalnoy informatsii [Identification and satisfaction of the needs for regional information]. *Scientific and Technical Information*, Ser. 1, 1972, no. 3, pp. 21-23.
- [9] Luhovyi V. I. Informatsiia, informatsiine suspilstvo ta informatsiina rol osvity (teoretyko-metodolohichniy pohliad) [Information, informational society and the informational role of education (theoretical and methodological look)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Ser. 7: Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia* [Science chasopys Dragomanov NPU. Series 7. Religion. Cultural Studies. Philosophy: Coll. Science. Works]. Kyiv, 2007, vol. 11, pp. 55-60.

УДК 024.001.76:378.4(477-25)

О. О. Скаченко,

зав. сектора методичної роботи Наукової бібліотеки
Київського національного університету культури і мистецтв
вул. Щорса, 36, м. Київ, 01601, Україна
тел.: (044) 285 44 03
e-mail: skachenko.nana@mail.ru

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті висвітлюється інноваційно-методична діяльність Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв. Описано процес впровадження різноманітних технологічних інновацій у бібліотечне обслуговування, що орієнтовані на запити сучасного суспільства. Наведені приклади інноваційних змін та описані нові технічні можливості у бібліотечному обслуговуванні. Нововведення дозволяють поліпшити якість послуг, які надаються читачам вузівською бібліотекою.

Ключові слова: інновації, КНУКиМ, методична діяльність, наукова бібліотека.

Вступ. Сучасне суспільство існує в ситуації постійних реформ у різних сферах людської діяльності. Кардинальні політичні, економічні та соціальні зміни, що характеризують розвиток суспільства, підвищують значимість інформації та статус бібліотек вищих навчальних закладів. У цих умовах бібліотека стає інформаційним «ядром» університету та найбільш демократичним джерелом доступу до інформаційних ресурсів.

Зміни вимог користувачів до якості бібліотечної діяльності, процесів переробки та надання інформації ставлять бібліотеки ВНЗ перед необхідністю освоєння нових соціальних та інформаційних технологій, використання сучасних засобів доступу і збереження інформації, створення нових видів продуктів і послуг. Фахівці бібліотечної справи усвідомлюють, що саме інноваційний шлях розвитку, оновлення всіх сторін життєдіяльності бібліотек забезпечить виконання покладеної на них місії.

Дослідження різних аспектів та напрямків інноваційно-методичної діяльності є актуальним в сучасних умовах. Проблемами вивчення сутності, удосконалення форм і методів бібліотечних інновацій займається досить велике коло фахівців бібліотечної справи, зокрема С. О. Басов, А. М. Ванесєв, М. С. Карташов, О. Ю. Качанова, І. М. Сусллова та ін.

Основна частина. Інноваційна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів дещо відрізняється від діяльності бібліотек інших типів за рахунок необхідності пошуку і створення нововведень не лише у сфері інформаційно-

бібліотечної діяльності, але і в галузі педагогіки, при одночасному використанні досягнень дозвіллезнавства, інформаційних комунікацій і технологій.

У перекладі з англійської слово «innovation» означає «впровадження новацій» (in – впровадження, novation – новація) [1]. Тобто, інновація – це впровадження чогось нового, проведення реформ, застосування нової ідеї.

Поняття «нововведення» та «інновація» часто ототожнюють і характеризують як «процес» впровадження в діяльність бібліотек досягнень науки і передової практики. А. М. Ванєєв, характеризуючи особливості інноваційної діяльності бібліотек, зазначає, що її сутність полягає у «здійсненні процесів створення нововведень та їх застосування в бібліотечній практиці» [2]. При цьому кінцевою метою інноваційної діяльності вважається освоєння нововведення в конкретній бібліотеці, таке її використання, що дозволяє усунути недоліки бібліотечної діяльності.

О. Ю. Качанова природу бібліотечних нововведень пропонує оцінювати з трьох позицій, як процес:

- поширення та адаптації передового бібліотечного досвіду, «ядро» методичного керівництва бібліотек;
- розвитку і вдосконалення діяльності бібліотек, пошуку нових шляхів функціонування, якісно переважаючих попередні;
- творчого зростання співробітників бібліотек [3].

Пріоритетним завданням трансформації діяльності наукової бібліотеки КНУКіМ на сучасному етапі є впровадження інновацій. Вирішення цього завдання визнається важливою умовою підвищення соціального значення бібліотеки, надання користувачам конкурентоспроможних послуг, запорукою подальшого розвитку.

Як показує практика, активність інноваційних перетворень в бібліотеці безпосередньо залежить від сплесків і спадів наукової активності; змін, що відбуваються у структурі бібліотеки; появи нових носіїв інформації; використання комп'ютерних технологій.

Сектор методичної роботи у науковій бібліотеці Київського державного інституту культури (нині – Київського національного університету культури і мистецтв, КНУКіМ) створений у травні 1982 р. [4]. Основним завданням діяльності методистів у той час було вивчення і розповсюдження передового досвіду, аналіз звітів про роботу бібліотек, надання методичної допомоги бібліотекам училищ культури та структурним підрозділам бібліотеки інституту.

У методичній роботі приймало участь більшість структурних підрозділів бібліотеки, проте основне навантаження завжди належало сектору методичної роботи. За останні роки функції та завдання його роботи дещо змінилися, як і трансформувалися пріоритети методичної діяльності загалом. Відбувся поступовий перехід від методичного керівництва до методичної допомоги.

Основними напрямками методичної діяльності в даний час є:

- Вивчення нових технологій і сприяння їх впровадженню;

- Надання допомоги у проведенні досліджень з важливих для бібліотеки проблем;
- Рекламна діяльність бібліотеки та її послуг;
- Підготовка методичних матеріалів;
- Організація заходів підвищення кваліфікації співробітників.

Інноваційна діяльність – це та сфера методичної роботи, яка доводить: методичний центр не повинен брати на себе керівництво бібліотекою. Методист – це консультант, експерт і партнер. Він повинен сам вміти робити те, що впроваджує в практику.

Аналіз досвіду роботи бібліотек показує, що методисти часто виступають авторами і розробниками нововведень, а також кураторами їх впровадження. При такому підході, діяльність методиста у більшості випадків передбачає:

- вибір нововведення для розповсюдження;
- його експериментальна перевірка;
- розробка рекомендацій щодо впровадження нововведення;
- навчання бібліотекарів методиці його застосування;
- методична допомога бібліотекарям в освоєнні нововведення.

Як ілюстрацію цієї тези можна назвати впровадження віртуальних виставок у роботу бібліотеки КНУКіМ. Дана новація була запроваджена у книгозбірні саме методистами бібліотеки. З часом, організацією віртуальних виставок стали займатися відділ обслуговування користувачів та сектор інформаційних технологій.

Величезну роботу методисти здійснили у напрямку організації наукових досліджень та розвитку видавничої діяльності. Упродовж 2012-2014 років співробітниками бібліотеки підготовлено 14 різноманітних за тематикою та типологією видань. Зокрема, вийшли друком два видання у серії «Видатні постаті КНУКіМ» [5, 6]; два видання у серії «Вчені КНУКіМ» [7, 8]; три видання у серії «Знаменні дати КНУКіМ» [9, 10, 11]; три пам'ятки користувачу: «Мови – це важливо», «Сім чудес України» та «Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні». Результати дослідження історії книгозбірні викладені в історичному нарисі «Наукова бібліотека КНУКіМ: від витоків до сьогодення» [12]. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Науково-видавнича діяльність КНУКіМ» [13] укладено з метою збереження та систематизації відомостей про науково-видавничу діяльність Київського державного інституту культури – Київського національного університету культури і мистецтв упродовж 1973-2013 років. Метою підготовки щорічних календарів «КНУКіМ у ... році: знаменні дати, славні ювілеї» [14, 15] є бажання поширити знання про Київський національний університет культури і мистецтв; нагадати про пам'ятні події, знаменні дати його історії; відзначити ювілеї визнаних діячів освіти, науки, культури і мистецтва, які нині працюють в університеті.

У 2012 році розпочата трансформація роботи наукової бібліотеки КНУКіМ шляхом впровадження організаційно-управлінських, технологічних та продуктових інновацій.

Реалізація управлінських інновацій була пов'язана з модернізацією суспільних відносин, удосконаленням структури бібліотеки. У складі двох відділів були створені нові сектори, що покращило загальну діяльність бібліотеки. З метою поліпшення мікроклімату в колективі, підвищення кваліфікації працівників, у грудні 2013 року проведено конкурс «Бібліотекар року» у трьох номінаціях: «За високу культуру обслуговування», «За інноваційну творчу діяльність» та «За відданість бібліотечні справі». Переможці конкурсу були визначені за результатами опитування всього колективу, нагороджені дипломами та подарунками.

Загальновідомо, що бібліотечні інновації у вузівських бібліотеках найчастіше мають продуктивний або технологічний характер, тобто вони направлені на удосконалення бібліотечної продукції і послуг та потрібних для цього технологічних процесів.

Впроваджені у бібліотеці технологічні інновації тісно взаємодіють з реалізацією різних напрямків діяльності бібліотеки. Так, завдяки співпраці методистів та співробітників відділу автоматизації та комп'ютеризації бібліотечних процесів завершується робота зі створення офіційного веб-сайту Наукової бібліотеки КНУКіМ (<http://lib.knukim.edu.ua>). **Завершується наповнення контентом основних рубрик сайту:** Головна сторінка, Новини, Про бібліотеку, Структура бібліотеки, На допомогу користувачам, Електронний каталог, Електронна довідка, Видання бібліотеки, Контакти.

З метою відображення результатів роботи бібліотеки, організації оперативного спілкування із студентами університету у вересні 2014 року книгозбірня створила акаунт у соціальній мережі «ВКонтакте». Студенти, перебуваючи у статусі «друзів бібліотеки», оперативно інформуються про всі події та заходи, що відбуваються у бібліотеці, можуть коментувати та вносити пропозиції щодо покращення діяльності бібліотеки.

Оскільки кінцевою метою інноваційної діяльності вузівської бібліотеки є позитивний вплив інновацій на навчально-виховний процес університету. Бібліотека, плануючи нововведення, тісно співпрацює з кафедрами та інститутами навчального закладу, вивчаючи потреби студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу.

15 квітня 2014 року, напередодні Міжнародного дня пам'яток і визначних історичних місць, у читальній залі наукової бібліотеки КНУКіМ відбулася презентація проекту «Скарби нації» [16], розробленого методистами бібліотеки. У презентації взяли участь викладачі та студенти кафедри історії України і музеєзнавства, науковці Українського центру культурних досліджень Міністерства культури України (іл. 1).

Мета проекту – популяризація об'єктів нематеріальної культурної спадщини України, що є унікальними зразками національної культури держави. У процесі реалізації проекту передбачено формування інформаційного ресурсу (бази) про елементи нематеріальної культурної спадщини України.

Завдання проекту «Скарби нації» [17]:

- Популяризація об'єктів нематеріальної культурної спадщини України шляхом проведення зустрічей з майстрами, виставок-презентацій, видання інформаційних матеріалів.
- Виховання патріотизму, зацікавленості у вивченні та збереженні української культурної спадщини.
- Виховання поваги і гордості до національних традицій.
- Підвищення культурної самоосвіти студентства.

Проект розрахований на 3 роки. Реалізовувати його планується за двома напрямками:

- інформаційному (зокрема, видання інформаційних матеріалів: пам'яток, буклетів);
- творчому (проведення майстер-класів, виставок-презентацій).

Результатом проекту має стати відкриття у бібліотеці Галереї мистецтв «СКАРБИ НАЦІЇ», де будуть представлені елементи нематеріальної культурної спадщини України (іл. 2).

Оскільки проект розпочато у 2014 році, коли відзначалося 60-річчя співпраці України та Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, у рамках проекту «Скарби нації» відбулась презентація пам'ятки «Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні» [18]. Пам'ятка містить довідкову інформацію про співробітництво України та ЮНЕСКО; розповідає про українську історико-культурну, природну та нематеріальну спадщину, що перебуває під охороною ЮНЕСКО.

Висновки. Інновації в бібліотеці – важливий фактор розвитку як самої бібліотеки, так і вищого навчального закладу, елемент комплексної системи інновацій в культурі та освіті. Інноваційний розвиток бібліотек базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій, а його результатом є якісне поліпшення продуктів і послуг, що надаються бібліотекою.

Наукова бібліотека КНУКіМ, як сучасний інформаційний центр вишу, що динамічно розвивається, застосовуючи інновації, прагне будувати свій власний культурно-освітній простір. Він включає зацікавлені контактні організації – навчальні та культурно-дозвільні заклади, широке коло студентів як основних користувачів. Перебудовується і внутрішній простір бібліотеки: розробляються актуальні, затребувані читачами цікаві проекти, розширюються культурно-освітні та інформаційні послуги, поліпшується організаційна структура, методи роботи.

Список використаної літератури

1. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки [Текст]: навч. посіб. / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов. – Київ : ЦУЛ, 2012. – С. 12.
2. Ванев А. Методическое обеспечение библиотечной деятельности [Текст]: учеб. пособ. / А. Ванев. – М. : Изд-во ИПО Профиздат, 2002. – С. 334-336.

3. Качанова Е. Ю. Инновационно-методическая работа библиотек [Текст] / Е. Ю. Качанова. – СПб. : Профессия, 2007. – С. 16.
4. О создании республиканских методических центров при библиотеках вузов искусства и культуры УССР [Текст]: указ М-ва культуры Украинской ССР № 506 от 11 мая 1982 года. – Киев, 1982. – 1 с.
5. Павлюченко Станіслав Євстигнійович [Текст]: біобібліогр. покажчик : до 75-річчя від дня народження / уклад. : О. О. Скаченко, В. В. Ткаченко ; гол. ред. М. М. Поплавський ; наук. ред. : А. І. Гурбанська, П. Г. Павлюченко ; М-во культури України, КНУКіМ, Б-ка. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2012. – 88 с. : іл. – (Серія «Видатні постаті КНУКіМ» ; вип. 1).
6. Гусак Раїса Дмитрівна [Текст]: біобібліогр. покажчик : до 70-річчя від дня народження / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. О. О. Скаченко ; редкол. : М. М. Поплавський, Ю. І. Горбань, І. Л. Маловська. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. – 162 с. : іл. – (Серія «Видатні постаті КНУКіМ» ; вип. 2).
7. Долбенко Тетяна Олексіївна [Текст]: біобібліогр. покажчик / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. : Ю. І. Горбань, І. Л. Маловська, О. О. Скаченко, В. В. Лук'яненко ; редкол. : М. М. Поплавський, М. С. Тимошик, В. М. Медведєва. – Київ : Видавництво Ліра, 2013. – 152 с. : іл. – (Серія «Вчені КНУКіМ» ; вип. 1).
8. Скарб Олександр Іванович [Текст]: біобібліогр. покажчик (до 70-річчя від дня народження) / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. : Ю. І. Горбань, І. Л. Маловська, О. О. Скаченко, В. В. Лук'яненко ; редкол. : М. М. Поплавський, А. І. Гурбанська, В. М. Медведєва. – Київ : КНУКіМ, 2014. – 119 с. – (Серія «Вчені КНУКіМ» ; вип. 2).
9. Бібліотека – світ знань [Текст]: (до 50-річчя бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв) / уклад. О. О. Скаченко ; бібліогр. ред. Г. О. Стешенко ; М-во культури України, КНУКіМ, Б-ка. – Київ, 2012. – 16 с. – (Серія «Знаменні дати КНУКіМ» ; вип. 1).
10. Об'єднані любов'ю до української пісні : присвячується 40-річчю кафедри народного хорового співу КНУКіМ [Текст]: біобібліогр. покажчик / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. : О. О. Скаченко, В. В. Ткаченко ; гол. ред. М. М. Поплавський ; наук. ред. А. І. Іваницький ; літ. ред. В. В. Сінельнікова. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2013. – 244 с. : іл. – (Серія «Знаменні дати КНУКіМ» ; вип. 2).
11. Майстри хорового мистецтва : присвячується 45-річчю кафедри хорового диригування КНУКіМ [Текст]: біобібліогр. покажчик / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. : О. О. Скаченко, Н. М. Кречко ; гол. ред. М. М. Поплавський ; наук. ред. І. Д. Гамкало. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2013. – 122 с. : іл. – (Серія «Знаменні дати КНУКіМ» ; вип. 3).
12. Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв: від витоків до сьогодення [Текст]: іст. нарис / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; упоряд. О. О. Скаченко ; наук. ред. Т. О. Долбенко ; редкол. : Ю. І. Горбань [та ін.]. – Київ : Ліра-К, 2013. – 168 с. : іл.
13. Науково-видавнича діяльність КНУКіМ, 1973-2013 рр. [Текст] : бібліогр. покажчик / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; упоряд. О. О. Скаченко ; редкол. : М. М. Поплавський, І. С. Бондар, С. Д. Безклубенко [та ін.]. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. – 284 с.
14. Київський національний університет культури і мистецтв у 2013 році: знаменні дати, славні ювілеї [Текст]: календар / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; уклад. О. О. Скаченко ; гол. ред. М. М. Поплавський ; наук. ред. А. І. Гурбанська. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2013. – 116 с.
15. Київський національний університет культури і мистецтв у 2014 році: знаменні дати, славні ювілеї [Текст]: календар / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; гол. ред. М. М. Поплавський ; уклад. О. О. Скаченко ; наук. ред. О. О. Гарачковська ; авт. вст. ст. М. С. Тимошик. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. – 138 с. : іл.
16. Скаченко О. «Скарби нації» [Текст] / О. Скаченко // Культура і життя. – 2014. – № 17. – С. 4.
17. Скарби нації : інноваційний проект [Електронний ресурс] / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; авт.-уклад. О. О. Скаченко. – Київ, 2014. – 17 слайдів. – Режим доступу: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/04/SKARBI-NATSIYI.ppt> (дата звернення 12.01.2015). – Назва з екрана.
18. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні : пам'ятка [Текст] / М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. О. О. Скаченко ; наук. ред. Ю. М. Ключко. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. – 71 с. : іл.

Надійшла 16.12.2014 р.

О. О. Скаченко,

зав. сектором методической работы Научной библиотеки
Киевского национального университета культуры и искусств
ул. Щорса, 36, г. Киев, 01601, Украина
тел.: (044) 285 44 03
e-mail: skachenko.nana@mail.ru

ТРАНСФОРМАЦИЯ ИННОВАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕКИ УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация

В статье освещается инновационно-методическая деятельность Научной библиотеки Киевского национального университета культуры и искусств. Описан процесс внедрения различных технологических инноваций в библиотечное обслуживание, которые ориентированы на запросы современного общества. Приводятся примеры инновационных изменений и описаны новые технические возможности в библиотечном обслуживании. Эти нововведения позволяют улучшить качество услуг, предоставляемых читателям вузовской библиотекой.

Ключевые слова: инновации, КНУКиИ, научная библиотека, методическая деятельность.

O. O. Skachenko,

Head of the Sector of methodical work
Scientific Library of the
Kyiv National University of Culture and Arts
36, Shchorsa St., Kyiv, 01601, Ukraine
Tel.: (044) 285 44 03
e-mail: skachenko.nana@mail.ru

TRANSFORMATION OF INNOVATIVE AND METHODICAL ACTIVITY LIBRARY OF THE UNIVERSITY

Summary

The purpose of our article is the analysis of innovative and methodical activity of university libraries which develop as information centers today. The subject of research is methodical, publishing and innovative activity of Scientific Library of the Kiev national university of culture and arts. We observe process of introduction of technological innovations in library service that allows improving quality of the services provided to the reader by library. New actual projects are developed, cultural and educational and information services extend, work methods improve.

Also, the structure of library is improved – there are new sectors. The main finding of the work consists in systematization of various aspects and the directions of innovative activity of library. The research findings have the practical value for library workers, teachers of university, students, library users, and also for anyone who is interested in library science.

Keywords: KNUKiM, Library, innovation, methodical work.

References

- [1] Zakharchenko V. I., Korsikova N. M., Merkulov M. M. *Innovatsiyni menedzhment: teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky* [Innovative management: the theory and practice in the conditions of transformation of economy]. Kyiv, 2012, p. 12.
- [2] Vaneev A. *Metodicheskoye obespecheniye bibliotечноy deyatel'nosti* [Methodical ensuring of library activity]. Moscow, 2002, pp. 334-336.
- [3] Kachanova E. Yu. *Innovatsionno-metodicheskaya rabota bibliotek* [Innovation and methodical work of libraries]. Saint Petersburg, 2007, p. 16.
- [4] *O sozdanii respublikanskikh metodicheskikh tsentrov pri bibliotekakh vuzov iskusstva i kultury USSR* [About creation of the republican methodical centers at libraries of higher education institutions of art and culture of USSR]. Kiev, 1982, 1 pp.
- [5] Skachenko O. O., Tkachenko V. V. *Pavliuchenko Stanislav Yevstyhniiovych: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Pavliuchenko Stanislav Yevstyhniiovych: bibliography]. Kyiv, 2012, 88 p.
- [6] Skachenko O. O. *Husak Raisa Dmytrivna: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Pavliuchenko Stanislav Yevstyhniiovych: bibliography]. Kyiv, 2014, 162 p.
- [7] Horban Iu. I., Malovska I. L., Skachenko O. O., Lukianenko V. V. *Dolbenko Tetiana Oleksiivna: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Dolbenko Tetiana Oleksiivna: bibliography]. Kyiv, 2013, 152 p.
- [8] Horban Iu. I., Malovska I. L., Skachenko O. O., Lukianenko V. V. *Sknar Oleksandr Ivanovych: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Sknar Oleksandr Ivanovych: bibliography]. Kyiv, 2014, 119 p.
- [9] Skachenko O. O. *Biblioteka – svit znan* [The library – world of knowledge]. Kyiv, 2012, 16 p.
- [10] Skachenko O. O., Tkachenko V. V. *Obiednani liuboviu do ukrainskoi pisni : prysviachuietsia 40-richchiu kafedry narodnoho khorovoho spivu KNUKiM: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [United by love to the Ukrainian song: dedicated to the 40th anniversary of the Department of Folk choral KNUKiM: bibliography]. Kyiv, 2013, 244 p.
- [11] Skachenko O. O., Krechko N. M. *Maistry khorovoho mystetstva : prysviachuietsia 45-richchiu kafedry khorovoho dyryhuvannia KNUKiM : biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Masters of choral art: it is devoted to the 45th anniversary of chair of choral conducting KNUKiM: bibliography]. Kyiv, 2013, 122 p.
- [12] Skachenko O. O., Dolbenko T. O., ed. *Naukova biblioteka Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv: vid vytokiv do sohoddennia: istorychni narys* [Scientific Library of the Kyiv National University of Culture and Arts: from the beginnings to the present : historical essay]. Kyiv, 2013, 168 p.
- [13] Skachenko O. O. *Naukovo-vydavnycha diialnist KNUKiM, 1973-2013 rr.: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Scientific publishing KNUKiM, 1973-2013: bibliography]. Kyiv, 2014, 284 p.
- [14] Skachenko O. O. *Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv u 2013 rotsi: znamenni daty, slavni yuvilei: calendar* [Kyiv National University of Culture and Arts in 2013: important dates, the glorious anniversaries: calendar]. Kyiv, 2013, 116 p.
- [15] Skachenko O. O. *Kyivskyi natsionalnyi universytet kultury i mystetstv u 2014 rotsi: znamenni daty, slavni yuvilei: calendar* [Kyiv National University of Culture and Arts in 2014: important dates, the glorious anniversaries: calendar]. Kyiv, 2014, 138 p.
- [16] Skachenko O. *Skarby natsii* [The treasure of nation]. *Kultura i zhyttia*, 2014, no. 17, p. 4.
- [17] Skachenko O. O. *Skarby natsii : innovatsiyni proekt* [The treasure of nation innovative project]. Kyiv, 2014. Available at: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/04/SKARBI-NATSIYI.ppt> (accessed 16.12.2014).
- [18] Skachenko O. O. *Obiekty Svitovoi spadshchyny YUNESKO v Ukraini: pamiatka* [Objects of the World heritage of UNESCO in Ukraine: memorial]. Kyiv, 2014, 71 p.

РЕЦЕНЗІЇ

М. С. Тимошик,

доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри видавничої справи та мережових видань
Київського національного університету культури і мистецтв
вул. Щорса, 36, м. Київ, 01601, Україна
тел.: (044) 285 44 03
e-mail: nkin@ukr.net

ДОБРІ ДІЛА – ОНОВЛЯТЬСЯ...

Київський національний університет культури і мистецтв у 2014 році: знаменні дати, славні ювілеї : календар / гол. ред. М. М. Поплавський ; уклад. О. О. Скаченко ; наук. ред. О. О. Гарачковська ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2014. – 138 с. : іл.

В історії українського книгодрукування простежується одна цікава тенденція – кожний новий видавничий осередок, як тільки стверджувався, прагнув видавати календарі. Це дуже давній, поважний і надто витребуваний читачами усіх часів вид видавничої продукції, на сторінках якого в чіткій послідовності (за днями, тижнями, місяцями), лаконічно і з достовірною точністю в іменах, подіях та тенденціях вміщується різноманітна інформація, що має безпосереднє відношення до тієї чи іншої дати або тематики.

Укладання календарів книжкового типу практикували і рукописники Києво-Печерської лаври, і друкарі університету св. Володимира, і засновники чи не всіх українських видавництв у діаспорі. Для останніх цей сегмент книговидавання став знаковим, оскільки давав можливість протягом тривалого часу закарбовувати в друкованих рядках хроніку життя і творення сотень тисяч кращих представників бездержавної нації на чужині.

Не залишилися осторонь цієї традиції національного книготворення й ті, хто сьогодні активно розвиває друкарську справу в КНУКіМі.

Минулорічної весни в переповненому викладачами й студентами читальному залі нашої наукової бібліотеки урочисто презентували перший випуск календаря «Київський національний університет культури і мистецтв у 2013 році: знаменні дати, славні ювілеї». Скільки теплих і зворушливих слів було сказано на тій презентації! І на адресу рідної Альма-матер, яка з кожним роком соліднішає, мудрішає і водночас молодіє; і ювілярам, які ніяковіли від щиро мовлених компліментів добірної громади; й самих ініціаторів видання (співробітників науково-методичного відділу бібліотеки та кафедри видавничої справи і мережових видань), які особливо хвилювалися: як сприймуть колеги первістка друку, яку нішу посяде він у каталогах і на книжкових полицях, чи буде корисним та цікавим читачам?

Тоді всі зійшлися на одному: добрий початок потребує продовження. І ось таке продовження ми засвідчуємо в другому випуску університетського календаря.

Небуденність і знаковість для університету цієї події проглядається за кількома ознаками.

Перша – календар як системний засіб фіксації й осмислення поступу нашого навчального закладу. Як важливо в непростих і напружених буднях тривожного українського сьогодення помітити й достойно поцінувати все те добротворче начало, що народжується на кафедрах, в інших підрозділах вишу, а згодом розбруньковується в душах наших студентів у час реалізації різноманітних, професійно зорієнтованих, проектів.

Принаймні, слід просто не розгубити ці перли творчості й бодай кількома рядками описати їх для нащадків. Історія КНУКіМу не така велика за часовим проміжком, але й вона вже починає наповнюватися першими ювілеями: 45-річчя створення кафедри фізичного виховання, 15-річчя надання статусу національного, перші п'ятирічки існування Інституту дизайну та реклами, кафедр видавничої справи та мережових видань, теорії та історії мистецтва... Переконаний: генезу поступу таких підрозділів майбутні дослідники вивчатимуть й за сторінками цього календаря.

Друга – календар як форма презентації особистостей колективу. У нашому до абсурду спрагматизованому і всуціль скомп'ютеризованому світі все менше часу залишається на щире й неспішне спілкування з тими, з ким волею долі випало працювати пліч-о-пліч. Скільки можна навести прикладів, коли ми один про одного знаємо так мало, а про дивовижні грані таланту чи окремі захоплені сторінки біографії нерідко дізнаємося, читаючи в подібних виданнях нарис чи біографічну довідку колеги-ювіляра. Особисто для мене надзвичайно цікаво було простежити за низкою прізвищ колег їхні неабиякі набутки, пройтися непростими життєвими шляхами-дорогами, що по-своєму виводили кожного до визнання й повної самореалізації. Після такого читання виникає бажання бути чемнішим і уважнішим до ближнього, встигати казати добрі слова тоді, коли вони так потрібні співбесіднику. Направду, як багато в колективі університету людей порядних, професіональних, патріотичних.

Третя – календар як стимул самоствердження підрозділу чи особистості. Йдеться не про марнославство, а про природне бажання творчої особистості чи вченого-викладача до самоствердження, до продукування тих справ, які не залишаються непоміченими громадою зокрема чи суспільством у цілому. І наближення будь-якого ювілею, нехай то буде п'ять, десять чи двадцять років підрозділу або 50, 60 чи 70-річчя конкретної персоналії (що є приводом для потрапляння на сторінки подібного календаря), буде неминучою спонукою для відповіді на питання: а з чим я прийду до свого ювілею, що напишуть про мене?

Видатний діяч українського відродження, колишній міністр освіти уряду Української Народної Республіки Іван Огієнко у щоденниковому творі «Моє життя» не бажав описувати чи говорити з кимось про свої ювілеї. Не раз повторював: «Мені ніколи не ходило про те, що скажуть про мене в такі дні ті, хто мав би це робити за обов'язком служби; я пильнував за тим, як би більше встигнути зробити для української справи; як я працював – судити не мені».

Хочеться, аби ці глибинні за змістом слова стали своєрідним епіграфом для цього і для багатьох наступних випусків університетського календаря.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» є професійним виданням, яке було засновано у 2007 р. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- ☐ наукові статті
- ☐ короткі повідомлення
- ☐ матеріали конференцій
- ☐ бібліографія
- ☐ рецензії
- ☐ матеріали з історії науки.

Статті публікуються українською, російською та англійською мовами.

При написанні статей слід враховувати Постанову №7-05/1 від 15.01.2003 Президії ВАК «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України». До друку приймаються статті, що відповідають вимогам ВАК та включають такі елементи: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Технічні вимоги:

- ☐ загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- ☐ стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве - 30 мм, праве - 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє - 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Вісника...» подається:

- ☐ друкований примірник, підписаний авторами;
- ☐ електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;
- ☐ на окремому аркуші - відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова чи електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: ініціали, прізвище; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація (українською, російською) мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль) та російською чи українською мовами після тексту статті. Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме англійською мовою друкується після тексту статті. Воно повинно бути написано якісною англійською мовою, складатися приблизно з 100-250 слів (850 знаків); зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Структура авторського резюме англійською мовою повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Вісника» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (російський або український аналог).

Ключові слова (українською, російською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та двома іншими мовами після тексту статті.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту.

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) **список літератури в традиційному варіанті** із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание» (кегель 11). Див. зразки оформлення: <http://lib.onu.edu.ua/ua/gost/>

2) **транслітерований та перекладений англійською список літератури** з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком **References**:

- транслітерація кирилиці латиницею:
 - українська мова. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;
 - російська мова. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).
- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
 - **автори** – транслітерація
 - **назва статті** – транслітерація [переклад англійською]
 - **назва джерела** – транслітерація – курсивом
 - **місце видання** – переклад англійською
 - **рік, номер, сторінки** – переклад англійською
 - знаки «. –» замінити на «.» або «,»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д :

Zagurenko A.G., Korotovskikh V.A., Kolesnikov A.A., Timonov A.V., Kardymon D.V. Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoe khozyaistvo*. 2008, no.11, pp. 54-57.

Більш детально з прикладами оформлення можна ознайомитись на офіційному сайті «Вісника» у розділі «Рукописи»: <http://vislib.onu.edu.ua>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегль 12).

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини «Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – К., 2000. – С. 54).

Не робити посторінкових посилань.

Ілюстрації подавати в окремій папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційні виправлення.

Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається.

Статті до редакційної колегії серії журналу приймаються:

— за адресою:

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24,

65082, м. Одеса, Україна

— електронною поштою за адресою:

visn_bibl@onu.edu.ua

— через офіційний сайт видання <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті до журналу необхідно зареєструватись на сайті).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Електронна версія журналу «Вісник ОНУ. Серія Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» знаходиться на офіційному сайті журналу:

<http://vislib.onu.edu.ua>

Українською, російською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Адреса редколегії серії:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка *В.Г. Вітвицька*

Підписано до друку 03.09.2015 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 15,05.
Тираж 100 прим. Зам. № 1188.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua